Anne Skevik Grødem

Innvandrerbarn og bolig

Hva betyr boligen og bomiljøet for inkludering?

Fafo

Anne Skevik Grødem

Innvandrerbarn og bolig

Hva betyr boligen og bomiljøet for inkludering?

Fafo-rapport 2011:32

© Fafo 2011
ISBN 978-82-7422-841-2 (papirutgave)
ISBN 978-82-7422-842-9 (nettutgave)
ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: © Espen Bratlie / Samfoto
Omslag: Fafos Informasjonsavdeling
Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord 5
Sammendrag 7
Summary 12

1 Innledning 17
Barn og unge med innvandringsbakgrunn i Norge 20
Datamateriale og metode 22
Gangen i rapporten 26

2 Fattigdom, sosial arv, og boligens betydning 27
Fattigdom i innvandrerfamilier 27
Sosial arv 33
Boligen i barns liv 36

3 Barnefamilier med innvandringsbakgrunn 43
Demografiske trekk 43
Arbeidstilknytning og økonomi 46
Oppsummering 51

4 Barnefamilier og boligproblemer 53
Boligtype og eieformer til boligen 53
Boligstandard og boligproblemer 59
Oppsummering 69

5 Trekk ved nabolagene familiene bor i 71
Kriminalitet og utrygghet i nærmiljøet 71
Nabokontakt og opplevelse av segregering 79
Oppsummering 86

6 Barnefamiliers integrering: boforhold og nabolag 89
Deltakelse i organisasjoner i Norge 89
Nabokontakt og språkbeherskelse 94
Barns venneforhold 96
Tilsynsordninger for barn 100
Oppsummering 102

7 Oppsummering og diskusjon 105
Hovedfunn fra undersøkelsen 105
Innvandrere i den norske boligmodellen 109
Hva undersøkelsen ikke sier noe om/ forskningsbehov 114
Blir barn av flyktninger og innvandrere morgendagens fattige? 117

Litteratur 119

Forord

Denne rapporten inneholder hovedfunnene fra prosjektet «Barn av innvandrere og flyktninger – morgendagens fattige? Om bolig og bomiljø som faktorer i inkluderende og marginaliserende prosesser», som er finansiert av Husbanken.

Prosjektet tar utgangspunkt i at fattigdomsutviklingen i Norge er i ferd med å få en stadig sterkere etnisk karakter, og at andelen innvandrerbarn i lavinntektsfamilier har økt markant gjennom 2000-årene. Familier med ikke-vestlig bakgrunn er også klart overrepresentert blant leietakere i kommunale boliger, som er boliger av sterkt varierende kvalitet.

Denne rapporten er basert på analyser av Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 (LKI), og ser særlig på boligforhold blant husholdninger med barn. Analysene legger særlig vekt på å skille mellom de som eier sin egen bolig, de som leier i det private markedet, og de som leier av kommunen. Sentrale utfallsmål er boligproblemer, utrygghet i nabolaget, opplevelse av segregering, og ulike indikatorer på inkludering i det norske samfunnet. Vekten ligger dermed på den umiddelbare konteksten, men rapporten diskuterer også spørsmål om sosial arv, og vurderer funnene i lys av den pågående diskusjonen om de boligsosiale ordningene.

Anne Skevik Grødem har vært prosjektleder og hatt hovedansvaret for å gjennomføre prosjektet. Forskningssjef Anne Britt Djuve, forskningsleder Inger Lise Skog Hansen og instituttsjef Tone Fløtten har utgjort en intern referansegruppe, og har vært diskusjonspartnere underveis. Tone Fløtten har også kvalitetssikret rapporten. Takk til alle for konstruktive innspill, og en særlig takk til Inger Lise Skog Hansen for gode diskusjoner om boligsosiale virkemidler. Takk også til Fafos publikasjonsavdeling for utmerket samarbeid om ferdigstilling av rapporten. Sist, men ikke minst, takk til Husbanken for finansiering, og til Rune Flessen i Husbanken Region Midt-Norge, som har vært kontaktperson hos oppdragsgiver.

Fafo, desember 2011
Anne Skevik Grødem

Sammendrag

Prosjektet «Barn av innvandrere og flyktninger – morgendagens fattige? Om boligens rolle i inkluderende og ekskluderende prosesser» tar utgangspunkt i at barnefamilier med innvandringsbakgrunn er overrepresentert blant lavinntektsfamiliene i Norge. Inntektsfattige familier kan ha vanskelig for å komme inn på det norske boligmarkedet, som i stor grad er basert på prinsippet om at alle bør eie sin egen bolig. Ustabile og dårlige boforhold kan forsterke problemene lavinntektsfamiliene opplever, og dermed bidra til å skape eller forsterke negative spiraler. Rapporten diskuterer både boligforhold og nabolagsforhold, og hvordan disse to forholdene virker sammen. I neste omgang ser vi på hvordan bolig- og nabolagsforhold virker inn på indikatorer på integrering blant voksne og barn: organisasjonsdeltakelse, språkbeherskelse, barnas samvær med norske venner, og bruk av barnetilsynsordninger. Rapporten søker å svare på tre hovedproblemstillinger:

1. I hvilken grad opplever barnefamilier med innvandringsbakgrunn problemer på det norske boligmarkedet, og hvilke faktorer bidrar til å styrke eller svekke situasjonen deres på boligmarkedet?
2. I hvilken grad opplever familiene problemer i nabolaget, og hvilke sammenhenger finnes mellom boligproblemer og nabolagsproblemer?
3. Er det sammenhenger mellom boligproblemer, nabolagsproblemer og indikatorer på inkludering i det norske samfunnet, som språkbeherskelse og deltakelse i norske organisasjoner?

Hovedfunn

Demografi og økonomi

De ulike innvandrergruppene i Norge befinner seg i ulike livsfaser, og husholdningssammensettingen og aldersfordelingen på barna gjenspeiler når de ulike gruppene typisk kom til landet.

Somalierne skiller seg ut ved å ha de største familiene: blant somalierne har mer enn hver tiende barnefamilie fem eller flere barn. De har også oftere enn noen annen

innvandrergruppe svært små barn, med yngste barn yngre enn to år, og et langt større innslag av enslige mødre enn noen annen innvandrergruppe. 38 prosent av de somaliske barnefamiliene består av en enslig forsørger med barn. Disse mødrene er svært sjelden i betalt arbeid. Det er også påfallende forskjeller i hvordan de ulike innvandrergruppene har tilpasset seg det norske arbeidsmarkedet: mens flere enn halvparten av barnefamiliene fra Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka består av to yrkesaktive foreldre, har bare 7 prosent av barnefamiliene fra Somalia tilpasset seg på denne måten. Pakistanere er den gruppen som i størst grad holder fast ved det som også i Norge var den tradisjonelle måten å organisere familielivet på: over halvparten av barnefamiliene fra Pakistan har to foreldre hvor den ene er hjemmeværende og den andre er yrkesaktiv. Denne familieformen er utbredt også blant tyrkere og srilankere, men utgjør ikke et flertall i noen annen gruppe enn blant pakistanerne. Innvandrerne fra Irak skiller seg ut med en høy andel toforeldrefamilier der ingen av de voksne er i arbeid.

Levekårsundersøkelsen gir inntrykk av betydelige økonomiske problemer blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn. Både andelen innvandrere som mottar sosialhjelp og bostøtte, og andelen som sier at de ikke får pengene til å strekke til, eller at de som regel ikke vil være i stand til å betale en uforutsett regning på 5000 kroner, er vesentlig høyere blant innvandrere enn i befolkningen for øvrig. Aller høyest er andelene blant somaliske og irakiske familier, som også er grupper der svært mange husholdninger helt mangler yrkestilknytning.

Boforhold

Gjennomgangen av innvandrerfamiliers boligforhold viste at det er mer vanlig å bo i en leiebolig blant innvandrere enn det er blant personer i befolkningen som helhet. Særlig er barnefamilier med innvandringsbakgrunn overrepresentert i kommunale boliger. Andelen selveiere varierer sterkt med landbakgrunn: andelen er høy blant innvandrere fra Sri Lanka, Pakistan, Vietnam og Bosnia-Hercegovina, mens den er lav blant innvandrere fra Irak og – særlig – Somalia.

Mange barnefamilier med innvandringsbakgrunn bor trangt, og andelen trangbodde øker med antall barn. Andelen trangbodde minsker etter hvert som barna blir eldre, noe som kan tyde på at boligsituasjonen bedrer seg over tid, og/eller at større hus prioriteres høyere når barna blir eldre og stiller større krav til privatliv.

Omfanget av ulike boligproblemer er relativt stort blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn. 47 prosent av innvandrerfamiliene med barn opplever minst ett av de følgende boligproblemene: boligen er for liten (subjektivt), boligen har trekk, boligen har råte-, mugg- eller soppskade, boligen er utsatt for trafikkstøy. Mens relativt mange har minst ett av disse problemene, der det vanligste er trangboddhet, er det bare 6 prosent som opplever en opphoping med tre eller fire av disse boligproblemene. Det formidles altså ikke et inntrykk av svært belastede boligforhold i innvandrerfamilier.

Opphopingen er størst i de største familiene – jo flere barn, jo dårligere bolig – og vesentlig større blant familier som bor i leide boliger.

Leietakere har jevnt over dårligere boforhold enn innvandrerfamilier som bor i boliger de selv eier. Det er ingen forskjeller i dette materialet mellom leietakere som bor i kommunale utleieboliger, og leietakere som leier privat. Dette er overraskende, siden flere tidligere studier har funnet at de kommunale boligene skiller seg negativt ut fra andre boliger, også andre leieboliger. Forklaringen som antydes, er at innvandrere opplever en viss diskriminering på det private leiemarkedet, og at de dermed i større grad må ta til takke med de leilighetene de kan få. Diskrimineringsforklaringen støttes av at en påfallende høy andel av leietakerne i ikke-kommunal sektor sa at de en eller flere ganger «helt sikkert» hadde opplevd å bli nektet å leie eller kjøpe bolig fordi de var innvandrere, og at dette i tre av fire tilfeller dreide seg om leiligheter de ønsket å leie.

Nærmiljø og nabolag

De som opplever en opphoping av boligproblemer, sier også oftere enn andre at de er urolige når de beveger seg alene utendørs i nabolaget. Disse formidler dessuten oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk. Familier som bor i kommunale boliger, sier oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet. Disse forskjellene består når vi kontrollerer for andre relevante faktorer, inkludert psykisk helse. Dette tyder på at de problembelastede boligene ofte ligger i problembelastede nabolag, altså nabolag med generelt store innslag av beboere med sammensatte sosiale problemer, og at situasjonen er verst i de kommunale boligene.

Barnefamilier med innvandringsbakgrunn har oftere kontakt med naboene enn innvandrere uten barn. Nabokontakten varierer betydelig etter om innvandrerne bor i tettbygde strøk eller mer spredtbygd: de som bor i spredtbygde strøk, har langt oftere kontakt med naboer med variert bakgrunn, enn de som bor i byer. Det å bo i en bolig man selv eier, øker også sjansen for at man omgås naboer med variert bakgrunn. Innvandrere fra de mest etablerte innvandrergruppene – Pakistan, Sri Lanka og Tyrkia – omgås oftest kun naboer med samme landbakgrunn som dem selv.

På spørsmålene om hvor mange personer med samme landbakgrunn som en selv den enkelte ønsker bodde i nabolaget, og om det burde være flere, færre eller omtrent like mange som i dag, svarer en tredjedel eller flere at antallet er uten betydning. De fleste av de andre formidler at de ønsker å leve i blandede nabolag, og de fleste opplever også at det er «passe mange» med samme landbakgrunn som dem selv i nabolaget de faktisk bor i. Innvandrere som bor i byer, og norskfødte med innvandrerforeldre generelt, sier oftere enn andre at de ønsker det var færre med samme landbakgrunn i nabolaget deres. Her er det viktig å understreke at Levekårsundersøkelsen ikke har stilt spørsmål om antallet naboer med innvandringsbakgrunn fra andre land enn respondenten selv.

Eventuelle ønsker respondenten måtte ha om et større eller lavere antall innvandrere fra andre land i bomiljøet, fanges altså ikke opp.

Bolig, nabolag og inkludering

Kapittel 6 utforsker mulige sammenhenger mellom bolig/nabolagsforhold og relevante mål på inkludering. Gjennomgående er funnene i dette kapitlet svake: Verken bolig eller nabolag i seg selv later til å ha direkte betydning for innvandreres organisasjonsdeltakelse, språkbeherskelse, barns venneforhold og bruk av tilsynsordninger for barn. Det å bo i problembelastede boliger eller nabolag kan være en belastning, men vi finner ikke grunnlag i disse analysene for å si at bolig/nabolagsproblemer i seg selv hemmer eller fremmer integrering i særlig stor grad på kort sikt.

Deltakelse i norske organisasjoner kompenserer ikke for kontakt med naboer med variert bakgrunn, men følger snarere et «pose-og-sekk»-mønster: de som omgås naboer med annen bakgrunn enn dem selv, deltar mer enn andre i majoritetsorganisasjoner. De som omgås naboer kun med samme bakgrunn som dem selv, deltar mindre i majoritetsorganisasjoner og mer i minoritetsorganisasjoner. De som omgås naboer med variert bakgrunn, vurderer sine norskferdigheter som bedre enn de som ikke omgås naboer overhodet, mens de som omgås kun naboer med samme bakgrunn som dem selv, vurderer norskferdighetene sine som dårligere enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt. Variert nabokontakt framstår dermed som en særlig viktig inkluderende faktor, som later til å lette integreringen også på andre områder.

Når vi spør om hvem barnas venner er, finner vi flere som sier at barna hovedsakelig har venner med samme landbakgrunn som dem selv blant familier som har kort botid, bor i by, bor i blokk/bygård, og der foreldrene omgås naboer kun med samme landbakgrunn som dem selv. Omvendt finner vi flere som har norske venner blant barn som bor utenfor de større byene, som bor i enebolig, og der foreldrene omgås naboer med variert bakgrunn. Foreldrenes valg av bosted og omgang med mennesker utenfor sin egen gruppe har altså direkte betydning for barnas inkludering.

Det er ingen sammenhenger mellom bruk av tilsynsordninger for barn og trekk ved boligen eller nabolaget, slik disse er målt her. Vi hadde en hypotese om at familier som bor i utrygge nabolag, eller i nabolag som mangler egnede utearealer for barn, i større grad enn andre ville bruke formelle barnetilsynsordninger, fordi barnehager og SFO er trygge og egnede steder for barna å være. Denne hypotesen får ikke støtte i dette materialet. Imidlertid ser vi at barn som bruker formelle barnetilsynsordninger, oftere har norske venner enn barn som ikke bruker dette tilbudet. Barnetilsynsordningene later dermed til å ha en integrerende effekt for barn.

Tiltak og forskningsbehov

Innvandrerforeldre som bor i en bolig de eier selv, har bedre boligstandard, føler seg tryggere i nærmiljøet, har mer kontakt med naboer med variert bakgrunn, og framstår gjennomgående som bedre integrerte, enn innvandrere som bor i leide boliger. Dette taler for å fortsette bestrebelsene for å inkludere innvandrere i den norske «eierlinja», men det kan være behov for mer offensive virkemidler for å hjelpe innvandrere med lav inntekt over terskelen inn i eiermarkedet. Samtidig er det ikke alle innvandrere som ønsker å eie bolig, eller som har en slik økonomisk situasjon at eierskap er realistisk, selv med betydelig offentlig hjelp. Disse innvandrerne utgjør noen av de svakest stilte familiene på boligmarkedet i dag, og for mange av dem utgjør kommunale boliger den eneste muligheten til å få en stabil boligsituasjon. Dette taler for en forsterket innsats for kommunale utleieboliger, og for utvikling av kommunale boligstrategier som tar høyde for at barnefamilier blir boende i disse boligene gjennom store deler av barnas oppvekst. Denne vurderingen må også ta opp i seg spørsmålet om plassering av kommunale boliger og nærmiljøfaktorer. Det er videre behov for mer kunnskap om hvordan det private leiemarkedet fungerer i møte med vanskeligstilte leietakere, herunder forekomsten av ulike former for diskriminering.

Summary

The project "Children of immigrants and refugees –tomorrow's poor? About the role of housing in including and excluding processes" starts from the insight that families with immigrant backgrounds are overrepresented among the poor in Norway. Income-poor families may find it difficult to get a foothold in the Norwegian housing market, which is based on an ideal of home ownership. Poor and unstable housing conditions may increase the problems low-income families experience, and thus contribute to negative spirals. The report discusses both housing and neighbourhood conditions, and the interplay between the two. Further, we look into how housing and neighbourhood conditions influence indicators of social integration among parents and children: participation in majority organisations, language skills, children's contact with Norwegian friends, and the use of formal child care arrangements. The research questions addressed are:

1. To what extent do immigrant families with children experience problems in the Norwegian housing market, and what factors play a role in strengthening or weakening their position in this respect?
2. To what degree do the families experience problems in the neighbourhood, and what are the linkages between housing problems and neighbourhood problems?
3. What are the links, if any, between housing problems, neighbourhood problems, and indicators of inclusion in Norwegian society, such as language skills and participation in majority organisations?

Main findings

Demography and financial situation

Various immigrant groups in Norway find themselves in different life phases, which correspond to when they typically arrived in the country. This is mirrored in the composition of their household and the ages of their children. Families from Somalia stand out by being the largest: more than one in ten of Somali families have five or more children. They are also more likely than any other immigrant group to have very

young children, and also stand out by having a high proportion of families headed by a lone mother. 38 per cent of Somali families with children are lone parent families, and these mothers are unlikely to be in paid employment.

Overall, there are striking differences in how various immigrant groups have adapted to the Norwegian labour market. More than half of the families from Bosnia-Hercegovina and Sri Lanka have two employed parents, while this is true for only 7 per cent of the families from Somalia. Families with backgrounds from Pakistan are most likely to adhere to what can be called the "traditional" way of organising family life: more than half of the families from Pakistan are two-parent families with one employed, and one home-based, parent. This form of family organisation is common also among families from Turkey and Sri Lanka, but only among the Pakistanis do they make up a majority. Immigrants from Iraq stand out with a high proportion of two-parent families where both adults are out of employment.

The Survey of Level of Living among Immigrants, which is the survey used here, leaves an impression of considerable financial constraint among immigrants. Both the proportions who receive social assistance and housing benefit, and the proportions who say they money is insufficient or that they would be unable to pay an unexpected bill of NOK 5000, are substantially higher among immigrants than among the population at large. The highest proportions who report severe financial constraint are found among immigrants from Somalia and Iraq, which also are the groups with the highest proportion of workless households.

Housing conditions

The review of housing conditions among immigrants found that immigrants are much more likely than the population at large to live in rented housing. Most particularly, immigrant families with children are strongly overrepresented among the families living in municipal rented housing. The proportions who own their homes vary widely among different immigrant groups: the proportion is high among immigrants from Sri Lanka, Pakistan, Vietnam and Bosnia-Hercegovina, while it is low among families from Iraq and – especially – Somalia.

Many immigrant families with children live in crowded homes, and the proportion that experience crowding increases with the number of children. The proportion decreases as children grow older, which suggests that the housing situation improves over time, and/or that larger homes become a priority when children grow older and express a stronger wish for privacy.

Relatively many families with immigrant backgrounds experience housing problems. 47 per cent of the families with children experience one or more of the following problems: the dwelling is too small for their needs (subjectively), the dwelling has draft, the dwelling is damp and/or has fungus, the dwelling is exposed to noise from traffic.

However, while many experience one of these problems, the most common being crowding, only 6 per cent experience and accumulation of three or four of these problems. The review thus does not give the impression of very poor housing conditions among immigrant families in general. The accumulation of housing problems among immigrant families with children is greatest in the largest families – the more children, the more housing problems – and among families living in rented housing.

While renters generally have poorer housing conditions than home owners, no differences are found in this material between those who rent in the private sector, and those who rent form the municipality. This is surprising, since previous studies have shown that municipal housing stand out with low quality, also compared to other forms of rented housing. We suggest that the explanation for this can be discrimination of immigrant families in the private housing market, and that immigrant families for this reason have to make do with the rented housing they can get. This explanation is supported by the fact that at strikingly high proportion of immigrants living in non-municipal rented housing said that they "definitely" had been denied renting or buying a home, once or several times, because of their immigrant background. In three out of four of these cases, the dwelling in question was for rental.

Surroundings and neighbourhoods

Those who experience an accumulation of housing problems are more likely than others to say that they fear for their safety when they move outdoors alone in their neighbourhood. Those respondents are also more likely than others to say that their neighbourhood has problems with vandalism, crime and violence. Families who live in municipal housing, are more likely than others to say that their neighbourhood has problems with vandalism, crime and violence. These differences remain when other relevant factors are controlled for, including the respondents' general anxiety level (as measured by HSCL-5). This indicates that homes with accumulated housing problems tend to be found in neighbourhoods with accumulated problems, that is, neighbourhoods with a high proportion of inhabitants with complex social problems, and that this problem is most pressing for families who live in municipal housing.

Immigrant families with children have more contact with their neighbours than immigrants without children. Immigrants who live outside the cities are far more likely to have contact with neighbours with a (national) background different from their own, than immigrants who live in cities. Owning one's own home also increases the odds of socialising with neighbours with different backgrounds. Immigrants from the earliest and most established immigrant groups – those from Pakistan, Turkey and Sri Lanka – are most likely to socialise only with neighbours with the same background as themselves.

When asked how many persons with the same background as themselves the respondents ideally would like in their neighbourhood, and if there should be more or fewer than what it is today, about one-third of the sample respond that the number is of no importance to them. Among the rest, a majority gives the impression that they prefer to live in mixed neighbourhoods, and most say that they wish for neither fewer nor more neighbours with the same background as themselves. Immigrants who live in cities and second-generation immigrants generally, are the most likely to say that there are too many people with the same background as themselves in the neighbourhood. It is important to emphasise that the Survey of Level of Living among Immigrants did not ask if the respondents wished there were more or fewer immigrants *in general* in their local area. The question pertained only to immigrants from the same country. Any wish the respondents might have for more or less immigrants from non-European countries other than their own in their neighbourhood, is therefore not grasped by this question.

Housing, neighbourhoods and social inclusion

The final empirical chapter discusses possible links between housing- and neighbourhood conditions and relevant indicators of social inclusion in other areas. Generally, the findings in this chapter are weak: neither housing nor neighbourhood factors in themselves appear to have much direct relevance for immigrants' participation in organisations, language skills, children's friendships or the use of formal childcare. Living in run-down homes or neighbourhoods may be a burden on families, but these data do not support the argument that these factors in themselves hinder inclusion in other areas, at least not in the short run.

Participation in majority organisations does not work as compensation for lack of contact with neighbours with different backgrounds, but appears to be a continuation of such contact: those who socialise with neighbours with a different national background than themselves, are more likely to participate in majority organisations (including employment/trade organisations, political parties and sports organisations). Those who only socialise with neighbours with the same background as themselves, participate less in majority organisations, and more in minority/religious organisations. Those who socialise with neighbours with other backgrounds than themselves have better Norwegian language skills than those who do not socialise with neighbours at all, while the opposite is true for those who socialise only with neighbours with the same background as themselves. Contact with neighbours with different backgrounds thus appears to ease integration in other areas.

Asking who the children's friends are, respondents who have lived in Norway for less than four years, who live in cities, and who socialise only with neighbours from the same country as themselves, are most likely to say that children only have friends with the same background as themselves. The children most likely to have Norwegian

(majority) friends are those who live outside the cities, where the parents socialise with neighbours from a variety of backgrounds. The parents' choice with regard to where they live and who they socialise with this appears to affect children's integration directly.

There are no links between the use of childcare arrangements and housing/neighbourhood conditions, as measured here. The hypothesis that parents who live in unsafe neighbourhoods, or in neighbourhoods unfit for children, would "compensate" by using formal childcare, was not supported. We see, however, that children who are in formal childcare arrangements are more likely to have Norwegian friends than children who are cared for informally. The formal childcare arrangements thus appear to fulfil the integrating role for children that they are supposed to have.

Proposed policy measures and directions for future research

Immigrant families with children who own their own home have a better housing standard, feel safer in their neighbourhood, have more contact with neighbours with varied backgrounds, and generally come across as better integrated, than families who live in rented dwellings. This is an argument for maintaining the emphasis on ownership that has long characterised, and still characterises, Norwegian housing policies, and for developing measures for encouraging and enabling home ownership among immigrants to an even greater extent than today. Still, not all immigrants wish to own their own home, moreover, many immigrants have a financial situation that makes home ownership unrealistic, even if they were to receive considerably more public support than what is currently available. Those immigrants are the most vulnerable in the current housing market, and in many cases, municipal housing is their only available route to a reasonably stable housing situation. This implies that more resources should be made available for creating, and maintaining, rented municipal dwellings, and for developing municipal housing strategies that take into account that children will grow up in these flats and houses. Such strategies must include the need for safe neighbourhoods around municipal dwelling that are offered to families with children. In addition, more knowledge is needed about how the private housing market functions for vulnerable groups, including the prevalence of discrimination.

1 Innledning

Det er et ideal i Norge, og i de fleste andre vestlige land, at alle barn skal ha de samme mulighetene i livet, uavhengig av hvem foreldrene deres er. Dette er eksplisitt formulert i regjeringens informasjonsbrosjyre om arbeidet med integrering og inkludering av innvandrere og deres barn, der det heter at «Alle barn skal ha rett til samme rettigheter og muligheter til utvikling og selvstendighet, uavhengig av foreldrenes bakgrunn og livssituasjon» (Informasjonsbrosjyre fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 5. oktober 2010). Denne målsettingen er også klart forankret i Barnekonvensjonen, som er inkorporert i det norske lovverket (Sandbæk & Grødem 2009). Dersom noen barn systematisk har dårligere muligheter enn andre i Norge, og dermed kommer dårligere ut som voksne, må det forstås som at intensjonene i politikken ikke oppnås. Det kan være særlig uheldig hvis de dårligere mulighetene hoper seg opp, slik at enkelte grupper i befolkningen systematisk har dårligere livssjanser enn andre. I den grad dette rammer etniske minoriteter, vil det også ha konsekvenser for integrering og opplevelsen av å tilhøre fellesskapet i Norge.

Det er rimelig å anta at forhold i barndommen legger noen premisser for den senere integreringen og forutsetningene for å lykkes i Norge. Betydningsfulle forhold i barndommen kan være familiens økonomi, foreldrenes yrkesaktivitet og kontakt med personer i majoritetsbefolkningen, hvordan barna blir møtt på skolen – og hvordan familien bor. Denne rapporten handler om nettopp bolig og nabolag. Boligen er et grunnleggende levekårsgode og skaper en ramme omkring barns oppvekst: den er stedet der de spiser, sover, leker og gjør lekser. Boligens beskaffenhet kan avgjøre om barn og unge tilbringer mye tid hjemme eller helst er mest mulig ute, om de tar med venner hjem eller lar det være; en bolig med svært dårlig kvalitet kan til og med innvirke på barnas helsesituasjon. Samtidig er særlig yngre barn avhengige av å ha et trygt bomiljø og et godt nabolag å være i, mens kvaliteten på nærmiljøet får betydning for ungdoms nettverk gjennom deltakelse i skole og fritidsaktiviteter. Bolig og nærmiljø kan dermed være to av flere faktorer som legger grunnlaget for barns langsiktige muligheter i Norge. Til tross for dette finnes det fra før relativt lite forskning i Norge om hva bolig- og nabolagsforhold betyr for barn (men se Nordvik 2010; Turner 2011).

Tidligere forskning har vist at innvandrere har høyere fattigdomsrater enn personer uten innvandringsbakgrunn, og at barn av innvandrere oftere enn andre barn har en oppvekst som er preget av fattigdom (f.eks. Fløtten et al. 2011). Men gjennom tjenester til familiene, gjennom at alle går på samme skole og har mulighet til å ta høyere

utdanning, og gjennom å unngå at boligmiljøer blir for preget av segregering, legger norsk politikk opp til at også barn som har vokst opp i lavinntektsfamilier skal kunne lykkes senere i livet. På denne måten søker den norske velferdsmodellen å bryte tendenser til sosial arv, og unngå at barna til de som er fattige i dag blir fattige i morgen. Integreringspolitikken rettet mot innvandrere søker å utstyre de nyankomne med de kunnskapene og ferdighetene som trengs for å klare seg i Norge, slik at vi unngår at innvandrere vil utgjøre en «ny underklasse». Innvandreres barn forventes å nyte godt av de tiltakene som rettes mot barn og unge generelt, særlig i barnehager og skoler, og dermed kunne konkurrere på like fot med andre når de blir voksne

Både i generell sosialpolitikk, politikk rettet mot barn og unge, og integreringspolitikken settes det inn betydelige ressurser for å bedre situasjonen til de mest utsatte, og sikre at alle barn og unge har mest mulig like livssjanser. I boligpolitikken er dette hensynet langt mindre uttalt. Norge er et «eierland», der det legges sterk vekt på å tilrettelegge for at innbyggerne skal kunne eie sin egen bolig. Det å kjøpe bolig gir både adgang til et levekårsgode – en eid bolig og en stabil boligsituasjon – og bidrar til formuesoppbygging. Den formuen som ligger i en eid bolig er i mange situasjoner den viktigste økonomiske arven barn mottar fra sine foreldre. Personer som bor i leiebolig over tid har en mer utrygg bosituasjon, all den tid leiemarkedet i Norge er lite regulert, og de går glipp av en sentral mulighet til formuesoppbygging. Den sosiale boligpolitikken er relativt marginal i Norge, og den retter seg mot personer som er ute av stand til å skaffe seg bolig på annet vis. Dermed kan det antas at det mindretallet som bor i offentlig disponerte leieboliger (som regel kommunale) er særlig sårbare. Kommunale boliger har ofte en relativt dårlig standard (Stefansen & Skevik 2006), og de vil i en del tilfeller være plassert i lite attraktive boligmiljøer. Det er liten tradisjon i Norge for å sette inn tiltak mot hele bomiljøer, tiltakene retter seg snarere mot vanskeligstilte personer og familier. Dermed er det fare for at det utvikles hele borettslag eller nabolag som domineres av beboere som er vanskeligstilte.

Det er relativt sterke sammenhenger mellom boligsituasjon og økonomisk situasjon: gjennomgående er det de fattigste som bor dårligst (f.eks. NOU 2011:15; Sandlie (red.) 2010). Det å bo i svært dårlige boliger kan ha en rekke negative konsekvenser for barn og voksne, både sosialt (Grødem 2008a; Turner 2011) og helsemessig (Næss, Claussen & Smith 2007; Grønningsæter & Nielsen 2011). Det er også sterke sammenhenger mellom yrkesaktivitet og fattigdom: de aller fattigste er som regel personer uten yrkestilknytning, ofte av helsemessige eller sosiale årsaker. Barn som vokser opp uten yrkestilknyttede personer i husholdningen, og som bor i nabolag med en opphoping av sosiale problemer, vil ha svært få veivisere inn i det norske samfunnet. Foreldrene er yrkespassive, og det samme er sannsynligvis mange av naboene. Hvis de i tillegg tilhører skole- eller barnehagekretser som omfatter få familier uten innvandringsbakgrunn, vil det være svært vanskelig å lære norsk språk og få en grunnleggende forståelse av det norske samfunnet. Disse problemene kommer i tillegg til de som eventuelt følger av å

bo i en svært problembelastet bolig. I den pågående debatten i Norge i dag er det en betydelig bekymring for at enkelte områder i de større byene blir svært innvandrertette, at norske familier flytter ut («hvit flukt»), og at boligområder «ghettoiseres». Det empiriske grunnlaget for denne bekymringen er usikkert, som diskutert blant annet i NOU 2011: 14. Det er derfor et klart behov for mer kunnskap, både om innvandreres boligforhold og om nabolagene innvandrerne bor i.

Denne rapporten tar sikte på å beskrive boligforholdene til barnefamilier med innvandringsbakgrunn i Norge, med vekt på å identifisere de mest vanskeligstilte gruppene. Hva kjennetegner vanskeligstilte innvandrerfamilier på boligmarkedet i Norge, og hvordan er boligene de bor i? Videre er det et sentralt siktemål å frambringe kunnskap om nabolagene innvandrere i Norge bor i: i hvilken grad oppleves de, av de innvandrerne som bor der, som for etnisk segregerte, og i hvilken grad oppleves de som utrygge og kriminalitetsbelastede? I hvilken grad har innvandrerne kontakt med naboer med annen landbakgrunn enn dem selv? Trekk ved bolig og nabolag kan i neste omgang ha betydning for inkluderingen i Norge. Derfor holder vi bolig- og nabolagssituasjonen opp mot enkelte indikatorer på inkludering: i hvilken grad deltar innvandrere i norske organisasjoner, hvor godt snakker de norsk, har barna norske venner, og bruker familiene norske barnetilsynsordninger? Deler av rapporten vil beskrive hvordan virkeligheten ser ut på disse områdene – hvor mange innvandrerfamilier som opplever ulike bolig- og nabolagsproblemer – men de fleste kapitlene inneholder også noen mer komplekse analyser, der vi forsøker å forklare mønstre med utgangspunkt i bakgrunnskjennetegn ved respondentene. Datamaterialet som brukes, er Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 (LKI), som er gjennomført og tilrettelagt av Statistisk sentralbyrå. Undersøkelsen beskrives mer detaljert nedenfor.

Oppsummert søker altså rapporten å svare på tre hovedproblemstillinger:

1. I hvilken grad opplever barnefamilier med innvandringsbakgrunn problemer på det norske boligmarkedet, og hvilke faktorer bidrar til å styrke eller svekke situasjonen deres på boligmarkedet?

2. I hvilken grad opplever familiene problemer i nabolaget, og hvilke sammenhenger finnes mellom boligproblemer og nabolagsproblemer?

3. Er det sammenhenger mellom boligproblemer, nabolagsproblemer og indikatorer på inkludering i det norske samfunnet, som språkbeherskelse og deltakelse i norske organisasjoner?

Videre i dette kapitlet presenteres noen tall om barn og unge med innvandringsbakgrunn i Norge. Dette er en sammensatt gruppe, både med hensyn til alder, ankomsttidspunkt og fødeland, og også med varierende forutsetninger for å mestre livet i Norge. Deretter presenteres Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006, som er den sentrale datakilden i rapporten, før kapitlet avsluttes med en kort disposisjon for resten av rapporten.

Barn og unge med innvandringsbakgrunn i Norge

Ved inngangen til januar 2011 bodde i underkant av 133 000 barn under 18 år med innvandringsbakgrunn i Norge. Dette er mer enn en fordobling på 12 år: ved inngangen til 1999 var antallet 60 500 (Statistisk sentralbyrå 2000). Den hyppigst forekommende landbakgrunnen for barn og unge med innvandringsbakgrunn i 2011 var Somalia (12 000), deretter Irak, Polen (ca. 10 000 hver) og Pakistan (9000). 12 prosent av alle barn i Norge er nå enten innvandrere eller norskfødte med innvandrede foreldre.[1] Av disse hadde om lag 40 prosent selv kommet som innvandrere, mens 60 prosent var norskfødte med innvandrerforeldre (andeler fra 2009). Norskfødte med innvandrerforeldre er, som gruppe, svært unge: ved inngangen til 2009 var 33 prosent under fem år, og hele 91 prosent var yngre enn 25 år (Dzamarija 2010).

I og med at norskfødte med innvandrerforeldre er en så ung gruppe, er det få personer i det som kan kalles tredjegenerasjon, altså personer som har to norskfødte foreldre, og fire besteforeldre født i utlandet. Ved inngangen til 2009 gjaldt dette bare 205 personer, 96 prosent av disse var yngre enn 18 år. Over halvparten av disse hadde fire besteforeldre født i Pakistan, for øvrig er Tyrkia det eneste landet som er representert med mer enn 15 personer i denne gruppen. I tillegg kommer rundt 3300 personer, nesten alle under 18 år, som har en norskfødt forelder og fire utenlandsfødte besteforeldre. Dette vil typisk være barnebarna til tidlige innvandrere som har født barn i Norge, og der dette barnet har giftet seg med en partner fra foreldrenes opprinnelsesland. 57 prosent i denne gruppen har tilknytning til Pakistan, mens 11 prosent har besteforeldre født i Tyrkia. I disse innvandrergruppene er det sterke tradisjoner for å finne ektefeller med samme landbakgrunn som en selv, altså å stifte familie med en partner fra opprinnelseslandet (Dzamarija 2010:23).

Hvorfor innvandrer barn og unge til Norge? De fleste kommer fordi de har foreldre som har etablert seg i Norge: 54 prosent av 0–17-åringene med bakgrunn fra Asia som var registrert som innvandrere i Norge i 2009, hadde kommet som familieinnvandrere (Dzamarija 2010), mens 30 prosent var kommet som flyktninger. Det siste tallet omfatter familiegjenforente til personer som har fått opphold som flyktninger – igjen er altså årsaken at foreldrene har opphold i Norge. Tilsvarende tall for unge innvandrere fra Afrika var 42 og 44 prosent.

Antallet barn og unge med innvandringsbakgrunn i Norge har økt markant de senere årene, som antydet ovenfor: til sammen 60 prosent av innvandrerne i Norge under 25 år hadde kommet til Norge i 2004 eller senere. Dette gjaldt 70 prosent av innvandrerne fra europeiske land, og 50 prosent av innvandrerne fra land utenfor Europa. Blant polakkene, en ny innvandrergruppe i Norge, var andelen hele 96 prosent. Dette skyldes åpningen av EUs indre marked for nye EU-land i 2004, og en påfølgende kraftig

[1] http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/bef/

tilstrømming av arbeidsinnvandrere til Norge. Mange av disse arbeidsinnvandrerne er 24 år eller yngre.

I mange sammenhenger er det relevant å skille mellom barn som innvandret før skolealder og de som ankom senere i livsløpet. Barna som kom før skolealder har kunnet begynne i norsk skole som andre jevnaldrende, og har dermed bedre forutsetninger for å lære norsk og bli en del av et klassemiljø, mens de som ankommer senere vil ha større behov for tilpasninger og sannsynligvis større utfordringer med å lære språk. En tredjedel av innvandrerne som i dag er mellom 0 og 24 år, kom til Norge før de fylte seks år. Blant innvandrerne fra Kosovo og Bosnia-Hercegovina, Vietnam og Pakistan ankom halvparten før de nådde skolealder. I tillegg kommer de som er født i Norge av innvandrerforeldre, som har vært i Norge hele livet.

Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre under 25 år bor oftere enn andre i samme aldersgruppe i Oslo og omegn. I 2009 bodde 44 prosent av dem i Oslo og Akershus, sammenlignet med 22 prosent av deres jevnaldrende i befolkningen som helhet. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre utgjør 32 prosent av alle 0–24-åringer i Oslo, mens de utgjør 11 prosent av befolkningen i denne alderen i Norge som helhet (Dzamarija 2010, tabell 2.19).

Det knytter seg mye integreringspolitisk spenning til hvordan det går med den økende andelen av barn og unge i Norge som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Det er nytt i Norge at vi har så mange bosatte barn med utenlandsk bakgrunn – dette er en situasjon verken barnehager, skoler eller samfunnet for øvrig har erfaring med. Det foregår imidlertid et omfattende arbeid for å gi også disse barna et best mulig tilbud. Foreløpig har vi svært få holdepunkter for å si noe om hvordan det går med norskfødte barn med innvandrerforeldre som voksne, i og med at denne kategorien fortsatt er så ung: 91 prosent er som nevnt yngre enn 25 år. Det at så mange er bosatt i Oslo, innebærer at bekymringen for ghettoisering er størst i hovedstaden, og det er også påvist at levekårsproblemer hoper seg opp i bestemte deler av byen (Bråten et al. 2007). De mest sårbare barna må antas å være de som kommer til Norge etter at de har nådd skolealder: jo eldre barna er når de kommer, jo større er sjansen for at de blir hengende etter med hensyn til språk og andre basisferdigheter som trengs i Norge. Det er mange usikkerhetsmomenter, og det vil være store variasjoner blant barn og unge med innvandringsbakgrunn som tilbringer hele eller deler av barndommen sin i Norge, men det er klart at mange av disse barna vil være sårbare for sosial ekskludering senere i livsløpet.

Datamateriale og metode

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Norge (LKI) ble gjennomført i 2006, og er basert på intervjuer med et statistisk representativt utvalg av innvandrere og etterkommere med bakgrunn fra ti av de største innvandrergruppene i Norge. Innvandrerne hadde bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Tyrkia, Irak, Iran, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Somalia og Chile. Innvandrerbefolkningen fra disse landene utgjorde til sammen 145 000 personer, som er 51 prosent av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen i Norge. Utvalget som ble trukket var stratifisert etter landbakgrunn og besto av 500 personer i alderen 16–70 år med minst to års botid i Norge fra hver av de ti nasjonalitetsgruppene. Bruttoutvalget var dermed 5000, og det ble intervjuet 3053 personer. Dette ga en svarprosent på 64,2. Cirka 10 prosent av utvalget var norskfødte med innvandringsbakgrunn eller innvandrere innvandret før skolealder. Spørreskjema ble oversatt til aktuelle språk og tospråklige intervjuere ansatt for å gjennomføre intervjuene (Gulløy 2008).

Hvem omfattes av LKI?

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 er den største, og mest oppdaterte, spørreundersøkelsen rettet mot personer med innvandringsbakgrunn i Norge. Den er en unik kilde til informasjon om minoritetene i Norge, grupper som er for små til å bli fanget opp på en god måte i generelle befolkningsundersøkelser. Samtidig har denne undersøkelsen, som alle andre datakilder, visse svakheter. Et poeng som er viktig å være klar over, er at LKI ikke fanger opp de nye innvandrergruppene i Norge. Som nevnt ovenfor har innvandringen fra nye EU-land, og da særlig fra Polen, økt kraftig i Norge siden 2004. Disse gruppene inngår ikke i Levekårsundersøkelsen. Landbakgrunnen til innvandrerne i LKI sier ikke bare noe om innvandrernes språklige og kulturelle bakgrunn: landbakgrunn gir også en pekepinn om hva som satte i gang utvandringen fra opprinnelseslandet og når de første «bølgene» kom til Norge. Henriksen (2010) gjennomgår dette systematisk for alle innvandrergruppene i undersøkelsen. Tabell 1.1 viser de ti innvandrergruppene etter når innvandringen fra dette landet nådde toppen, og bakgrunnen for den første bølgen med innvandring samt ankomstår (gjennomsnitt) og standardavvik slik dette framkommer i Levekårsundersøkelsen.

Årstallene for første bølger viser når innvandrerne fra de ulike landene for alvor begynte å komme til Norge. Informasjonen om dette er hentet fra Henriksen (2010). For alle landene har det senere vært tilsig av familieinnvandrere til de først ankomne, i noen tilfeller også nye flyktninger og asylsøkere. De første pakistanerne og tyrkerne kom som arbeidsinnvandrere før innvandringsstoppen i 1975. Pakistanerne har det tidligste «gjennomsnittlige» ankomståret i LKI, mens tyrkerne har et senere gjennomsnittlig ankomstår, noe som iallfall delvis skyldes en ny innvandringstopp fra Tyrkia sent på

Tabell 1.1 Målgruppene i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006

	Første «bølge»	Bakgrunn	Ankomstår (gj. snitt), LKI	Standard-avvik
Pakistan	1970-årene	Arbeidsinnvandring	1985	8,5
Tyrkia	1970-årene	Arbeidsinnvandring	1990	8,7
Vietnam	Sent 1980-tall	Overføringsflyktninger; etter-dønninger etter Vietnamkrigen	1988	6,0
Chile	Sent 1980-tall	Flukt fra militærdiktaturet	1988	5,7
Sri Lanka	Sent 1980-tall	Borgerkrig fra 1983	1990	5,9
Iran	Sent 1980-tall	Flukt fra diktatur	1993	5,9
Bosnia-Hercegovina	1993–96	Krig på Balkan	1994	3,1
Serbia og Montenegro	1992, 1999	1992: Krig på Balkan 1999: Krig i Kosovo	1994	5,9
Somalia	Etter 2000	Krig, statsoppløsning	1997	4,8
Irak	Rundt 2000	Krig	1998	3,8

1980-tallet. Disse var hovedsakelig familieinnvandrere, men inkluderte også en del kurdiske flyktninger (Henriksen 2010:146). Tyrkere og pakistanere skiller seg ut med stor spredning i ankomstårene (store standardavvik i tabellen), noe som gjenspeiler at disse har kommet spredt over en lang periode.

Alle de andre gruppene har i utgangspunktet kommet som flyktninger, enten fra akutte krigssituasjoner (Vietnam, Sri Lanka, Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Somalia og Irak) eller fra diktaturer (Chile, Iran). Disse har typisk kommet mer samlet (lavere standardavvik), eller, som med innvandrerne fra Serbia og Montenegro, i to puljer som gjenspeiler urolighetene i hjemlandet. Her er det verdt å merke seg at innvandrere fra Serbia og Montenegro inkluderer etniske albanere fra Kosovo, som kom rundt 1999.

Undersøkelsen begrenser seg altså til innvandrere fra bestemte land, og gir informasjon om livet i Norge for personer med de innvandringshistoriene disse representerer. Nye arbeidsinnvandrere er ikke inkludert, det er heller ikke flyktninger og asylsøkere fra andre land enn disse ti, som utgjør mindre minoriteter i Norge.

Temaene i LKI

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere stiller en rekke spørsmål om trekk ved boligen, blant annet trangboddhet (objektivt definert som færre oppholdsrom enn antall medlemmer i husholdningen, og subjektivt målt ved respondentens opplevelse), fukt, trekk, kulde og støy. Det å bo i en svært dårlig bolig vil være en belastning for familien, og kan skape helseplager. Tidligere studier har også vist at svært dårlige boforhold

virker negativt inn på barns vilje til å ta med venner hjem: små boligproblemer later ikke til å påvirke om barn tar med venner hjem eller ikke, men en svært dårlig bolig er et lite attraktivt sted å være sammen med venner (Grødem 2008a). Det å ikke kunne ta med venner hjem, kan i neste omgang påvirke hvem barnet omgås, og hvor de omgås, noe som kan ha langsiktig innvirkning på integreringen. Videre stilles spørsmål om kontakt med naboene, og om hvorvidt de naboene familien har kontakt med som regel har samme etniske opprinnelse som de selv. Interessant i denne sammenhengen er det at undersøkelsen stiller spørsmålene «hvor mange innvandrere med bakgrunn fra samme land som deg selv synes du ville vært det ideelle i ditt boområde?» og «Mener du at det burde være flere, færre eller omtrent som i dag?» Dette gir indikasjoner på i hvilken grad respondentene opplever nabolaget de bor i som etnisk segregert. I seksjonen for spørsmål om kriminalitet stilles spørsmålet «Har du problemer med kriminalitet, vold eller hærverk i boområdet» og «Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ute alene på stedet der du bor? Vil du si svært urolig, noe urolig eller ikke urolig?» Disse to spørsmålene gir indikasjoner på den opplevde kvaliteten i nabolaget. Spørsmålene måler de voksnes opplevelser, men det er nærliggende å anta at mange vil være engstelige for å sende barn ut for å leke i et nabolag de opplever som preget av vold og hærverk, eller der de selv er urolige når de beveger seg utendørs.

Trekk ved oppvekstmiljøet og familien kan antas å ha betydning for barnas senere integrering, og må betraktes som studiens sentrale utfallsmål. Eksempler på slike indikatorer, som måles gjennom Levekårsundersøkelsen, er barns kontakt med venner med «norsk» bakgrunn, bruk av barnetilsynsordninger, familiens organisasjonsdeltakelse og foreldrenes norskkunnskaper.

I analysene i denne rapporten brukes veide data. Vektene er basert på totalpopulasjonen fra de aktuelle landene. Pakistanere er gitt «høy vekt», mens chilenere er gitt en lav, fordi det bor langt flere med pakistansk enn chilensk bakgrunn i Norge. Hver pakistaner antas dermed å snakke «på vegne av» flere enn det chilenerne gjør. Vektene korrigerer ikke for andre skjevheter i utvalget, som kjønn, alder eller bosted i Norge (se Gulløy 2008).

Dataene fra Levekårsundersøkelsen er analysert i flere tidligere publikasjoner (se for eksempel Blom & Henriksen (red.) 2008 og Henriksen 2010), men materialet er ikke tidligere brukt til å belyse barnefamilienes situasjon spesielt. Det er imidlertid fullt mulig å gjøre dette, i og med at undersøkelsen gir informasjon om familieforhold og antallet barn i husholdningen. Gjennomgående i denne rapporten skilles det mellom husholdninger med barn og husholdninger uten barn.

Informasjon om barn via foreldre

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 er, som andre levekårsundersøkelser Statistisk sentralbyrå gjennomfører, basert på intervjuer med voksne. Den gir dermed bare indirekte informasjon om hvordan barn og unge med innvandringsbakgrunn har det. Dette er en utfordring for vårt prosjekt: Vi ønsker informasjon om barna, men har opplysninger bare fra voksne. Foreldrene kan ha begrenset informasjon om temaer som angår barnas liv direkte, som hvem vennene til barna er, hvor godt barna føler at de snakker norsk, og hva barn og unge egentlig driver med i fritiden. Derimot vil foreldrene ha god oversikt over familiens situasjon, og de vil bedre enn barna kunne svare på spørsmål om hvem som eier boligen de bor i, hvor mange rom det er i boligen, og om boligen har problemer med fukt, trekk eller kulde. Dette er temaer som angår barna, selv om barna ikke nødvendigvis har en aktiv bevissthet om hvordan disse tingene er. På andre områder, som spørsmål om man er engstelig for å bli utsatt for kriminalitet når man beveger seg utendørs i nabolaget og spørsmål om hvilken kontakt man har med naboene, er det viktig å være klar over at barn kan ha andre svar enn voksne. Hvordan barn opplever nabolaget de bor i, får vi ikke informasjon om i denne undersøkelsen.

Det er relativt nylig gjennomført en større undersøkelse i Norge der barn og foreldre er intervjuet om mange av de samme temaene (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010). Et funn i denne undersøkelsen (særlig diskutert i Grødem 2008a) er at selv om barn og foreldre svarer forskjellig om mange ting, er det et relativt høyt samsvar mellom de inntrykkene som gis. Familiens faktiske situasjon, og foreldrenes oppfatninger av familiens situasjon, gir gjenklang i barnas fortellinger. Et annet funn er at selv om barn i lavinntektsfamilier ofte svarer ganske likt barn i familier med vanlige inntekter på spørsmål om hvilke ting de eier, hva de bruker fritiden til, og hvor godt de trives på ulike arenaer, viser det seg likevel at barna i lavinntektsfamiliene, på enkelte «objektive» mål som helsetilstand og skolefravær, kommer noe dårligere ut enn barn i familier med vanlige inntekter. De opplever at de er ganske like andre barn – og ønsker sannsynligvis sterkt å være som andre – men det er likevel noen trekk i situasjonen deres som gjør at de stiller noe svakere på enkelte områder. I en diskusjon av risikoen for overføring av lavinntektsproblemer mellom generasjoner, er dermed informasjon om familiens faktiske (foreldrerapporterte) situasjon av stor interesse. Dette vil også vise seg i neste kapittel, som gjennomgår en del studier av sosial arv: disse studiene er i all hovedsak basert på registerdata, og inkluderer ikke informasjon om hvordan barn opplever situasjonen sin overhodet. Man trenger altså ikke nødvendigvis informasjon direkte fra barn her og nå for å kunne diskutere utfall på lengre sikt. Alt i alt kan det altså sies at selv om foreldre ikke kan snakke på vegne av barna sine om alle sentrale temaer, er informasjon fra foreldrene av betydelig interesse i en diskusjon av sammenhengene mellom innvandringsbakgrunn, lavinntekt i barndommen og utfall senere i livet.

Gangen i rapporten

Dette innledningskapitlet har redegjort kort for problemstillinger og datamateriale. Kapittel 2 gjennomgår tidligere forskning på tre områder som er sentrale for denne studien: barnefattigdom, sosial arv, og boligens betydning i barns liv. Plassen tillater naturligvis ikke at vi gir en fullstendig kunnskapsstatus på hvert av disse feltene, så ambisjonen i dette kapitlet er snarere å skissere i hovedtrekk hva vi vet, og å gi et utgangspunkt for de kommende kapitlene. Kapittel 3 presenterer noen trekk ved demografien i innvandrerfamilier, slik denne framkommer i Levekårsundersøkelsen. Kapitlet vil blant annet se på antall barn, yngste barns alder, og andelen familier uten noen yrkestilknyttede, etter familiens opprinnelsesland. Siktemålet med dette kapitlet er todelt: hovedpoenget er naturligvis å gi informasjon om demografiske trekk. Samtidig publiseres tall på dette området årlig av Statistisk sentralbyrå, gjerne med utgangspunkt i registerdata, som er både mer fullstendig og mer oppdatert enn den informasjonen som ligger i utvalgsundersøkelsen LKI. Kapitlet får dermed også den funksjonen at det sier noe om «hva slags utvalg» LKI har, og gir forutsetningene for resten av studien. Temaet i kapittel 4 er boligsituasjonen til familiene, med vekt på disposisjonsform til boligen, boligstørrelse og opplevde boligproblemer. I kapittel 5 diskuteres noen trekk ved nabolagene til familiene, inkludert opplevelsen av etnisk segregering i nabolaget. Kapittel 6 trekker sammenhenger mellom de egenskapene ved bolig og nabolag som ble avdekket i kapittel 4 og 5, og sentrale indikatorer på familienes integrering i Norge. Her diskuteres også de indikatorene i datamaterialet som sier noe om barnas integrering, som valg av barnetilsynsordninger og barnas kontakt med norske venner. Kapittel 7 oppsummerer rapporten, diskuterer funnene opp mot den norske boligmodellen, og påpeker videre forskningsbehov.

2 Fattigdom, sosial arv, og boligens betydning

Tittelen på prosjektet denne rapporten springer ut av er «Barn av innvandrere og flyktninger – morgendagens fattige? Om bolig og bomiljø som faktorer i inkluderende og marginaliserende prosesser». Her er det tre temaer som framheves: for det første, fattigdom, og da særlig i innvandrer/flyktningfamilier. Hva er fattigdom i Norge i dag, og hvordan er dette fordelt på innvandrere og andre? For det andre, bekymringen for at problemer går i arv fra en generasjon til den neste. I hvilken grad skjer dette, i et land som Norge? Det tredje temaet er boligens betydning, og da særlig i sammenheng med de to førstnevnte temaene: hva slags boforhold har fattige familier og innvandrerfamilier, og hvilken betydning har boligforholdene for hvordan det går med barna senere i livet? I dette kapitlet gjennomgås noen sentrale bidrag innenfor fattigdomsforskning, forskning på sosial arv, og boligforskning.

Fattigdom i innvandrerfamilier

Fattigdom er et sterkt ord som drar tankene mot sosial nød og sult, ofte assosiert med land i den tredje verden. Når vi snakker om fattigdom i Norge og andre rike land, snakker vi om noe annet. Fattigdom er et relasjonelt begrep, slik at man er fattig i forhold til det samfunnet man bor i. Videre har mennesker behov som går ut over de rent materielle som trengs for å overleve, vi har også sosiale behov: behov for å høre til, for å kunne delta sammen med andre, for å ikke skille seg negativt ut. Fattigdom i Norge dreier seg ofte om ikke å få oppfylt sosiale behov: man har ikke penger til å gå ut og spise eller gå på kino en gang imellom, man kan ikke reise på ferie, man må avstå fra å kjøpe sports- og fritidsutstyr eller gå til frisøren. Dermed har man lite å bidra med når andre snakker om kulturopplevelser, andre opplevelser «på byen» eller feriereisene sine, og man blir ikke inkludert i samtaler om temaer andre vil oppfatte som dagligdagse. «Fullverdig samfunnsdeltakelse bygger på forestillinger om grunnleggende likhet mellom deltakerne. Fattigdomssituasjoner truer med å plassere dem fattigdommen rammer i mer eller mindre permanente posisjoner knyttet til ulikhet», skriver Moshuus et al. (2010). Fattigdom i Norge handler dermed ikke nødvendigvis om ikke

å få dekket basisbehov – selv om det finnes personer som lever helt på marginen, også i Norge – men om å føle seg utenfor, bli ekskludert, og oppleve sin verdighet som truet. Steinar Stjernø (1985), i en av de første bøkene om fattigdom i det moderne Norge, omtalte fattigdom i et rikt land som «knapphetens tyranni»: man har kanskje nok til basisbehov, men man lever daglig med bekymringen for at pengene ikke skal strekke til, og man må hele tiden nekte seg selv og familien det aller meste utover de absolutte nødvendighetene.

Fattigdom kan måles på mange ulike måter (Fløtten et al. 2011), men det klart vanligste i moderne fattigdomsforskning er inntektsbaserte målemetoder. Disse innebærer at man skaffer informasjon om enkeltpersoners eller husholdningers inntekt, og relaterer disse til en standard definert av inntekts- og/ eller kostnadsnivå i samfunnet for øvrig. I fattigdomsforskningen i dag, både i Norge og resten av Europa, er relativ inntekt-tilnærmingen den vanligste. Ifølge denne tilnærmingen er fattige de som har vesentlig mindre å rutte med enn det som er vanlig i det samfunnet de lever i (Atkinson et al. 2002; UNICEF 2005). Den vanligste måten å operasjonalisere inntektsfattigdom på, er å ta utgangspunkt i medianinntekten, altså den inntekten som ligger midt i inntektsfordelingen. Omregningen fra husholdningsinntekt til inntekt per forbruksenhet skjer ved hjelp av en ekvivalensskala, som tar hensyn til antallet personer som skal leve av inntekten. De som har inntekt per forbruksenhet lavere enn en viss andel av medianinntekten, vanligvis 50 eller 60 prosent, regnes som fattige.

Selv om andelen barn som lever i familier med lave inntekter er relativt liten i Norge, sammenlignet med de fleste andre europeiske land, er fattigdomsrisikoen ujevnt fordelt blant barn. Tabell 2.1 gir en nærmere oversikt over hvilke grupper som er mest utsatt for vedvarende lavinntekt blant barnefamilier i Norge.

Tabell 2.1 viser at det er små forskjeller i fattigdomsrisiko etter barnas alder. Derimot er det store forskjeller etter husholdningstype: barn i eneforsørgerhusholdninger har mer enn dobbelt så høy fattigdomsrisiko som barn som bor sammen med to voksne. Både blant enslige forsørgere og blant par med barn øker lavinntektsrisikoen markant for de store familiene. For par med barn mer enn tredobles risikoen når de får barn nummer fire, og blant familier med fem eller flere barn er en av tre i lavinntektsgruppen. Også enslige forsørgere med tre eller flere barn har en nesten tredoblet risiko for å være i lavinntektsgruppen, sammenlignet med eneforsørgere med to barn. Den aller viktigste faktoren later likevel til å være antallet yrkestilknyttede i husholdningen. I husholdninger med to voksne der ingen er i arbeid, er 57 prosent i lavinntektsgruppen, mens nesten ingen toinntektsfamilier har så lav husholdningsinntekt. 31 prosent av barn som lever med yrkespassive enslige forsørgere er i lavinntektsgruppen, mot 2,4 prosent av barna i husholdninger der forsørgeren har vært sysselsatt i hele perioden.

Tabell 2.1 Kjennetegn ved barn 0–17 år i husholdninger med vedvarende lavinntekt. Inntekt under lavinntektsgrensen i 2007 og minst to av tre foregående år. Prosent.

	Andel med lavinntekt
Alle barn	4,3
Alder	
Barn 0–5 år	4,2
Barn 6–10 år	4,6
Barn 11–17 år	4,1
Husholdningstype	
Par med barn	3,4
Par med 1 barn	1,5
Par med 2 barn	1,5
Par med 3 barn	3,0
Par med 4 barn	9,5
Par med 5 eller flere barn	32,9
Enslig forsørger	8,3
Enslig forsørger med 1 barn	4,4
Enslig forsørger med 2 barn	6,9
Enslig forsørger med 3 eller flere	18,1
Enslig mor	9,1
Enslig far	4,3
Yrkestilknyttede i husholdningen	
Par med barn:	
Ingen yrkestilknyttede noen av årene	57,2
1 yrkestilknyttet alle årene	9,6
2 eller flere yrkestilknyttede alle årene	0,1
Andre	5,3
Enslige forsørgere:	
Ingen yrkestilknyttede noen av årene	30,8
1 yrkestilknyttet alle årene	2,4
Andre	6,4

Kilde: Epland & Kirkeberg 2009. Observasjonsperioden for tallene i tabellen er fireårsperioden 2004–2007, og kriteriet for å klassifiseres som «med lavinntekt» er at den enkelte hadde inntekt under den årlige fattigdomsgrensen i det siste observasjonsåret (2007) og minst to av de tre foregående årene. Dette er et strengt mål på lavinntekt, som gir lavere andeler/ tall enn de som vises i flere av de andre tabellene.

Andelen barn i lavinntektsfamilier har økt i løpet av 2000-årene, fra i overkant av 6 prosent i 2000 til nærmere 9 prosent i 2007 (årlig lavinntekt) (Epland & Kirkeberg 2009). Denne økningen forklares i stor grad av økningen i antallet innvandrerbarn med lav inntekt. Barnefattigdom er med andre ord i økende grad et innvandrerfenomen i Norge. Tabell 2.2 viser andelene med lavinntekt blant barn i ulike innvandrergrupper.

Tabell 2.2 Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med vedvarende lavinntekt, 2004–2007. Barn 0–17 år. Prosent.

	Andel med lavinntekt
Alle barn	4,3
Herav:	
Barn 0–17 år med norsk bakgrunn	2,6
Innvandrere og etterkommere 0–17 år	25,5
Herav:	
Innvandrere 0–17 år	32,1
Norskfødte 0–17 år	22,3
Herav med landbakgrunn fra	
Norden, Vest-Europa, Nord-Amerika og Oceania	9,5
Øst-Europa, Asia, Afrika og Latin-Amerika	26,9
Somalia	53,3
Irak	46,6
Pakistan	34,4
Tyrkia	29,9
Afghanistan	45,4
Vietnam	13,5
Russland	26,5
Iran	17,2
Sri Lanka	8,5
Bosnia-Hercegovina	7,3
Polen	11,3
India	9,1

Kilde: Epland & Kirkeberg 2009. Observasjonsperioden for tallene i tabellen er fireårsperioden 2004–2007, og kriteriet for å klassifiseres som «med lavinntekt» er at den enkelte hadde inntekt under den årlige fattigdomsgrensen i det siste observasjonsåret (2007) og minst to av de tre foregående årene. Dette er et strengt mål på lavinntekt, som gir lavere andeler/ tall enn de som vises i flere av de andre tabellene.

4,3 prosent av alle barn i Norge hadde levd i flere år med lav inntekt i 2007. Dette tilsvarte 38 600 barn. Andelen barn uten innvandringsbakgrunn som var fattige etter denne målemetoden var 2,6, mens andelen blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var 25,5 prosent. Denne kategorien er igjen relativt klart delt mellom barn som selv har innvandret og barn som er født i Norge av innvandrede foreldre, og mellom barn med bakgrunn fra «vestlige» land og barn fra land i Asia, Afrika mfl. Barn fra land i Asia, Afrika mfl. som selv har innvandret til Norge er de som er mest utsatt for fattigdom. Målt på denne måten utgjør innvandrere og norskfødte under 18 år 45 prosent av alle barn som lever i lavinntekt i Norge. Ved inngangen til 2007 utgjorde barn og unge med innvandringsbakgrunn 9 prosent av hele barnebefolkningen i Norge; overrepresentasjonen i lavinntektsgruppen er med andre ord betydelig.

Det er stor variasjon blant innvandrergruppene når det gjelder andelen barn som lever med vedvarende lavinntekt. De gruppene som klart er mest utsatt, er somaliere, irakere og afghanere, alle med fattigdomsrater på mer enn 45 prosent. Somalierne er den

eneste gruppen der mer enn 50 prosent av barna har levd med vedvarende lavinntekt. I motsatt ende av skalaen finnes innvandrere fra India, Sri Lanka og Bosnia-Hercegovina, alle med barnefattigdomsrater lavere enn 10 prosent.

Tabell 2.1 og 2.2 er basert på en svært streng definisjon av lavinntekt (se tabellnoten), og gir dermed relativt lave tall for omfanget av barnefattigdom. En noe videre definisjon definerer 7,7 prosent av alle barn i Norge som fattige i treårsperioden 2007–2009.[2] Dette tilsvarer 73 800 barn. Tilsvarende tall for barn med innvandringsbakgrunn var 35,4 prosent, eller 23 000 barn. Etter denne beregningsmåten utgjør barn med innvandringsbakgrunn 31,5 prosent av alle barn i lavinntektsfamilier. Innvandrerandelen i fattigdomsgruppen minker altså når definisjonen av lavinntekt er bredere: når lavinntekt defineres på en slik måte at få omfattes av begrepet, øker andelen innvandrere som omfattes. Dette tyder på at det er proporsjonalt flere innvandrere blant de fattigste av de fattige.

Hvorfor er barnefattigdommen så høy blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre? Flere studier legger vekt på botid og, som i tabell 2.2, landbakgrunn. Gjennomgående viser det seg at omfanget av lavinntektsproblematikken reduseres med økende botid. Dette gjelder alle landgrupper, men i ulik grad og på ulikt nivå. Figur 2.1 (på neste side) illustrerer dette. Det er viktig å påpeke at figuren ikke følger familier over tid, men ser på tid og lavinntekt på ett bestemt tidspunkt. Effektene er dermed en kombinasjon av botidseffekter (endring i hver families situasjon over tid) og sammensettingseffekter (de som nylig har kommet kan ha andre egenskaper enn de som kom tidligere).

Med kort botid i Norge har barnefamilier fra Afghanistan de høyeste fattigdomsratene, med hele 66 prosent. Situasjonen i denne gruppen bedrer seg imidlertid relativt raskt, og blant afghanere med mer enn ti års botid i Norge har fattigdomsratene blant barnefamilier falt til 32 prosent. En annen gruppe som opplever rask bedring, er barnefamilier med bakgrunn fra Russland. Somaliske barnefamilier har høye fattigdomsrater nesten uavhengig av botid. Barnefamilier med bakgrunn fra Vietnam, Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka har gjennomgående lave fattigdomsrater, men ligger likevel høyere enn barnefamilier uten innvandringsbakgrunn (2,6 prosent).

Som forklaring på hvorfor noen familier er fattige og andre ikke, er botid og landbakgrunn faktorer som er særegne for familier med innvandringsbakgrunn. I tillegg kommer forklaringsfaktorer som angår alle barnefamilier i Norge, som husholdningstype, antall barn, antall yrkestilknyttede, og foreldrenes helse (jf. tabell 2.1 ovenfor). Innvandrere er klart overrepresentert blant de største familiene, og også blant de som ikke har noen yrkestilknyttede (Bhuller & Aaberge 2010). Studier av innvandreres levekår viser også at innvandrere har flere helseproblemer, både fysiske og psykiske,

[2] http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/Lavinntekt er definert som gjennomsnittlig årlig inntekt i treårsperioden under 60 prosent av treårsmedianen.

enn majoritetsbefolkningen (Blom 2008a). Overrepresentasjonen av innvandrerbarn i lavinntektsgruppen har dermed sammenheng med «vanlige» faktorer som disponerer for vedvarende lavinntekt: innvandrere er oftere enn andre fattige fordi de oftere har store familier, liten yrkestilknytning, og dårlig helse.

Figur 2.1 Andel barn og unge med lavinntekt i 2007 og minst to av tre foregående år, etter landbakgrunn og hovedinntektstakers botid.

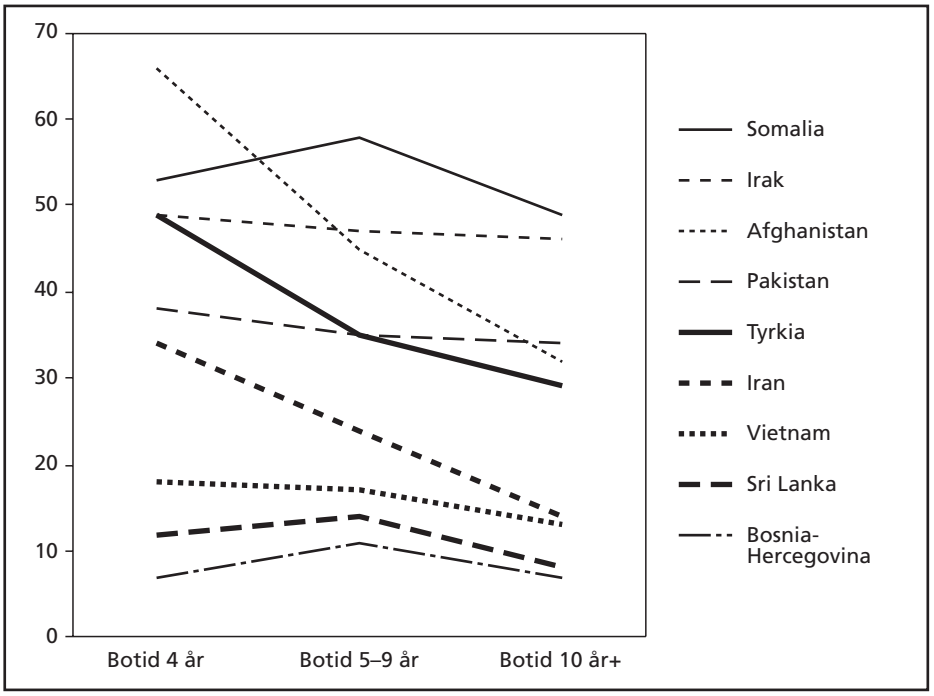

Kilde: Epland & Kirkeberg 2009

Det foreligger lite kunnskap om *samspillet* mellom det å ha innvandringsbakgrunn og det å være eksponert for andre risikofaktorer. Bhuller og Aaberge (2010) påpeker for eksempel at mens det knapt finnes «arbeidende fattige» («working poor») i majoritetsbefolkningen, er det en viss andel blant innvandrerne som er i full jobb, men som ikke tjener nok til å komme over lavinntektsgrensen. Dette tyder på at sysselsetting ikke har samme «effekt» på fattigdomsrisikoen for innvandrere som for andre, noe som igjen kan ha sammenheng med husholdningsstørrelse og hvilke jobber som er tilgjengelige. Tilsvarende forskjeller kan gjøre seg gjeldende også med tanke på barnetall og helse – betydningen av disse faktorene kan være annerledes for innvandrere enn for andre. Om forholdet mellom helse, yrkesaktivitet og husholdningsstørrelse er annerledes for innvandrere enn for personer uten innvandringsbakgrunn er foreløpig et lite utforsket tema, og denne rapporten skal heller ikke gå videre på disse problemstillingene.

Oppsummert vet vi at barn med innvandringsbakgrunn oftere er fattige enn barn uten innvandringsbakgrunn, og at overrepresentasjonen øker jo strengere definisjoner av fattigdom vi legger til grunn. Innvandrerne framstår, sjablongmessig sagt, som de fattigste av de fattige. Innvandrerbarn fra land i Asia, Afrika og Latin-Amerika er mer utsatt enn innvandrerbarn fra EU, Nord-Amerika og Oceania, og særlig sårbare er barn med bakgrunn fra Somalia, Irak og Afghanistan. Somaliernes og irakernes situasjon er særlig bekymringsfull, fordi andelen fattige ikke later til å reduseres over tid. Mens det er riktig for de fleste innvandrergrupper å si at situasjonen «går seg til» med økende botid, later dette ikke å være tilfellet for disse to store innvandrergruppene.

Sosial arv

I hvilken grad sosial ulikhet reproduseres mellom generasjoner, vil være sterkt avhengig av trekk ved samfunnet barn og unge vokser opp i: hvor store de sosiale forskjellene er, tilgangen til utdanning for barn med ulik bakgrunn, graden av sosioøkonomisk atskilthet i nabolag og fritidsaktiviteter. Sammenlignet med mange andre land er Norge et egalitært samfunn, med sterke ambisjoner om å gi like muligheter til alle barn, uavhengig av foreldrenes økonomiske situasjon og andre trekk ved den sosiale bakgrunnen. I praksis viser likevel flere studier at det skjer en viss reproduksjon av sosial ulikhet, også i Norge.

Statistisk sentralbyrå har sett på inntektsmobilitet mellom generasjoner, inkludert om lavinntekt går i arv (Epland & Kirkeberg 2010). Studien finner at blant de som levde i en lavinntektshusholdning i 1986, hadde 12 prosent lav inntekt i 2008. Tilsvarende tall for de som ikke levde i en lavinntektshusholdning i 1986, var 6 prosent. Risikoen for å ha lav inntekt er altså doblet for barn og unge som har vokst opp i en lavinntektshusholdning. Lorentzen og Nielsen (2008, 2009) viser at barn som vokser opp i familier som mottar sosialhjelp, har større risiko for selv å bli sosialhjelpsmottakere som voksne. Norli Hansen og Vibe (2005) finner det samme, og dokumenterer samtidig at disse barna også har høyere risiko for å bli uførepensjonister som voksne. Wiborg og Norli Hansen (2009) studerer betydningen av familiens inntekt i oppvekstårene på fire utfallsmål – mottak av sosialhjelp, utdanningsnivå, arbeidsledighet i ungdomsårene, og tenåringsgraviditet – og finner at foreldrenes inntekt innvirker systematisk på ungdoms risiko langs alle disse utfallsmålene.[3] Sist har Nielsen (2011)

[3] Det er verdt å merke seg at denne studien viser at sosial status reproduseres over hele inntektsspekteret: de som har vokst opp i familier der foreldrene hadde inntekter i laveste inntektsdesil har størst risiko for å selv motta sosialhjelp som voksne, de som vokste opp i familier med inntekter i andre desil hadde nest størst risiko, mens personer fra hjem med inntekter i 9. og 10. desil hadde minst risiko (personer fra 10. desil noe mindre enn personer fra 9. desil). Wiborg og Norli Hansen kritiserer på denne bakgrunnen

vist at også det å leie bolig ser ut til å gå i arv, hvor barn som bor i leiebolig over tid har større sannsynlighet for å bo i leiebolig som voksen, og også større risiko for mottak av sosialhjelp og uførepensjon.

Nielsens (2011) studie av sammenhengen mellom det å vokse opp i leiebolig og det å selv leie bolig som voksen, viser at denne sammenhengen ikke gjelder barn med innvandringsbakgrunn som har vokst opp i leid bolig. Utvalget av barn i denne situasjonen er svært lite i denne studien, så mangelen på sammenheng kan skyldes at utvalget er for lite. Det kan imidlertid også være et signal om at sammenhengene faktisk er annerledes for barn og unge med innvandringsbakgrunn. Sammenhengene mellom hvor man selv befinner seg i livet, med hensyn til utdanning, inntekt og bolig, og hvilke holdninger og verdier man formidler til ungene i familien, kan være annerledes for innvandrere og personer som aldri har migrert. Det samme kan engasjementet i, og evnen til, å følge opp barna på skolen (se Lauglo 1996; Modood 2004).

Indikasjoner på at sammenhengene mellom foreldres økonomi og egen status som voksen er annerledes for barn med innvandringsbakgrunn, finnes i kunnskapen om hvordan etterkommere etter førstegenerasjons innvandrere klarer seg i Norge. Etterkommere i Norge er en ung kategori, der 73 prosent er yngre enn 18 år. Dette er en kategori som har høy studietilbøyelighet. Høsten 2009 var 42 prosent av 19–24 år gamle norskfødte kvinner med innvandrerforeldre i gang med høyere utdanning, det samme var 32 prosent av mennene i samme alder (NOU 2011: 7, figur 9.8; se også Bratsberg et al. 2010). Tilsvarende tall for jevnaldrende i majoritetsbefolkningen var 37 og 26 prosent. Norskfødte med innvandrerforeldre har altså større studietilbøyelighet enn unge voksne i majoritetsbefolkningen. Studietilbøyeligheten er særlig høy blant etterkommere med bakgrunn fra Vietnam og Sri Lanka (NOU 2011: 7, s. 237).

Når norskfødte med innvandrerforeldre først har gjennomført videregående skole, er de mer tilbøyelige til å gå videre til høyere studier enn det unge i majoritetsbefolkningen er. Frafall i videregående skole er imidlertid en utfordring, både for innvandrere og norskfødte. Studier viser at andelen som mottar uførepensjon, sosialhjelp, attføring og rehabilitering er langt høyere blant unge som ikke har fullført videregående opplæring (Falch & Nyhus 2010). Ungdom som selv har innvandret til Norge, har høyere frafall i videregående skole enn norskfødte, men denne effekten later til å forsvinne når man tar hensyn til foreldres utdanningsnivå og inntekt (Bratsberg et al. 2010; se også Støren 2005). Fullføringsgraden er omtrent den samme for norskfødte med innvandrerforeldre som for unge i majoritetsbefolkningen – om lag en av tre faller fra, resten fullfører. Det er flere gutter enn jenter som faller fra, og frafallet er større på yrkesfaglige enn på studieforberedende utdanningsprogrammer. Hvis man kontrollerer for foreldrenes utdanning og inntekt, har norskfødte med innvandrerforeldre

fattigdomsforskningen, som de mener trekker et skille mellom «de fattige» og «resten», og ikke tar inn over seg at inntekt har betydning for livssjanser også for barn i familier med inntekt over fattigdomsgrensen.

større gjennomføringsgrad enn ungdom i majoritetsbefolkningen (Bratsberg et al. 2010). Dette er interessant i en diskusjon av sosial arv og innvandring: når det gjelder gjennomstrømming i videregående skole, har sosial bakgrunn mindre å si for unge norskfødte med innvandringsbakgrunn enn for unge i majoritetsbefolkningen. Dette er nok et tegn på at funn om sosial arv i den norske befolkningen ikke automatisk kan overføres til innvandrerne – norskfødte med innvandrerforeldre har større suksess i norsk skole enn foreldrenes utdannings- og inntektsnivå tilsier at de skulle ha.

Etterkommere etter innvandrere og flyktninger har noe lavere sysselsettingsrater enn personer i tilsvarende alder i majoritetsbefolkningen, men klart høyere enn innvandrere. Igjen gjelder dette både kvinner og menn. En analyse fra Statistisk sentralbyrå har sett på sysselsetting og utdanning samlet for norskfødte med innvandrerforeldre (Olsen 2010; jf. NOU 2011: 7, s. 197). Analysen viser at etterkommere under 25 år ligger nært opptil ungdom i majoritetsbefolkningen når det gjelder deltakelse i arbeid og utdanning. I alderen 20–24 år er andelen i arbeid eller utdanning om lag 90 prosent blant de uten innvandringsbakgrunn, 85 prosent blant norskfødte med innvandrerforeldre og 71 prosent blant innvandrere. Forskjellen mellom etterkommere og den øvrige befolkningen øker noe blant de over 25 år. Det skyldes i hovedsak et lavere sysselsettingsnivå blant de kvinnelige etterkommerne, og kan ha sammenheng med at flere er i en alder hvor de etablerer familie og at de da i større grad enn øvrige unge trekker seg ut av arbeidslivet. Olsen (2010) viser også at blant ungdom over 19 år har forskjeller i utdanningsnivå større betydning for om de er i jobb eller utdanning, enn innvandringsbakgrunn. Blant personer på samme utdanningsnivå er det bare moderate forskjeller mellom majoriteten og de to gruppene med innvandringsbakgrunn. Sysselsettingen øker med utdanning i alle grupper, men for kvinner er denne effekten sterkere i majoritetsbefolkningen enn blant kvinnelige etterkommere. Dette er noe av bakgrunnen for at Brekke og Rogstad (2011:107) formulerer to hovedutfordringer for integreringspolitikken: «Få guttene til å fullføre den utdanningen de har påbegynt, og få jentene til å ta i bruk den utdanningen de har fullført.»

Den informasjonen som foreligger, tyder altså på at norskfødte med innvandrerforeldre klarer seg godt i det norske samfunnet. De mestrer skolen, mange tar høyere utdanning, og – i den grad vi kan konkludere om dette for en så ung gruppe – de deltar i stor grad i arbeidslivet. Vi må likevel ta noen forbehold: De etterkommerne som nå er voksne, er stort sett etterkommere etter tidlige arbeidsinnvandrere fra et begrenset antall land, og de er vokst opp i en historisk periode med få innvandrere i Norge. Etterkommerne som vokser opp nå har bakgrunn fra mer enn 100 ulike land, de går ofte på skoler der mange har minoritetsbakgrunn, og foreldrene har ofte kommet som flyktninger fra krigsherjede land. Det er høyst uklart om erfaringene til de første etterkommerne kan overføres til de nye generasjonene. Eksisterende kunnskap, både om etterkommeres tilpasning i Norge og om sosial arv, gir dermed få holdepunkter for å spå om framtiden til de som i dag vokser opp i innvandrerfamilier med dårlig økonomi.

Samspillet mellom innvandrerstatus og sosioøkonomisk bakgrunn i reproduksjonen av sosial ulikhet kan bli et viktig tema for framtidig forskning i Norge.

Boligforhold, og graden av segregering i nabolaget der man vokser opp, kan virke inn på hvordan det går med barn av flyktninger og innvandrere over tid. Akkurat denne gruppens bo- og nabolagsforhold finnes det lite kunnskap om, men vi har noe forskning om barnefamiliers boligforhold mer generelt. Denne gjennomgås i neste avsnitt.

Boligen i barns liv

Det meste av boligforskning i Norge har ikke lagt særlig vekt på barns opplevelse av boligen, og enda mindre på betydningen av nærmiljø (se for eksempel Sandlie (red.) 2010). Det finnes imidlertid noen mer avgrensede studier som har dette som tema.

Eierforhold til boligen

Norge er et «eierland» når det gjelder bolig, og tall fra Statistisk sentralbyrå viser at de aller fleste barnefamilier i Norge bor i en bolig de eier selv. Blant barnefamilier med inntekter i den laveste kvintilen (den femtedelen med dårligst økonomi), gjaldt dette 80 prosent. Blant barnefamilier med inntekter i den laveste *desilen,* eide sju av ti sin egen bolig, dette var også andelen blant enslige forsørgere (Enes & Normann 2010). Disse tallene viser at det er vanlig at barnefamilier i utsatte posisjoner, som eneforsørgere og familier med relativt lav inntekt, eier sin egen bolig i Norge. Dette må delvis forstås som et resultat av boligpolitikken i Norge, der eierskapslinjen står sterkt, og det er et politisk ønske at flest mulig skal ha anledning til å eie sin egen bolig (jf. NOU 2011: 15).

Blant innvandrere er det svært store forskjeller mellom ulike grupper i eierskapet til boligen. Levekårsundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå har vist en markant oppgang i andelen som eier sin egen bolig over tid, fra 54 prosent i 1996 til 63 prosent i 2005/2006 (Blom 2008b, gjelder selveiere og eiere gjennom borettslag/andelslag). Andelen boligeiere var høyest blant pakistanere og srilankere, med henholdsvis 86 og 85 prosent. Blant de senere ankomne innvandrergruppene, irakere og somaliere, var det henholdsvis 30 og 20 prosent som eide bolig i 2005/2006. Nordvik (2010) diskuterer de lave andelene selveiere blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn, og foreslår tre forklaringer på hvorfor innvandrere eier i så mye lavere grad enn majoritetsbefolkningen. Den første mulige delforklaringen er at innvandrere oftere får barn tidlig, og dermed har kommet kortere i livsløpet enn familier uten innvandringsbakgrunn med barn i samme alder. Samtidig har innvandrere per definisjon kortere botid i Norge, og dermed sannsynligvis lavere formue. Fordi Norge er et høykostland, vil formue opparbeidet i andre land sjelden rekke langt i det norske boligmarkedet. En tredje

delforklaring er at mange innvandrere lever transnasjonale liv, og ofte prioriterer å investere i bolig i opprinnelseslandet. Dermed blir det færre midler igjen til å investere i bolig i Norge (Nordvik 2010).

På oppfølgingsspørsmål til leietakerne om hvem som eier boligen de leier i, svarer 44 prosent av leietakerne fra Serbia/Montenegro og Somalia at eieren er kommunen. Bare 19 prosent av leietakerne fra Chile bor i en kommunalt eid bolig. I de fleste innvandrergruppene – som for majoritetsbefolkningen – er det vanligste å leie fra en privat utleier. 50 prosent av leietakerne med innvandringsbakgrunn, og 74 prosent av leietakerne i majoritetsbefolkningen, leier i det private markedet. Statistisk sentralbyrå stilte også spørsmål om hvorvidt den private utleieren var en slektning eller venn, ut fra en antakelse om at innvandrerne hadde sterke uformelle nettverk og ofte fant bolig gjennom bekjente. I realiteten viste dette seg å være mindre vanlig blant innvandrere enn blant befolkningen for øvrig: 34 prosent av de som leide privat i befolkningen uten innvandringsbakgrunn, og 24 prosent av innvandrerne, leide gjennom en bekjent. Dette kan ha sammenheng ikke bare med størrelse og styrke på nettverk, men også med ressursene i nettverket: innvandrere eier sjeldnere enn andre flere/store boliger, og har dermed mindre muligheter til å leie ut til familie og venner.

Boligstandard

Boligproblemer som trangboddhet, trekk/fukt/kulde, råte/mugg/sopp, dårlig materiell standard, og støy fra trafikk eller naboer kan virke sterkt inn på familienes livskvalitet. Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 viste at innvandrere opplever trangboddhet, råte og støy i noe større grad enn majoritetsbefolkningen (Blom & Henriksen 2008). Det samme gjelder for barnefamilier: også barnefamilier med innvandringsbakgrunn opplever flere boligproblemer enn barnefamilier uten innvandringsbakgrunn (Skevik 2004; Grødem 2008c; Nordvik 2010; Turner 2011). Dette gjelder også når man sammenligner innvandrerfamilier med lav inntekt med lavinntektsfamilier i majoritetsbefolkningen. Familier som bor i leide boliger er mer utsatt for ulike boligproblemer enn familier som bor i boliger de eier selv.

De fleste boliger har innslag av sopp- eller muggvekst. Problemet er størst i eldre boliger med høy luftfuktighet, ofte etter vannskade. Helseproblemer som gjerne oppstår som følge av sopp (og/eller fuktighet), er allergier og andre luftveisproblemer, samt utmattelse, hodepine, angst og depresjon (WHO 2006; Grønningsæter & Nielsen 2011). Barn som bor i boliger med fuktskader eller -problemer, har forhøyet risiko for å oppleve luftveisproblemer (Nafstad et al. 1998). Innemiljøet også kan ha betydning langt ut over den tiden en faktisk er eksponert for det: Næss, Claussen og Smith (2007) har vist at barns boforhold har betydning for dødeligheten når en blir voksen. De fant blant annet at sanitærforholdene i boligen, målt som tilgang på bad og wc inne i boligen samt antall rom per person i 1960, hadde betydning for dødelighet 30 år senere.

Boligproblemer kan opptre sammen og forsterke hverandre. Trangboddhet kan for eksempel fort gi opphav til nye problemer, rett og slett fordi boligen, særlig ventilasjon og våtrom, ikke er dimensjonert for å brukes av så mange mennesker samtidig (Hansen & Lescher-Nuland 2011).

De fleste familier bedrer boligsituasjonen sin over tid. Nordvik (2010) peker på tre mekanismer som later til å påvirke utviklingen i barnefamiliers boligsituasjon: for det første, i de situasjonene der familienes inntekter øker, brukes de bedrede inntektene ofte på å forbedre boligsituasjonen. For det andre, det later til å være en dynamikk i selve livsløpet som fører til at boligforholdene bedres, selv om familiens inntekter er stabilt lave. Også familier som har hatt stabilt lave inntekter, har over livsløpet klart å forbedre boligstandarden, og flere blir over tid boligeiere. For det tredje viser Nordvik (2010) at en del familier blir hengende igjen i stabilt dårlige boligforhold, ofte på leiemarkedet. Selv om lavinntektsfamiliene i Nordviks undersøkelse oppnådde en bedre boligsituasjon over tid, var det fortsatt forskjeller mellom familiene som hadde, eller nylig hadde hatt, lave inntekter, og familiene som hadde hatt stabilt gode inntekter. Dette gjaldt også forskjeller i opplevelsen av boligkvalitet.

Det finnes lite systematisk kunnskap i Norge om barnefamiliers bomiljøer. Oversiktstall fra Levekårsundersøkelsen 2007, som omfattet hele befolkningen, tyder på at det generelt er liten grunn til bekymring (Aarland 2010). 61 prosent av barnefamiliene i Norge oppga den gangen at de hadde et område for lek/rekreasjon med trygg adgang innen 200 meter fra boligen. Ytterligere 16 prosent oppga at de hadde et slikt område med «utrygg adgang» i samme avstand. Utrygg adgang kan for eksempel bety at barna må krysse en trafikkert vei for å komme fram. Andelen som har et slikt område med trygg adgang var høyest blant de som bodde i rekke- eller kjedehus, noe som gjenspeiler at slike boligområder gjerne er innrettet på å være nettopp barnevennlige. Videre hadde 84 prosent av barnefamiliene naturterreng innen 500 meter fra hjemmet. På spørsmål om de kunne sende barn under fem år ut alene på grunn av trafikk, svarte 31 prosent av barnefamiliene at de helt trygt kunne gjøre dette, mens 41 prosent sa at det var forholdsvis trygt. Bare 12 prosent sa at dette var uaktuelt. Andelen som ga dette svaret var klart størst blant respondenter som bodde i blokk eller bygård, der sa hele 32 prosent (av alle – barnefamilier og andre) at de absolutt ikke kunne slippe ut barn under fem år (Aarland 2010). Langt de fleste barnefamilier bor altså på steder med rekreasjonsområder i nærheten, og der små barn kan ferdes trygt. Den høye andelen i blokker og bygårder som ikke kan slippe ut små barn, antyder likevel at andelen blant innvandrede barnefamilier kan være høyere, gitt at mange av disse nettopp bor i slike boliger.

Kommunale utleieboliger

Om lag 12 prosent av alle innvandrerne i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 bor i en kommunal bolig, mens det samme bare gjelder 2 prosent av befolkningen som helhet (Blom & Henriksen 2008). Kommunale utleieboliger har vist seg å være klart mer problembelastede enn den øvrige boligmassen (Stefansen & Skevik 2006; Nordvik 2010). Kommunale boliger tildeles ofte på midlertidige kontrakter, og er i utgangspunktet ikke tenkt som permanente boliger. Stefansen og Skevik (2006) har vist at gjennomsnittlig botid i kommunale boliger var fem år, men at det var en betydelig variasjon omkring dette gjennomsnittet. 22 prosent av familiene som bodde i kommunal bolig på intervjutidspunktet hadde bodd der i åtte år eller mer, og de lengstboende hadde bodd i den kommunale leiligheten i 18 år. Dette er lange perioder i barns liv: 17 prosent av barna som bodde i kommunal bolig på intervjutidspunktet, hadde bodd i denne boligen hele livet. De kommunale boligene var ofte for små for familiene som bodde der: i gjennomsnitt disponerte lavinntektsfamilier i kommunale boliger 0,7 rom per person, mens familier med vanlige inntekter hadde 1,4 rom per person i gjennomsnitt. Det var også langt flere i kommunale boliger som oppga problemer med fukt, trekk eller kulde, dårlig materiell standard, trafikkstøy og nabostøy. Bare 20 prosent oppga ingen problemer med den kommunale boligen de disponerte, mens 29 prosent oppga at de hadde tre eller flere av de fem oppgitte problemene (Stefansen & Skevik 2006). Disse tallene var basert på intervjuer gjort i 2003. Da de samme familiene ble intervjuet på nytt i 2009, oppga 32 prosent av beboerne i kommunale boliger flere boligproblemer enn de hadde gjort i 2003, mens 29 prosent hadde færre problemer. Tilsvarende tall for hele lavinntektsutvalget var henholdsvis 19 og 28 prosent (Nordvik 2010). Dette ble tolket som en klar indikasjon på at kommunale leietakere i mindre grad enn andre evner å bedre boligsituasjonen sin over tid.

Situasjonen til barn i kommunale boliger er tatt opp også i undersøkelser med en mer kvalitativ tilnærming (Woll 2008; Hansen & Lescher-Nuland 2011). Her gjenfinnes mange av de trekkene som omtales i kvantitative undersøkelser, men de kvalitative undersøkelsene kan i tillegg gå dypere inn i hva boligsituasjonen betyr for barn og foreldre. Hansen og Lescher-Nuland får høre om trangboddhet og andre boligproblemer i kommunale boliger. To av informantene som har mange barn, sier for eksempel at det blir mye bråk og uro i leiligheten, og at det er vanskelig å få de minste barna til å roe seg når flere må del rom. Andre framhever at det ikke er plass til at ungene kan få gjøre lekser i fred (Hansen & Lescher-Nuland 2011). Flere av familiene i undersøkelsen opplevde at dårlig ventilasjon i leiligheten gjorde det vanskelig å dusje eller lage mat, og at både barn og voksne utviklet luftveisproblemer som følge av forholdene i boligen. Både på dette området, og når det gjaldt boligens materielle standard generelt, var det uenighet mellom utleier og leietakere om hvem som hadde ansvar for å utbedre skader eller oppgradere standarden.

Støy fra trafikk og naboer, samt uro knyttet til nabolaget generelt, var også et problem som gikk igjen blant beboerne Hansen og Lescher-Nuland (2011) intervjuet. Dette var også et tema i intervjuene til Woll (2008), i tillegg legger hennes informanter vesentlig vekt på utryggheten de som foreldre opplever med hensyn til ustabile naboer. Naboer som er «mindre oppegående» eller «mindre normale» (informantens begrep, hos Woll 2008) kommer opp som et tema i intervjuer med beboere i kommunale leiligheter. Woll (2008) gjengir en enslig mor med leilighet i en kommunal bolig som opplevde seg trakassert av en voldelig og rusavhengig nabo, og hun beskrev det som «psykisk terror» å ha denne mannen som nabo. Hun opplevde for eksempel at hun ikke kunne la sønnen på 14 år være hjemme alene, fordi denne naboen ved flere anledninger hadde forsøkt å ta seg inn i leiligheten deres. Også informantene til Hansen og Lescher-Nuland (2011) forteller om hyppige utrykninger til gården av politi og ambulanse, om støy og utagerende naboer med rusproblemer, og om slitte og utrivelige fellesarealer. Et beslektet problem kan være at fellesarealer er «greie», men i praksis ikke tilgjengelige for beboerne og barna deres, fordi narkomane og «gangstere» (informantens uttrykk) holder til der. Flere av undersøkelsens informanter med innvandringsbakgrunn bekymret seg for at skolen i nærmiljøet hadde høy innvandrerandel, eller at beboerne i den kommunale gården manglet et felles språk og dermed strevde med å kommunisere. Alle som tematiserte etnisitet og segregeringstendenser i denne undersøkelsen, hadde selv innvandringsbakgrunn (Hansen & Lescher-Nuland 2011).

Boligens betydning for barns liv

Felles for alle undersøkelsene som er omtalt så langt, er at de vurderer boligen ut fra foreldrenes perspektiv. Barneperspektivet kan være et annet. En norsk undersøkelse om levekår i lavinntektsfamilier har intervjuet både foreldre og barn i de samme familiene, om blant annet boligforhold. En artikkel basert på dette materialet søker å gjøre en systematisk sammenstilling av hvordan boligforholdene påvirker foreldrenes og barnas liv (Grødem 2008a). Denne artikkelen ser på hvilke boligproblemer foreldrene oppgir, og sammenholder dette med to boligrelaterte «barneindikatorer»: om barnet har eget rom, og om barnet tar med venner hjem. Barna i denne analysen er mellom 10 og 12 år. Artikkelen påviser sterke sammenhenger mellom foreldre og barns opplevelser: i familier der foreldrene ikke oppgir noen boligproblemer, har 84 prosent av barna sitt eget rom, og 78 prosent tar ofte eller av og til med seg venner hjem. I familier der foreldrene oppgir tre eller flere boligproblemer, har bare 44 prosent av barna eget rom, og 57 prosent tar med venner hjem ofte eller av og til. Nesten halvparten av barna i de boligene foreldrene oppfatter som virkelig dårlige, unngår altså å ta med venner hjem. Det er interessant å merke seg i denne analysen at andelen som helst ikke tar med venner hjem, varierer lite etter om foreldrene oppgir null, ett eller to boligproblemer – andelen ligger i alle tilfeller mellom 22 og 26 prosent. Først når foreldrene oppgir tre

eller flere boligproblemer, øker andelen til 43 prosent. «Dette antyder at barn i denne aldersgruppen ikke kvier seg for å ta med venner hjem til en bolig foreldrene deres har en eller to ting å utsette på, men boliger som er nedslitte eller har svært lav standard er lite attraktive steder å omgås venner» (Grødem 2008a:114, oversatt her). Studien kan tolkes som at barn kan leve gode liv i boliger som ikke er helt optimale, men at det finnes et knekkpunkt, slik at hopning av boligproblemer vil legge begrensninger på barns livsutfoldelse.

Kvalitative undersøkelser av barns levekår kommer også ofte inn på boligrelaterte spørsmål. Særlig det å ta med venner hjem er et tema som kommer opp når barn intervjues om livet sitt. Det å unngå å ta med venner hjem, eller foretrekke å dra hjem til vennene i stedet, har ikke nødvendigvis sammenheng bare med boligstandard, men også med økonomi og hvordan boligen er utstyrt. Blant annet kan det å ikke eie PC eller PC-spill, eller det at det ikke finnes noe i kjøleskapet man kan by gjester på, være vel så viktige grunner til at man ønsker å gå andre steder. Andre barn forteller at de skammer seg over at møblene er gamle og slitte, og at andre barn bor så mye finere (van der Hoek 2005). Trekk ved boligen kan altså innvirke på barnas muligheter til å ha et sosialt liv, og også på barnas selvfølelse. Et eksempel på dette finnes i Andenæs' (2004) intervjuer med barn som var plassert av barnevernet utenfor hjemmet. En 11 år gammel gutt i dette materialet hadde aldri kamerater hjemme hos seg så lenge han bodde sammen med den biologiske familien. Gutten formidlet at «ingen hadde noe med» å se rommet hans. Når den samme gutten bodde på barnehjem eller i forsterfamilie, syntes han derimot det var «kjempestas» at noen fra klassen kom innom. En forbedret bostandard utvidet dermed guttens muligheter til sosialt samvær med andre barn, påpeker Andenæs (2004:24): «I dette tilfellet har altså bedrete materielle betingelser helt direkte åpnet opp for nye sosiale praksiser og erfaringer.» Også Helgeland (2008) påpeker viktigheten av at barnevernet forholder seg til de begrensningene en dårlig familieøkonomi ofte setter for familielivet i de familiene de arbeider med. Barn håndterer imidlertid disse utfordringene ulikt, og mange finner strategier som gjør det mulig å skape seg et godt liv i en relativt dårlig bolig.

Oppsummert kan det sies at barn i Norge stort sett bor i gode boliger, og at få opplever problemer i nabolaget. Det er imidlertid enkelte grupper som bor dårlig, og til dels svært dårlig, som har ustabile boforhold, og/eller som bor i nabolag som oppleves som utrygge eller utrivelige. Beboere i kommunale boliger later til å ha særlig store problemer, både med boligstandard og med utrygge nabolag. Flere studier tyder på at innvandrere generelt, og også barn med innvandringsbakgrunn, er overrepresentert blant familiene med dårlige boliger. Det å bo i en dårlig bolig, iallfall hvis boligen har en opphoping av mangler, virker inn på barnas lyst til å ta med venner hjem, og påvirker dermed hvilke muligheter de har til å ha et vanlig sosialt liv. Å bo svært trangt gjør det også vanskelig for barn å gjøre lekser i fred, mens mindre barn ikke får ro til å sove som de skulle. Mugg, sopp, fukt, råte og kulde kan dessuten virke negativt inn på

barns helsesituasjon, både på kort og lengre sikt. Det er dermed ingen tvil om at boligsituasjonen virker inn på barnas liv her og nå, og på deres utgangspunkt for voksenlivet. Siden lavinntektsfamilier oftere bor dårlig enn normalinntektsfamilier, kan boligen være en av flere faktorer som bidrar til overføring av negativ sosial arv: boligforhold kan bidra til at fattigdom går i arv.

3 Barnefamilier med innvandringsbakgrunn

Situasjonen til barn med innvandringsbakgrunn vil variere betydelig etter om barnet er norskfødt eller har innvandret i skolealder, med barnets kjønn, foreldrenes landbakgrunn og en rekke andre bakgrunnsfaktorer. Dette kapitlet vil gjennomgå data fra Levekårsundersøkelsen blant innvandrere for å se på noen trekk ved familiene til barn med innvandringsbakgrunn. Gjennomgangen skiller mellom innvandrerhusholdninger med og uten barn under 18 år, uten å gå inn på forholdet mellom personene som intervjues og de aktuelle barna. I de aller fleste tilfeller vil undersøkelsen likevel gjengi uttalelser fra foreldre om sine barn, men den intervjuede kan også være en eldre bror eller søster, bestemor eller bestefar, onkel eller tante – en hvilken som helst voksen som bor i samme husholdning.

Demografiske trekk

Det er naturlig å starte med å se på hvor mange barnefamilier det er blant innvandrere fra de ulike landene. Denne andelen vil naturligvis variere mellom innvandrere fra ulike land avhengig av hvem som har kommet hit, og hvor lang botid de ulike gruppene har i Norge. Figur 3.1 (på neste side) viser andelen i ulike familietyper for de ti innvandrergruppene som omfattes av Levekårsundersøkelsen.

Par med barn utgjør den største husholdningstypen i alle innvandrergrupper unntatt somalierne. Somalierne er imidlertid den gruppen i undersøkelsen som har flest enslige med barn, dermed utgjør barnefamilier til sammen nesten halvparten av alle husholdningene også blant somaliere. Alt i alt bor det barn under 18 år i 50 prosent av husholdningene fra Chile, 51 prosent fra Bosnia-Hercegovina, 53 prosent fra Somalia, 54 fra Iran, 66 fra Tyrkia og Irak, 67 fra Vietnam, 71 fra Serbia, 72 fra Pakistan og 76 fra Sri Lanka.

I befolkningen som helhet er 6 prosent av alle husholdninger en enslig mor eller far med barn.[4] Befolkningen som helhet har en annen alderssammensetting enn inn-

[4] http://www.ssb.no/emner/02/01/20/familie/tab-2011-04-07-01.html

vandrerbefolkningen, med langt flere eldre, så tallene kan ikke sammenlignes direkte. Til tross for den ulike alderssammensettingen finner vi færre enslige forsørgere blant innvandrere fra Tyrkia, Bosnia-Hercegovina, Irak, Sri Lanka og Pakistan – her er 3 prosent av husholdningene eller færre enslige forsørgere. Somaliere skiller seg klart ut, med hele 16 prosent enslige forsørgere. Andre grupper som har relativt mange enslige forsørgere er iranere (10 prosent) og chilenere (11 prosent).

Figur 3.1 Ulike husholdningstyper, etter landbakgrunn.

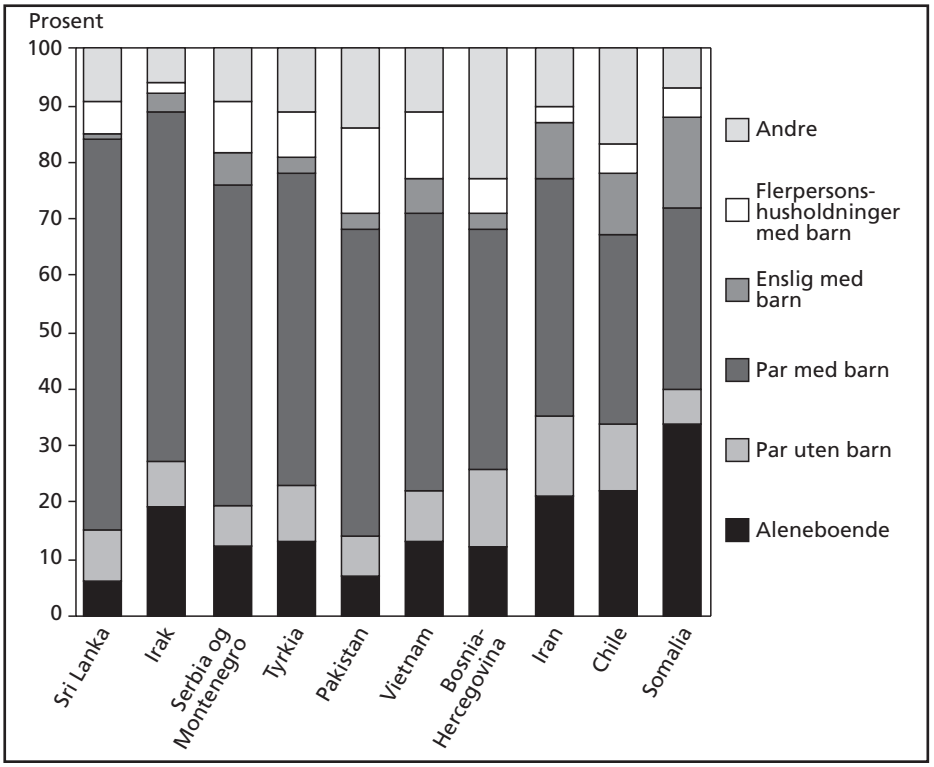

Note: Oversikten er basert på koblede registerdata om husholdningstype, som avviker noe fra de opplysningene respondentene selv gir.

Situasjonen til barnefamiliene endrer seg med antall barn, og med barnas alder. Det er vanskeligere å komme i arbeid for foreldre med store barneflokker, fordi det må organiseres tilsyn for så mange barn i ulike aldere, og det er vanskeligere når man har helt små barn, fordi disse barna krever mye tilsyn. Som vist i kapittel 2, øker risikoen for fattigdom relativt markant for familier som har mange barn. Hvor mange barn har de ulike befolkningsgruppene, og hvor gamle er barna? Dette er illustrert i figur 3.2 og 3.3.

Figur 3.2 Barnefamilier med ulik landbakgrunn, etter antall barn.

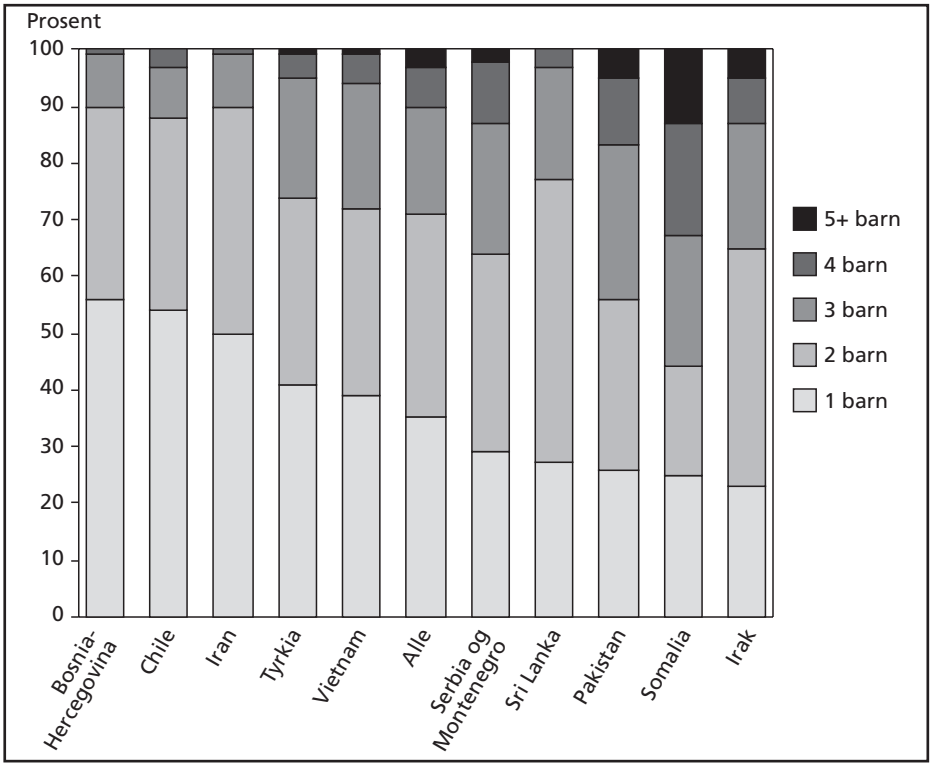

Note: Oversikten er basert på registrert antall barn i husholdningen.

Høyest andel ettbarnsfamilier finnes blant bosnierne, chilenerne og iranerne. Nærmere 90 prosent av alle barnefamiliene fra disse landene har ett eller to barn. De største barneflokkene finner vi blant somaliere og irakere. Somalierne er den eneste gruppen der flere enn 10 prosent av alle barnefamiliene har fem eller flere barn, men mer enn 10 prosent har fire eller flere barn også blant innvandrerne fra Serbia og Montenegro, Irak og Pakistan.

Figur 3.3 (på neste side) viser alderen til de yngste barna i de ulike landgruppene. De gruppene som har høyest andel av de aller minste barna – 0–2-åringer – er somaliere og irakere. Relativt få fra Bosnia-Hercegovina og Chile har så små barn, disse gruppene har derimot de høyeste andelene tenåringsbarn. Også blant iranere, pakistanere og vietnamesere er det mange som har yngste barn i tenårene. Aldersfordelingen til barna er korrelert med botiden til personen som intervjues, for eksempel har 34 prosent av de som har barn under to år, oppholdt seg i Norge i mindre enn fire år. Barna fødes altså relativt kort tid etter at foreldrene har fått opphold i Norge.

Oppsummert kan det altså sies at andelen familier med barn er høyest blant innvandrere fra Sri Lanka, Pakistan og Serbia/Montenegro. Andelen er lavest blant inn-

vandrere fra Chile og Bosnia-Herzegovina. Det høyeste barnetallet, og også de yngste barna, hadde innvandrere fra Somalia. Også irakere har mange, og relativt små, barn. Innvandrere fra Pakistan og Serbia/Montenegro har relativt ofte mange barn, men sjeldnere helt små barn.

Figur 3.3 Barnefamilier med ulik landbakgrunn, etter yngste barns alder.

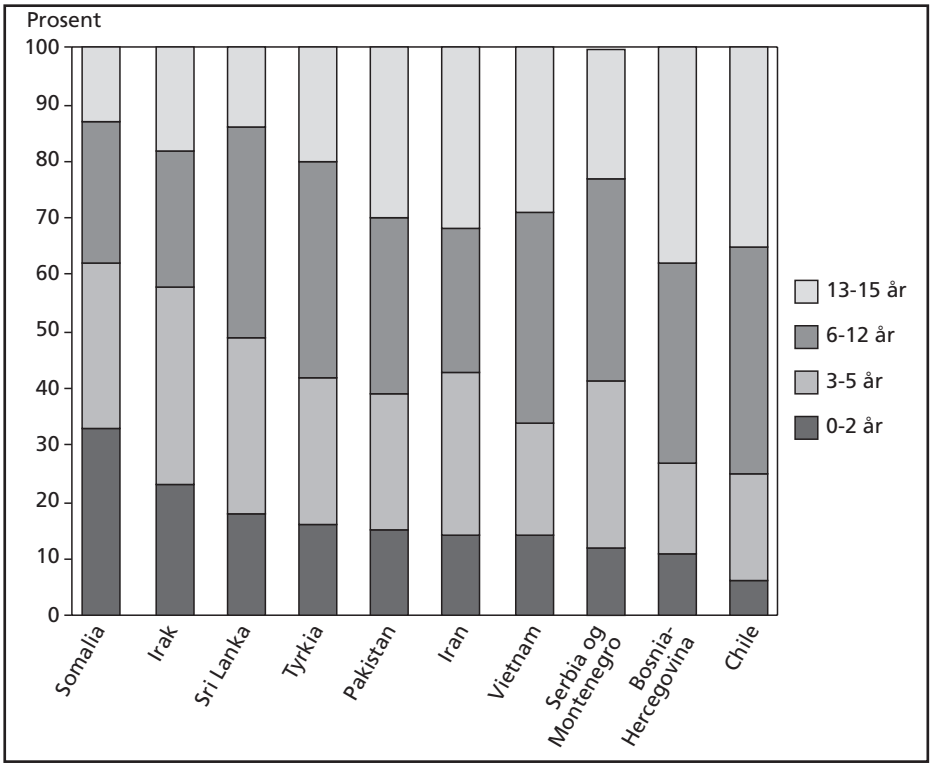

Note: Oversikten er basert på registerdata om barn i ulike aldersgrupper.

Arbeidstilknytning og økonomi

Det er kjent fra tidligere undersøkelser at barn med innvandringsbakgrunn oftere enn andre vokser opp i familier med svak eller ingen arbeidstilknytning (Grødem 2008b; Bhuller & Aaberge 2010, se også kapittel 2). Særlig høye fattigdomsrater finner vi blant familier med to foreldre der ingen er i arbeid. Figur 3.4 viser ulike kombinasjoner av enforelder- og toforeldrefamilier med ulikt antall yrkesaktive, etter landbakgrunn.[5]

[5] Kategoriene i figuren er basert på registerdata om husholdningstype og intervjudata om yrkesaktivitet. Registeret og intervjuene er ikke helt samstemte, blant annet er 278 personer registrert som gifte eller

Figur 3.4 En- og toforeldrefamilier med ulikt antall yrkesaktive, etter landbakgrunn. Kun barnefamilier.

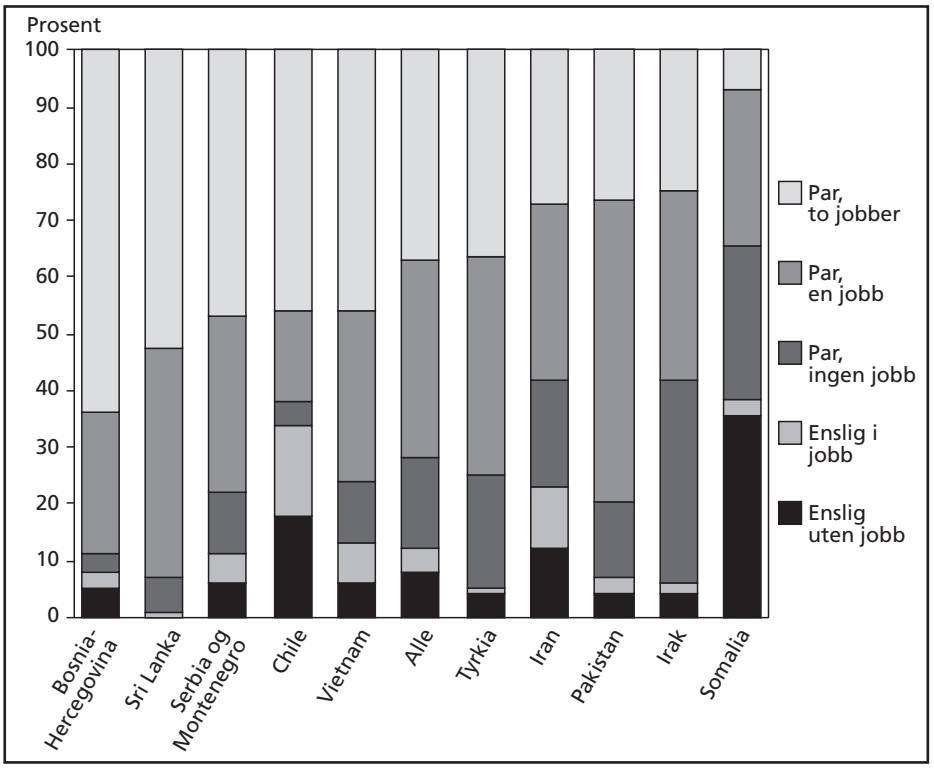

Figuren er basert på respondentenes egne opplysninger. En del av de gifte og samboende har ikke svart på spørsmål om parters yrkesaktivitet, disse er utelatt i figuren.

Ser vi på alle innvandrergruppene under ett, er 37 prosent av barnefamiliene toforeldrefamilier med to inntekter, mens 35 prosent er toforeldrefamilier med én inntekt. 16 prosent er toforeldrefamilier der ingen av foreldrene er yrkesaktive. I tillegg kommer at 12 prosent er enslige forsørgere, fordelt på 4 prosent yrkesaktive og 8 prosent ikke-yrkesaktive. Som figur 3.4 viser, er det imidlertid store forskjeller mellom innvandrere etter landbakgrunn.

De familiene det er størst grunn til å bekymre seg for, i et fattigdomsperspektiv, er familier helt uten yrkestilknytning. Disse skaper også bekymring i diskusjonen om sosial arv, fordi barna i disse familiene kan mangle yrkesaktive rollemodeller, og fordi man kan frykte at disse familiene marginaliseres og har få kontaktpunkter inn i det norske samfunnet. Familier uten yrkestilknytning omfatter toforeldrefamilier der ingen er i jobb, og yrkespassive enslige forsørgere. Høyest andel toforeldrefamilier der ingen av

samboende, men sier i intervju at de ikke lever i samliv (vektet tall). Disse har ikke fått spørsmål om partners yrkesaktivitet, og er derfor utelatt i figuren.

de voksne er i arbeid, finnes blant somaliere og irakere. 27 prosent av somalierne, og 36 prosent av irakerne, er i denne situasjonen. I tillegg kommer at 35 prosent av de somaliske barnefamiliene, og 2 prosent av de irakiske, består av en enslig forsørger uten betalt arbeid. Så mange som 62 prosent av de somaliske barnefamiliene er dermed helt uten arbeidstilknytning, det samme er 37 prosent av de irakiske. Lavest andel slike familier finnes blant innvandrere fra Bosnia-Hercegovina (8 prosent) og Sri Lanka (7 prosent).

De familiene som må antas å klare seg best økonomisk i Norge, er toforeldrefamilier med to yrkesaktive. Høyest andel slike familier finnes blant innvandrere fra Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka, med henholdsvis 64 og 52 prosent. Også blant innvandrere fra Serbia og Montenegro, Vietnam og Chile utgjør toforeldrefamilier med to jobber nærmere halvparten av alle barnefamiliene. Blant chilenere og iranere finner vi også relativt mange yrkesaktive enslige forsørgere. Dette er familier som har gode muligheter til å klare å forsørge seg selv og familiene sine, vel og merke gitt at de jobber i stabile jobber med brukbare inntekter. Dette gir figuren ikke informasjon om.

Pakistanere skiller seg ut med en svært høy andel toforeldrefamilier med én yrkesaktiv – 53 prosent. Pakistanerne er den eneste innvandrergruppen i denne undersøkelsen der denne tradisjonelle familieorganiseringen praktiseres av mer enn halvparten av alle husholdninger med barn.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere har ikke data som er egnet til å beregne andel familier med lav inntekt. Slike beregninger gjøres best ved hjelp av registerdata. Epland og Kirkeberg (2009) har vist at andelen barn i lavinntektsfamilier («barnefattigdom») har økt siden år 2000, og at denne økningen i hovedsak skyldes at antallet innvandrerbarn i lavinntektsfamilier øker. Ved begynnelsen av 2000-årene hadde 25 prosent av barna i lavinntektsgruppen innvandringsbakgrunn, i 2007 hadde denne andelen økt til drøyt 37 prosent.

Som vist i kapittel 2, er det et gjennomgående funn i flere studier at innvandrere som gruppe har dårligere økonomi enn personer uten innvandringsbakgrunn. Samtidig er det betydelige forskjeller mellom ulike innvandrergrupper. Levekårsundersøkelsen er ikke utarbeidet for å måle fattigdom etter tradisjonelle mål, men inneholder spørsmål om mottak av ulike ytelser. Hvis vi er interessert i indikatorer på økonomiske problemer, er de mest interessante ytelsene de som utbetales for å kompensere for svært lave inntekter, eller for misforhold mellom inntekter og utgifter. I Norge vil dette si sosialhjelp og bostøtte. Personer som har for lav inntekt til å forsørge seg selv og sin familie, kan søke sosialhjelp, mens personer som har lave inntekter og høye boligutgifter, kan søke bostøtte. Tabell 3.1 viser andelen barnefamilier som mottar sosialhjelp og bostøtte i ulike innvandrergrupper.

Høyest andel mottakere av begge disse stønadene, både sosialhjelp og bostøtte, finnes blant somalierne. 33 prosent av de somaliske barnefamiliene i Norge hadde mottatt sosialhjelp det siste året før intervjuene fant sted, og 31 prosent hadde mottatt bostøtte. 15 prosent hadde mottatt begge deler. Stønadsmottaket var omtrent det samme blant

Tabell 3.1 Andel som mottok sosialhjelp og/ eller bostøtte, etter landbakgrunn. Kun barnefamilier. Prosent.

	Mottok sosialhjelp	Mottok bostøtte	Mottok sosialhjelp og bostøtte
Somalia	33	31	15
Irak	34	29	15
Iran	18	19	11
Serbia og Montenegro	15	13	9
Bosnia-Hercegovina	15	11	8
Vietnam	11	9	6
Chile	10	9	6
Tyrkia	9	8	5
Sri Lanka	4	3	2
Pakistan	3	5	1
Alle	14	13	7

irakerne. Dette er i tråd med det bildet som kom fram i figur 3.4, som viste at andelen husholdninger med svak tilknytning til yrkeslivet, var høyest nettopp blant somaliere og irakere. I motsatt ende av skalaen fant vi innvandrere fra Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka, som sjelden var helt utenfor arbeidslivet. Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina mottar mer sosialhjelp og bostøtte enn det yrkesaktiviteten deres skulle tilsi, noe som antyder at mange i denne gruppen jobber for lave inntekter, mens srilankere sjelden mottar disse stønadene. Også innvandrere fra Pakistan skiller seg ut med svært lavt mottak av sosialhjelp og bostøtte.

I tillegg stilles spørsmål som måler familienes opplevelse av økonomiske problemer («subjektiv fattigdom»). Disse spørsmålene er «Har det i løpet av de siste 12 måneder hendt at du/husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgiftene f.eks. til mat, transport, bolig? Hendte det ofte, av og til, sjelden eller aldri?» og «Var økonomien slik at du/husholdningen størsteparten av året hadde mulighet for å klare en uforutsett regning på 5000 kroner til f.eks. tannlege eller reparasjon?» De som svarer «ofte» eller «av og til» på det første spørsmålet, og/eller svarer «nei» på det andre, må regnes som økonomisk utsatte. Tabell 3.2 (på neste side) viser andelene som ofte eller av og til opplevde at pengene ikke strakk til for å dekke løpende utgifter, og andelen som sier at de ikke ville klare å betale en uforutsett regning på 5000 kroner, etter landbakgrunn.[6]

[6] Chilenere er utelatt fordi det var en feil i det spanske spørreskjemaet for spørsmålet om en uforutsett regning, se Blom 2008:95.

Tabell 3.2 Andel som følte at pengene ikke strakk til, og andel som ikke ville klare uforutsett regning på 5000 kroner, etter landbakgrunn. Bare barnefamilier. Prosent.

	Pengene strekker ikke til	Klarte ikke regning på 5000 kroner	Pengene strekker ikke til + klarte ikke regning
Irak	55	65	41
Somalia	44	63	35
Iran	37	54	29
Tyrkia	35	40	24
Serbia og Montenegro	26	38	18
Pakistan	28	36	18
Vietnam	20	32	14
Bosnia-Hercegovina	16	28	13
Sri Lanka	19	37	13
Alle	30	43	22

Igjen finner vi klart sterkest tegn på økonomiske vanskeligheter blant barnefamilier fra Somalia og Irak: nesten to av tre familier fra disse landene hadde så stram økonomi at de ikke ville klare å betale en regning på 5000 kroner, og rundt halvparten (44 og 55 prosent) opplever at de hadde vanskelig for å dekke løpende utgifter. Minst tegn på økonomiske problemer finnes blant barnefamilier fra Bosnia-Hercegovina, Sri Lanka og Vietnam. Dette mønsteret er i overensstemmelse med det Blom (2008c) finner for alle innvandrere fra de aktuelle landene.

Det som er slående i tabellen, er det totale omfanget av økonomisk sårbarhet blant respondentene i denne undersøkelsen. I befolkningen som helhet sier 14 prosent at de ofte eller av og til har vansker med å klare løpende utgifter, og 27 prosent at de ikke ville klart en uforutsett regning på 5000 kroner. Tallene for innvandrere, sett under ett, er henholdsvis 33 og 44 prosent (Blom 2008c:94–95). Barnefamilier med innvandringsbakgrunn skiller seg lite fra innvandrergruppen som helhet på dette området.

Oppsummering

Dette kapitlet har gjennomgått noen trekk ved situasjonen til familier med innvandringsbakgrunn i Norge, slik denne framkommer i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere (LKI). Først så vi på rene demografiske trekk. Sjablongmessig kan disse funnene oppsummeres slik:

- Barnefamiliene fra Somalia skiller seg ut med høye andeler enslige foreldre. Disse enslige mødrene er som oftest ikke er i jobb. De har til dels svært mange barn, og minst ett av disse barna er ofte yngre enn to år.
- Familiene fra Irak skiller seg ut med høye andeler toforeldrefamilier der begge er yrkespassive. De har ofte mange barn, og minst ett barn under to år.
- Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina, Chile og Iran har ofte bare ett eller to barn, og relativt sjelden barn i de yngste aldersgruppene. Innvandrerne fra Bosnia-Hercegovina og Chile har ofte to yrkesaktive foreldre i husholdningen, mens det blant iranere er et større innslag av yrkesaktive enslige forsørgere.
- Også blant vietnamesere, srilankere og personer fra Serbia og Montenegro er det mange toforeldrefamilier der begge jobber.
- Blant pakistanere, tyrkere, bosniere og srilankere er det svært få enslige forsørgere.
- Særlig blant pakistanerne finner vi mange toforeldrefamilier der bare én er i jobb. Pakistanerne har ofte relativt mange barn, men disse barna er ofte i tenårene.
- Også innvandrere fra Serbia og Montenegro har ofte mange barn, men barna er sjelden helt små.

De ulike innvandrergruppene i Norge befinner seg altså i ulike livsfaser, og aldersfordelingen på barna gjenspeiler når de ulike gruppene typisk kom til landet.

Levekårsundersøkelsen gir et inntrykk av betydelige økonomiske problemer blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn. Dette bekrefter det som er kjent fra andre studier, med andre typer data: innvandrerbarn har en langt høyere risiko for å vokse opp i fattigdom enn barn uten innvandringsbakgrunn (jf. kapittel 2). Både andelen innvandrere som mottar sosialhjelp og bostøtte, og andelen som sier at de ikke får pengene til å strekke til, eller at de som regel ikke vil være i stand til å betale en uforutsett regning på 5000 kroner, er vesentlig høyere enn i befolkningen for øvrig. Aller høyest er andelene blant somaliske og irakiske familier, som er grupper der svært mange husholdninger helt mangler yrkestilknytning. 41 prosent av familiene fra Irak, og 35 prosent av familiene fra Somalia, har så dårlig økonomi at de ikke får pengene til å strekke til i det daglige, og har heller ikke overskudd til å betale en uforutsett regning på 5000 kroner. 15 prosent av familiene fra disse to landene mottar både sosialhjelp og bostøtte.

Selv om vi ikke har gjort inngående analyser, tyder funnene i dette kapitlet på at det er sammenhenger mellom ankomsttidspunkt til Norge, landbakgrunn, familiestørrelse og familiefase, yrkesaktivitet og lavinntekt. De familiene som har klart størst problemer, målt som stønadsmottak og opplevelse av egen økonomi, tilhører nye flyktninggrupper. De har ofte mange barn, hvorav minst ett ofte er yngre enn to år, og de mangler ofte yrkestilknytning. De tre neste kapitlene dreier seg om hvordan disse innvandrerne, og andre, klarer seg på det norske boligmarkedet.

4 Barnefamilier og boligproblemer

Boligen har betydning for familielivet på mange ulike måter. Rent økonomisk er boligen et investeringsobjekt, og representerer for mange den viktigste investeringen de gjør i løpet av livet. Det å ikke kunne kjøpe seg inn på boligmarkedet, for eksempel fordi man ikke klarer å skaffe egenkapital, innebærer å gå glipp av en sentral mulighet til formuesoppbygging. Skattereglene gjør det også attraktivt å eie bolig i Norge. Samtidig er boligen rammen om familielivet. Hvordan man velger å bo, henger sammen med hvilken livsstil man ønsker eller har mulighet til å ha: en enebolig gir som regel bedre plass enn en blokkleilighet, og som eier av enebolig er man «herre i eget hus» og kan bestemme selv over hus og tomt. Samtidig krever eneboligen investeringer i form av tid og penger til vedlikehold, og man må forholde seg til gress som skal klippes og snø som skal måkes. Valg av boligform er dermed også et valg av livsstil.

Statistisk sentralbyrå har vist forekomsten av boligproblemer blant innvandrere med bakgrunn i ulike land (Blom & Henriksen 2008; Henriksen 2010). Disse analysene viser ikke om det er forskjeller mellom barnefamilier og andre når det gjelder forekomsten av slike problemer. Man kan tenke seg at barnefamilier i mindre grad enn andre opplever problemer med boligen, fordi foreldre med barn vil prioritere høyt å ha en god familiebolig. Men det motsatte er like sannsynlig: barnefamilier kan ha dårligere økonomi, og særlig store familier kan ha problemer med å finne boliger som er store nok. I så fall er det grunn til å forvente at barnefamilier oftere enn andre vil bo trangt, og kanskje også ha andre boligproblemer som følge av at det er vanskelig å finne store boliger med god standard når man har lav inntekt.

Dette kapitlet gjennomgår først noen sider ved innvandrernes hustyper/ boligform og eieforhold til boligen. Deretter gjennomgås opplevelsen av boligproblemer blant ulike grupper innvandrere.

Boligtype og eieformer til boligen

I en gjennomgang av boligforhold blant innvandrere med og uten barn er det naturlig å starte med hustypen familiene bor i. Som det framgår av tabell 4.1, er det vanligste blant befolkningen som helhet å bo i frittliggende hus/enebolig. 46 prosent av alle bosatte i Norge bor i slike boliger. Blant innvandrere, både med og uten barn, er det

vanligste å bo i «store hus med mange boliger», altså blokker og bygårder. 42 prosent av innvandrerhusholdningene med barn, og 50 prosent av de uten, bor i slike boliger, sammenlignet med 32 prosent i den generelle befolkingen. Det er likevel klare forskjeller, også blant innvandrere: Barnefamilier bor nesten dobbelt så ofte som andre i frittliggende hus – hele 30 prosent av barnefamiliene bor i slike boliger. Dette tyder på at barnefamilier investerer mer i bolig enn andre, samtidig som barnefamilier i større grad enn andre trenger den ekstra plassen som eneboliger gir sammenlignet med bygårder og blokkleiligheter.

Ikke overraskende har hustypen sterk sammenheng med om innvandrerne bor i tettbygde eller spredtbygde strøk. 60 prosent av innvandrerne som bor utenfor de største byene bor i frittliggende hus, og bare 10 prosent av disse bor i store hus med mange boenheter (beregninger fra LKI, ikke vist). Blant innvandrere som er bosatte i byer med mer enn 20 000 innbyggere, bor 23 prosent i frittliggende hus, mens 49 prosent bor i store hus med mange boliger.

Tabell 4.1 Hustype blant befolkningen, og blant innvandrerhusholdninger med og uten barn. Prosent.

		Innvandrere	
	Befolkningen i Norge	Barne-familier	Andre
Frittliggende hus	46	30	18
Rekke- og kjedehus	11	15	13
To-tre-firemannsbolig	10	11	16
Store hus med mange boliger	32	43	50
Kombinert bolig- og næringsbygg	2	1	2
Vet ikke	0	0	1
(N=)	(3015)	(1960)	(1196)

P<.01 (innvandrere). Tallene for hele befolkningen er basert på Levekårsundersøkelsen 2004, hentet fra Blom (2008b)

I Norge står eieridealet sterkt. Det er, og har lenge vært, en politisk målsetting at flest mulig skal ha anledning til å eie sin egen bolig. Gjennom livsløpet vil også mellom 90 og 95 prosent av den norske befolkningen eie sin egen bolig på et eller annet tidspunkt (Gulbrandsen & Nordvik 2007). På denne måten skiller Norge seg fra andre land i Norden, og også ellers i Europa, som har hatt større leiesektorer, ofte i offentlig regi eller gjennom ideelle organisasjoner eller kooperativer. Leiesektoren i Norge består i all hovedsak av privat utleie, der utleierne kan være enkeltpersoner (typisk sokkelleiligheter i eneboliger) eller kommersielle aktører. Ikke desto mindre spiller leiesektoren en betydelig rolle i Norge, særlig for personer som befinner seg i overgangsfaser i livet. De som særlig etterspør leide boliger er ungdom som nylig har flyttet ut av foreldrehjemmet, personer som nylig har gjennomgått samlivsbrudd, og personer som flytter midlertidig

på grunn av arbeid eller utdanning. For mange er leieboliger noe man etterspør i livsfaser der man i realiteten er på vei fra én selveierbolig til den neste, og leieforholdene er ofte av midlertidig karakter. Sandlie (2010) viser for eksempel at 60 prosent av alle leietakere i 2007 hadde bodd i den boligen de hadde på intervjutidspunktet i mindre enn to år. I tillegg er det en del grupper i befolkningen som bor i leieboliger mer permanent, blant andre målgruppene for den boligsosiale politikken. I denne kategorien er det relativt mange med innvandringsbakgrunn. De som bor i leieboliger over lengre perioder, er som regel personer med inntekter i de laveste inntektssjiktene (Sandlie 2010).

76 prosent av den norske befolkningen som helhet eide sin egen bolig i 2004, enten som selveiere eller gjennom borettslag eller boligaksjeselskap (tabell 4.2). Andelen blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn var 71 prosent, altså nesten like høy som blant befolkningen som helhet. Andelen eiere er klart lavere blant innvandrerhusholdninger uten barn, 53 prosent. Tabellen er noe misvisende, fordi majoritetsbefolkningen ikke er delt i barnefamilier og andre. Det må antas at barnefamiliene oftere enn andre eier bolig, i majoriteten som blant innvandrerne. Nordvik (2010), som bruker andre data enn Levekårsundersøkelsen, har vist at 86 prosent av et utvalg barnefamilier eide sin egen bolig i 2008. Dette, sammen med tallene i tabell 4.2, gir støtte til hypotesen om at barnefamilier i større grad enn personer uten barn prioriterer å investere i bolig.

Tabell 4.2 Eieforhold til boligen. Befolkningen i Norge, barnefamilier med innvandringsbakgrunn og innvandrere uten barn. Prosent.

		Innvandrere	
	Befolkningen i Norge	Barnefamilier	Andre
Selveier	56	53	35
Borettslag, boligaksjeselskap	20	18	18
Leier eller disponerer på annen måte	23	29	47
Vet ikke	2	1	0
(N=)	(3015)	(1961)	(1196)

P<.01 (innvandrere). Tallene for hele befolkningen er basert på Levekårsundersøkelsen 2004, hentet fra Blom (2008b)

De som leide bolig fikk oppfølgingsspørsmål om hvem som eide boligen de disponerte. Svarfordelingen på dette spørsmålet er vist i tabell 4.3 (se neste side).

Det vanligste, både blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn og andre, er å leie bolig av private eller «andre» utleiere. Dette kan være både private utleieselskaper, og privatpersoner som leier ut leilighet i sokkelen i sitt eget hjem eller enkeltleiligheter i bygårder. Den nest største utleieren er kommunen. Den kommunale utleiesektoren i Norge er liten, og i befolkningen som helhet er det bare 7 prosent av leietakerne som leier bolig av kommunen. Kommunene disponerer en del boliger som brukes til

Tabell 4.3 Hvem som eier leieboligen. Leieboere i befolkningen, barnefamilier med innvandringsbakgrunn og innvandrere uten barn. Prosent.

		Innvandrere	
	Befolkningen i Norge	Barne-familier	Andre
Kommunen	7	40	26
Staten eller fylket	3	3	3
Privat stiftelse	4	4	8
Bedrift eller organisasjon	12	8	6
Private eller andre	74	45	56
Vet ikke	0	0	2
(N=)	(503)	(563)	(565)

P<.01 (innvandrere). Tallene for hele befolkningen er basert på Levekårsundersøkelsen 2004, hentet fra Blom (2008b)

bosetting av flyktninger, så det er ikke overraskende at nyankomne flyktninger og deres familiegjenforente ofte bor i kommunale leieboliger. For å komme med i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere var det imidlertid et kriterium at man skulle ha bodd i Norge i minst to år, altså er det ingen nyankomne i utvalget. Den høye andelen som bor i kommunale boliger må dermed ha andre årsaker.

Det er en klar sammenheng mellom husholdningens økonomi og eie- eller leieforholdet til boligen. Det er klare sammenhenger mellom det å bo i henholdsvis selveierboliger, leieboliger utenfor kommunal sektor og kommunale leieboliger, og hvordan folk svarer på spørsmålet «Har det i løpet av de siste 12 måneder hendt at husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgiftene f.eks. til mat, transport og bolig? Hendte det ofte, av og til, en sjelden gang, eller aldri?» Andelen som ofte eller av og til har hatt slike problemer, er høyere blant leietakere enn blant selveiere, se figur 4.1.

Det er ikke overraskende at familier som bor i leieboliger, oftere enn andre oppgir å ha problemer med å klare løpende utgifter: familier vil neppe ønske, eller ha mulighet til, å kjøpe sin egen bolig hvis de ikke har en rimelig stabil økonomi. At selveiere har bedre økonomi enn leietakere, er derfor som forventet. Derimot er det overraskende at leieboere i ikke-kommunale leiligheter oppgir å ha større problemer med løpende utgifter enn leieboere i kommunale leiligheter. Kommunale leiligheter er vanskelige å få tildelt, og utgjør på mange måter et tilbud til de fattigste av de fattige. Likevel har ikke leietakerne der dårligere økonomi enn andre leietakere. Dette kan antyde at tildelingskriteriene for kommunale boliger, og prioriteringene av hvem som får dette knappe godet, ekskluderer noen av de fattigste barnefamiliene. Disse henvises i så fall

Figur 4.1 Andel som sier de ofte eller av og til har vansker med å klare løpende utgifter, etter eie/leieform til boligen. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1949.

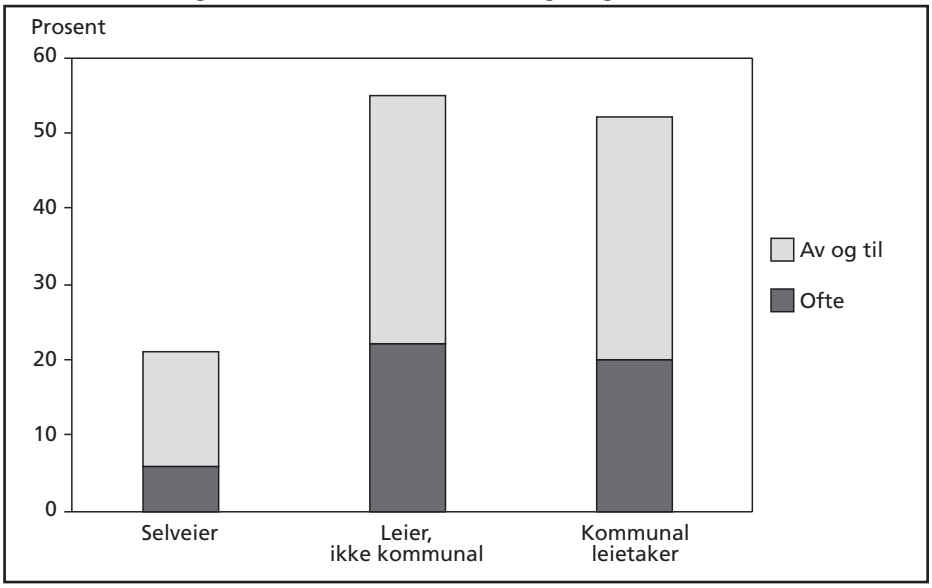

til det private markedet. En alternativ forklaring er at kommunale leieboliger er lavere priset enn leieboligene i det private markedet, slik at familiene, når de først har fått tildelt bolig, har bedre muligheter til å dekke andre basisbehov enn leietakere i ikke-kommunal sektor. Figuren viser uansett tydelig at familiene som leier, har langt større økonomiske problemer enn familiene som eier.

Det er store forskjeller i andelen selveiere, leietakere i kommunal sektor og leietakere som leier av andre enn kommunen, etter landbakgrunn (figur 4.2 på neste side). Barnefamilier fra Sri Lanka er den eneste gruppen der andelen selveiere når opp i 90 prosent, men også blant familier fra Pakistan, Vietnam og Bosnia-Hercegovina er det høye andeler selveiere. Familier fra Somalia og Irak skiller seg ut med svært lave andeler selveiere: 32 prosent av irakerne, og bare 14 prosent av somalierne, eier sin egen bolig. Somalierne skiller seg videre ut med høye andeler som bor i kommunale boliger: 41 prosent av barnefamiliene fra Somalia bor i kommunal bolig (ikke vist). Forskjellene mellom de ti landgruppene holder seg ved kontroll for botid i Norge, så dette mønsteret har ikke årsak i at somaliere og irakere har kort botid i Norge. Hele 35 prosent av somalierne som har vært i Norge i ti år eller mer, bor fortsatt i kommunale boliger.

Figur 4.2 Selveiere, og leietakere i og utenfor kommunal sektor, etter landbakgrunn. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1956.

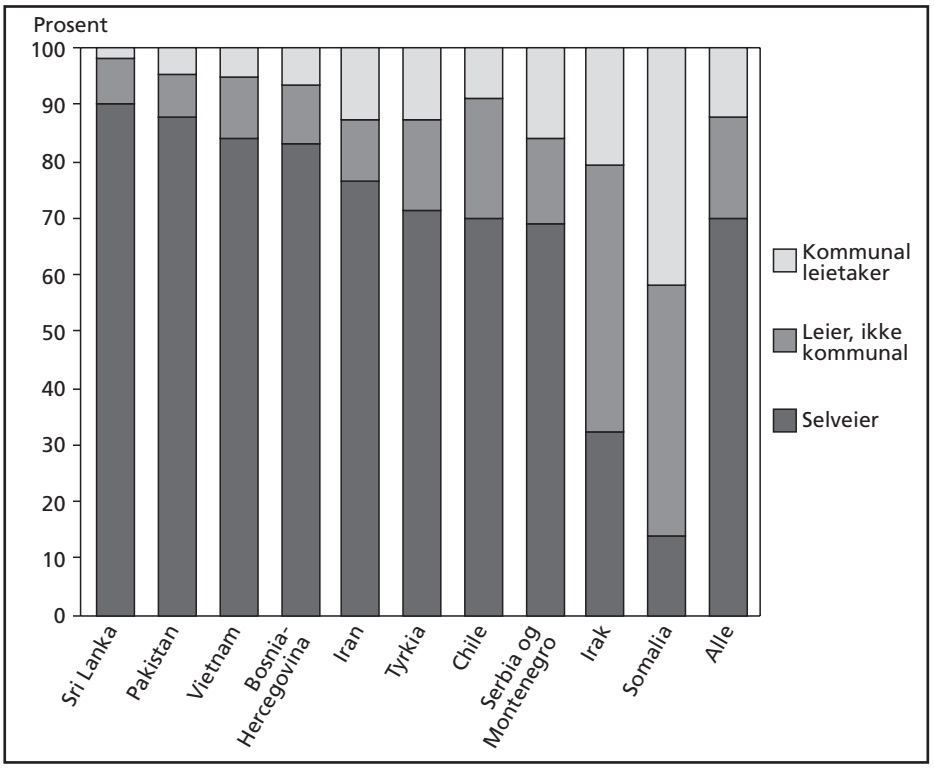

I kapittel 2 ble det antydet at når innvandrere i mindre grad enn andre eier sin egen bolig i Norge, kan det ha sammenheng med at de gir høyere prioritet til en bolig de eier i hjemlandet. Det å investere i en bolig i et annet land, reduserer mulighetene til å investere i Norge. Levekårsundersøkelsen blant innvandrere stiller spørsmål om respondentene eier bolig eller fritidshus i andre land, og 20 prosent av utvalget svarer bekreftende på dette: 16 prosent eier en bolig, mens ytterligere 4 prosent eier flere boliger eller fritidshus. Holdes dette opp mot hvem som eier bolig i Norge, viser det seg at andelen som eier bolig eller fritidshus i utlandet, er høyest blant de som eier bolig i Norge som selveiere (25 prosent), og lavest blant de som leier i Norge (14 prosent). De som eier gjennom borettslag eller lignende, eier oftere hus i utlandet enn det leieboerne gjør, men likevel sjeldnere enn det som er tilfellet for selveiere (21 prosent). Tendensen ser altså ut til at de som kjøper bolig i Norge, også oftere enn andre disponerer bolig i utlandet. Dette kan ha sammenheng med ulik landbakgrunn og ulike preferanser for det å ha fast eiendom, og kan naturligvis også være uttrykk for økonomisk ulikhet og et skille mellom de som har god økonomi og kjøper eiendom, og de som har dårlig økonomi og ikke har eiendom verken i Norge eller i utlandet.

Den lavere andelen boligeiere blant innvandrere har dermed neppe årsak i at innvandrerne foretrekker å investere i eiendom andre steder i verden. Manglende evne til å stille nødvendig egenkapital er sannsynligvis en mer tungtveiende forklaring. Dette har igjen sammenheng med lave inntekter, kort botid med tilhørende kort tid til å legge seg opp formue i høykostlandet Norge, og mangel på arvet kapital eller familiemedlemmer som kan stille sikkerhet.

Boligstandard og boligproblemer

Om man velger å kjøpe bolig eller satser på å bo i leiebolig, kan ha sammenheng med hvilken livsfase man er i og hvilke prioriteringer man gjør. Uansett om man bor i en bolig man eier eller leier, ønsker de fleste imidlertid å ha en *god* bolig: en bolig som oppfyller det behovet man har for plass, som man ikke blir uvel eller syk av å oppholde seg i, som ikke har trekk, og der man slipper å høre plagsom trafikkstøy. Dette kan være særlig viktig for barnefamilier. Barn reagerer også på å bo i en dårlig bolig: en svært dårlig bolig kan begrense barnas sosiale liv, og kan i verste fall gjøre dem syke (jf. kapittel 2). Muligheten til å skaffe seg en god bolig varierer med økonomisk situasjon, og gjennomgående vil det være de med dårligst økonomi som bebor de dårligste boligene.

Det er sammenhenger mellom eieform til boligen og boligkvalitet, i den forstand at leieboliger oftere har lav kvalitet enn selveide boliger. Leieboliger er i gjennomsnitt mindre og eldre enn selveierboligene, de er sjelden eneboliger, og oftere dårligere vedlikeholdt enn selveierboligene (Aarland 2010).

Trangboddhet

Det å bo trangt kan særlig være en belastning for barn og unge. Å ha for få rom i leiligheten man disponerer, gjør det vanskelig for barn å leke, være sammen med venner eller gjøre lekser noenlunde uforstyrret, og det å bo svært trangt kan også slite på samholdet i familien mer generelt. Trangboddhet kan måles på ulike måter. Den vanligste definisjonen er å ha færre rom enn beboere, altså mindre enn ett rom per person når kjøkken og bad holdes utenfor (Aarland 2010). I tillegg kan trangboddhet måles subjektivt, slik det gjøres i Levekårsundersøkelsen: respondentene har fått spørsmål om de synes boligen de disponerer er passe stor, for liten eller for stor. Figur 4.3 (se neste side) viser andelen trangbodde etter de to målemetodene, etter antall barn i familien.

Figur 4.3 To mål på trangboddhet, etter antall barn. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1961.

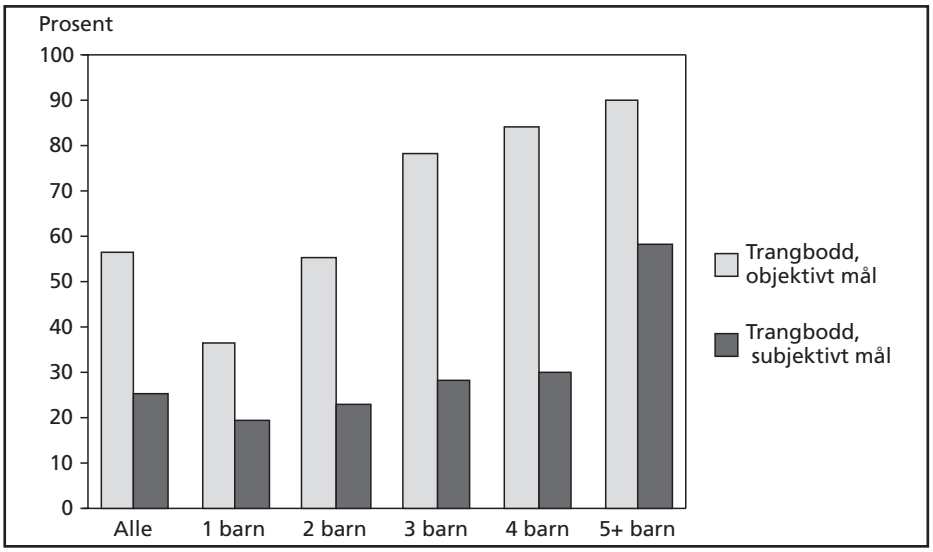

56 prosent av innvandrerfamiliene bor trangt etter den objektive målemetoden, mens 25 prosent opplever selv at de bor trangt. Figuren viser en klar sammenheng mellom antall barn i familien, og andelen som bor trangt. Denne sammenhengen er klar for begge målene på trangboddhet. For det objektive målet øker andelen trangbodde relativt jevnt med antallet barn, mens andelen som opplever seg som trangbodde (subjektivt mål) gjør et «byks» fra de som har fire barn, til de som har fem eller flere barn. 30 prosent av de som har fire barn opplever at boligen er for liten, det samme gjør 58 prosent – nesten dobbelt så mange – av de som har fem eller flere barn. Det andre som er slående i figuren, er at andelen som opplever at de bor for trangt, gjennomgående er lavere enn andelen som bor trangt etter det objektive målet. Spriket mellom de to målemetodene er særlig stort for familier med tre eller fire barn, med hele 50 prosentpoeng. Blant alle barnefamiliene sier 64 prosent av de som bor trangt etter objektive kriterier, at boligen er passe stor (ikke vist). «Omvendt» er det 72 prosent av de som føler at de bor for trangt, som også er trangbodde etter det objektive målet. Det later altså til å være mer vanlig å bo «for trangt», men si at boligen er stor nok, enn å bo på «stor nok» plass og føle at boligen for liten.

Om man opplever at man bor trangt eller ikke, kan i noen grad være kulturelt bestemt. Også i Norge har oppfatningene av hva som er en passe stor bolig endret seg i takt med velstandsutviklingen, og det er en plausibel hypotese at personer som har bakgrunn i regioner med betydelig lavere levestandard enn Norge, vil ha andre oppfatninger av hva som utgjør en tilstrekkelig boligstørrelse. Da er det viktig å merke seg at dataene fra Levekårsundersøkelsen blant innvandrere ikke gir grunnlag for å si

at innvandrere har mindre forventninger til plass i boligen sin enn det familier uten innvandringsbakgrunn har. I befolkningen som helhet sier 53 prosent av de som er trangbodde etter objektive kriterier at boligen deres er for liten (Aarland 2010). Det tilsvarende tallet for innvandrere, med eller uten barn i husholdningen, er 62. Innvandrere later altså til å være *mer* tilbøyelige enn befolkningen som helhet til å si at boligen de har er for liten, når de har flere beboere enn de har oppholdsrom. Den mest åpenbare grunnen til at innvandrere later til å oppleve trangboddheten sterkere, er at innvandrerhusholdningene er større, og at trangboddheten reelt er trangere. Slik trangboddhet defineres etter det objektive målet, vil to sjupersonshusholdninger der den ene disponerer seks oppholdsrom og den andre disponerer tre, begge defineres som trangbodde. Likevel vil naturligvis seks rom være langt lettere å leve med for en fembarnsfamilie. Antallet personer per rom kan være høyere i innvandrerfamilier, dermed vil trangboddheten også oppleves som mer påtrengende. I så fall er det ikke et spørsmål om ulike forventninger, men om faktiske ulikheter i situasjonen.

Godt over halvparten av alle barn med innvandringsbakgrunn, som har en eller flere brødre eller søstre, vokser opp i boliger med færre oppholdsrom enn antall personer. Dette innebærer at disse barna sjelden vil disponere et eget rom. Det å ha et eget rom gir en mulighet til privatliv, noe som vil være viktig særlig for eldre barn, og de fleste foreldre vil kanskje ønske å kunne tilby barnet det godet som et eget rom er (Nordvik 2010). Andelen som har eget rom øker relativt klart med alder (op.cit.), og figur 4.4 viser at andelen som bor trangt, også minsker etter hvert som barna blir eldre.

Figur 4.4 To mål på trangboddhet, etter yngste barns alder. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1960.

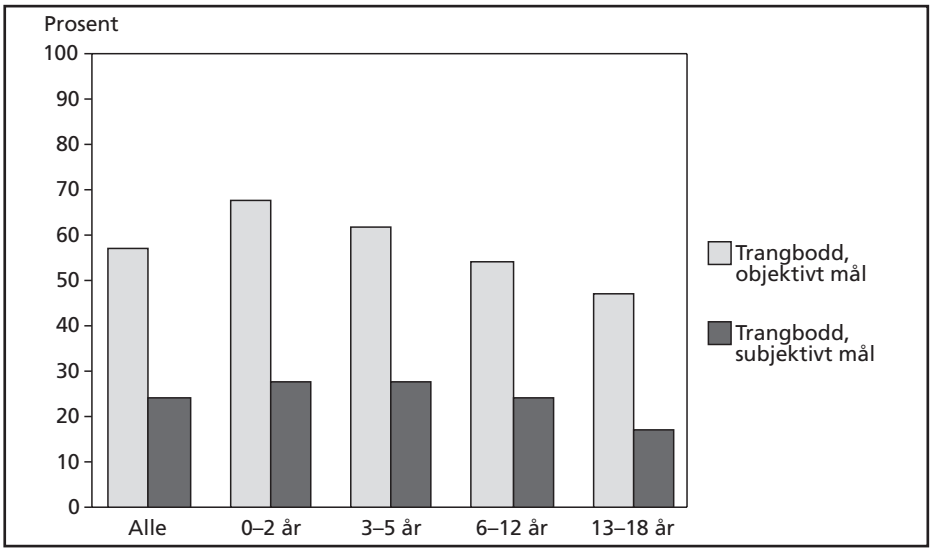

Det er familiene med de yngste barna som oftest bor trangt: 68 prosent av barna under to år lever i en husholdning som disponerer mindre enn ett rom per person. I familier der yngste barn er i tenårene, har denne andelen falt til 47. Andelen som opplever at boligen er for liten, faller også etter hvert som barna blir eldre. Denne andelen faller likevel svakere enn andelen som faktisk bor på få rom. For de fleste bedrer også boligstandarden seg over livsløpet, som Nordvik (2010) viser. Slik sett representerer denne figuren over innvandrerfamilienes situasjon sannsynligvis situasjonen for mange familier i Norge, uavhengig av innvandringsbakgrunn. Forbedringen over tid kan også være en effekt av økende botid, siden det ble vist i kapittel 3 at innvandrergrupper med kort botid oftere enn andre har små barn. Andelen som bor i trange boliger, reduseres noe med økende botid (ikke vist). Likevel, 47 prosent trangbodde i familier med tenåringsbarn er relativt høyt, og tyder på at relativt mange unge med innvandringsbakgrunn har mindre boltreplass hjemme enn det deres jevnaldrende uten innvandringsbakgrunn har.

Boligproblemer

Det at boligen er for liten, kan være et av flere problemer som knyttes til boligsituasjonen. Respondentene i Levekårsundersøkelsen er også spurt om de opplever at noen av rommene i boligen deres er trekkfulle, om de har råte, mugg eller soppskade i beboelsesrom, og om de opplever trafikkstøy i noen av rommene. Disse spørsmålene kan kobles sammen med spørsmålet om de synes boligen har en størrelse som passer til deres behov, slik at vi får en samlet oversikt over ulike opplevde boligproblemer. Siden spørsmålene om trekk, råte og støy måler respondentens subjektive oppfatning, gir det mest mening å bruke det subjektive målet også på boligstørrelse. Figur 4.5 viser andelen som opplever ulike problemer blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn, innvandrere uten barn i huset, og befolkningen som helhet.

Det vanligste boligproblemet innvandrere med barn i huset opplever, er at boligen er for liten. 25 prosent av barnefamiliene med innvandringsbakgrunn opplever at boligen er for liten for deres behov. Også problemer med trekk i oppholdsrom og råte, mugg eller fukt er mer utbredt blant barnefamilier enn blant andre i innvandrerbefolkningen. Derimot er det å oppleve trafikkstøy vanligere blant innvandrere uten barn enn blant barnefamilier. Befolkningen som helhet opplever gjennomgående sjeldnere de ulike boligproblemene enn det innvandrere gjør, med et lite unntak for trekk, der det bare er små forskjeller mellom de tre gruppene.

Hvor vanlig er det at boligproblemer hoper seg opp hos enkelte familier? Ser vi på de fire problemene som er presentert i figur 4.5 under ett, finner vi at 53 prosent av barnefamiliene ikke opplever noen av disse problemene med sin bolig. 29 prosent av barnefamiliene opplever bare ett problem, mens 12 prosent opplever to. Opphoping med tre og fire boligproblemer oppleves av henholdsvis 4 og 2 prosent. Dette betyr at tendensen til opphoping er svak, i og med at bare 6 prosent av respondentene opp-

Figur 4.5 Opplevelse av ulike boligproblemer. Befolkningen som helhet, barnefamilier med innvandringsbakgrunn og andre med innvandringsbakgrunn.

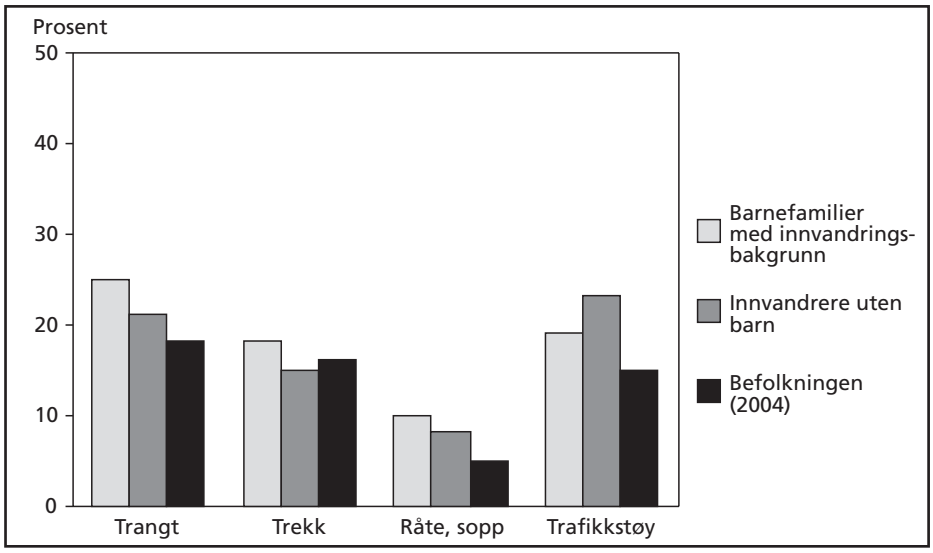

Forskjellene mellom barnefamilier og andre med innvandringsbakgrunn er ikke statistisk signifikante. Data om befolkningen er hentet fra Blom (2008b).

Figur 4.6 Antall boligproblemer etter antall barn. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1960.

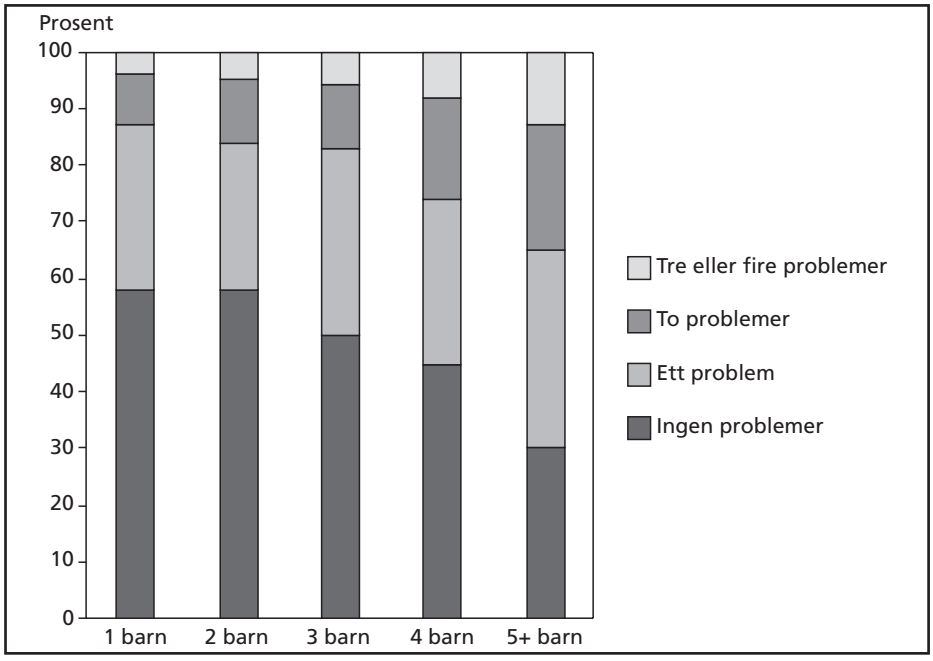

lever tre eller flere problemer. Det er imidlertid betydelige forskjeller mellom grupper. En viktig tendens er at boligproblemene i størst grad hoper seg opp hos de barnerike familiene (figur 4.6).

De svært store familiene, de med fem eller flere barn, opplever klart mer opphoping av boligproblemer enn andre. Bare 30 prosent av fembarnsfamiliene sier at de ikke opplever noen boligproblemer, og 35 prosent av disse familiene oppgir å ha to eller flere problemer. Blant ettbarnsfamiliene oppgir 58 prosent ingen problemer, mens 13 prosent opplever to eller flere problemer. Ovenfor ble det vist at fembarnsfamilier langt oftere enn andre opplever å bo trangt, enten trangboddhet måles med subjektive eller objektive kriterier. Om trangboddhet tas ut av samlemålet for boligproblemer, blir forskjellen mellom fire- og fembarnsfamilier mindre framtredende, men tendensen er fortsatt klar: problemer med trekk, råte/mugg/sopp og støy hoper seg opp på de store familiene, mens familiene med ett eller to barn er mindre utsatt.

Vi så ovenfor at husholdninger med barn oftere enn husholdninger uten barn eier sin egen bolig, men også at barnefamilier oftere enn andre bor i kommunale boliger. Når barnefamiliene først leier, leier de altså oftere enn andre av kommunen. Vi vet fra tidligere undersøkelser at kommunale boliger ofte holder en vesentlig dårligere standard enn boligmassen generelt (Stefansen & Skevik 2006). Bekreftes dette inntrykket når

Figur 4.7 Antall boligproblemer, etter eie/leieform. Kun barnefamilier. N=1960.

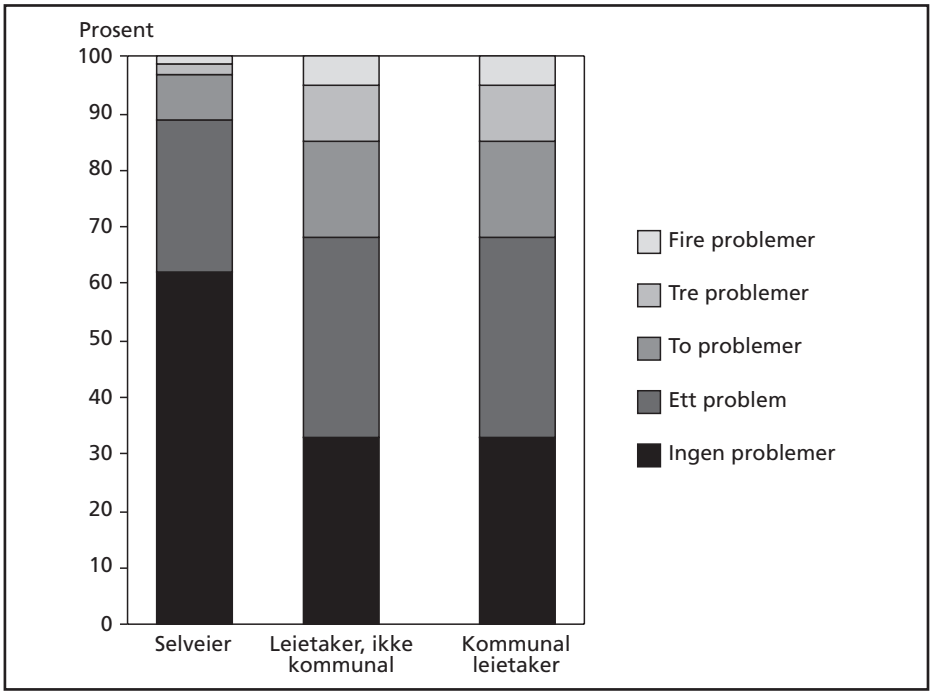

P<.01.

vi ser på barnefamilier med innvandringsbakgrunn? Fordelingen av antallet boligproblemer etter eie/leieform er vist i figur 4.7.

Figuren viser tydelig at boligproblemer av ulike slag er mer utbredt blant barnefamilier som bor i leieboliger enn blant selveiere. Mens to av tre selveiere oppgir å ikke ha noen av de nevnte boligproblemene, er dette tilfellet for bare en av tre leietakere. Forskjellene mellom leietakere som leier av andre utleiere enn kommunene, og de som bor i kommunale boliger, er imidlertid ubetydelig. Faktisk er det noe flere som oppgir å ha tre eller fire boligproblemer blant leietakerne utenfor kommunal sektor, enn blant leietakerne i kommunale boliger. En gjennomgang av de ulike delene i dette samlemålet viser at leieboere i kommunale boliger noe sjeldnere enn andre leietakere bor trangt, og de er noe sjeldnere utsatt for trafikkstøy. Til gjengjeld er det litt hyppigere forekomst av trekk og råte, mugg og sopp i kommunale boliger enn i andre leieboliger.

I dette materialet går altså hovedskillet mellom selveiere på den ene siden, og leietakere på den andre, ikke mellom ulike utleieformer i leieboligsektoren. Det foreligger ikke kunnskap om tilsvarende forhold i befolkningen som helhet. En mulig hypotese er at innvandrere som leier i privat sektor, får tilgang til dårligere boliger enn personer i majoritetsbefolkningen som beveger seg på leiemarkedet.[7] Dette reiser spørsmålet om diskriminering på boligmarkedet, et tema som også er berørt i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere.

Respondentene i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere fikk spørsmålet «Tror du at du noen gang har blitt nektet å kjøpe eller leie bolig på grunn av din innvandringsbakgrunn?» Svaralternativene var «ja, helt sikker», «ja, jeg har mistanke om det», «nei» og «vet ikke». Respondentene blant barnefamilier som bor i leieboliger i privat sektor, skiller seg klart ut på dette spørsmålet: hele 32 prosent av dem er helt sikre på at de en eller flere ganger har blitt nektet å kjøpe eller leie på grunn av sin innvandringsbakgrunn. Dette er dobbelt så mange som andelen i kommunale boliger (17 prosent), og tre ganger så mange som blant selveierne (10 prosent). I tre av fire tilfeller oppgir leietakerne utenfor kommunal sektor som har opplevd diskriminering, at diskrimineringen dreide seg om en bolig de ønsket å leie. At barnefamiliene som leier bolig utenfor kommunal sektor i denne undersøkelsen har såpass dårlige boforhold som det de faktisk later til å ha, kan dermed ha sammenheng med at de avvises når de ønsker å leie mer attraktive boliger – fordi boligeieren ikke ønsker å leie ut til personer med innvandringsbakgrunn. Det må understrekes at dette er respondentenes subjektive opplevelse, og at de aktuelle boligeierne kan ha en annen oppfatning av spørsmålet. Den høye forekomsten av leietakere utenfor kommunal sektor som hevder at de har opplevd diskriminering på boligmarkedet, er likevel oppsiktsvekkende, særlig når dette funnet sammenholdes med kvaliteten på boligene de faktisk disponerer.

[7] Analysen er også kjørt for hele utvalget, og ga samme resultat. Mønsteret er altså ikke spesielt for barnefamilier.

At det skjer en viss diskriminering i leiemarkedet av innvandrere, og da særlig innvandrere fra Afrika, ble dokumentert også i arbeidet med den nylig avlagte NOUen om sosial boligpolitikk. En analyse viste at leietakere med bakgrunn fra Afrika betalte en vesentlig høyere pris for sine leieboliger enn andre leietakere som disponerte tilsvarende boliger (Larsen & Sommervoll 2011; se også Søholt & Astrup 2009). Forfatterne bak analysen framhevet samtidig at utleiere krevde høyere pris av afrikanere enn av andre, og at afrikanerne på leiemarkedet i mindre grad enn andre klarte å finne fram til utleiere som tok rimeligere priser. De dårlige forholdene for innvandrere i privat leiesektor, kommer også godt fram i de kvalitative intervjuene til Hansen og Lescher-Nuland (2011). De to følgende sitatene er begge eksempler fra disse intervjuene:

> Vi leide privat i fire år. Det var veldig grusomt. Kommunene klagde også på forholdene, men det hjalp ikke. Det var mye forskjellige folk, skrik, bråk, musikk, ingen som vasket i oppgangene, klær ble stjålet i vaskekjeller, mye narkotika og alkohol. Det var helt forferdelig...

> Vi leide privat før. En leilighet i et borettslag. Bodde der i to år. Jeg hadde sagt fra til huseieren at det var sopp i leiligheten. Han gjorde ingen ting. Jeg sa til slutt fra til styret i borettslaget. Da ble han sur, men han skulle pusse opp. Han sa jeg skulle flytte og bo hos venner mens han pusset opp. Da jeg hadde flyttet ut, skiftet han lås og sa jeg ikke fikk flytte tilbake. Jeg stoppet betaling, men fikk ikke tilbake depositum.

Både kvalitative studier, studier av variasjoner i husleie og kvantitative intervjuer indikerer altså at det skjer en diskriminering av innvandrere, og kanskje særlig afrikanere, på det private leiemarkedet i Norge. Data som er presentert her, viser at også innvandrerne dette gjelder føler at de utsettes for diskriminering.

Hva kjennetegner familiene som opplever boligproblemer?

Er boligforholdene dårligere i urbane strøk enn utenfor byene? Analysene av Levekårsundersøkelsen blant innvandrere tyder faktisk ikke på det. 57 prosent av barnefamiliene med innvandringsbakgrunn bosatt utenfor byene, sier at de ikke opplever noen boligproblemer, mot 53 prosent bosatt i byer med mer enn 20 000 innbyggere. Det er ingen tendenser til sterkere opphoping av boligproblemer blant barnefamilier i byene enn på mindre steder. Derimot er det en klar sammenheng mellom opplevde boligproblemer og inntekt. 12 prosent av innvandrerne som bor i husholdninger med barn, der samlet husholdningsinntekt var under 300 000 kroner, opplever tre eller flere boligproblemer. Andelen blant de med høyere husholdningsinntekter, var 4 prosent ($p<.01$). Det er også en klar tendens til at familier som bor i frittliggende hus eller rekke- og kjedehus, opplever færre boligproblemer enn de som bor i to-, tre- eller firemannsbolig, eller i store hus med mange boliger. Andelen som ikke oppgir noen boligproblemer i de to førstnevnte boligtypene, er 63 prosent, mot 45 prosent i de to sistnevnte. Boligproble-

mene reduseres også med botid: 40 prosent av barnefamiliene med mindre enn fire års botid, 43 prosent av de med 5–9 års botid, og 59 prosent av familiene med ti års botid eller mer, oppgir at de ikke har noen av de oppgitte problemene med sin bolig ($p<.01$).

Etter denne gjennomgangen ser vi at det er svært mange faktorer som spiller inn på familienes boligkvalitet: landbakgrunn, eie/leieform, familiestørrelse, barns alder og botid. Hvor viktige er hver av disse faktorene, når de holdes opp mot hverandre? Hvilken faktor veier tyngst i å disponere for boligproblemer, det å ha små barn eller det å ha kort botid? Er det en genuin effekt av det å bo i leiebolig, eller er problemer snarere at leieboligene oftere bebos av store familier med kort botid? For å få bedre innsikt i slike sammenhenger, presenterer tabell 4.4 tre multivariate analyser, som tar hensyn til flere relevante faktorer samtidig og kontrollerer dem mot hverandre.

Tabell 4.4 Logistiske regresjonsanalyser. Avhengige variabler: trangboddhet, objektiv definisjon, har minst ett boligproblem, har minst to boligproblemer. Barnefamilier med innvandrings-bakgrunn. N=1826.

	Trangboddhet, obj. definisjon	Har minst ett boligproblem	Har minst to boligproblemer
Botid	-,043**	-,007	-,027+
Antall barn	,742**	,095*	,137*
Yngste barns alder	-,032	-,038	,004
Landbakgrunn (ref. Bosnia-Hercegovina)			
Serbia/Montenegro	1,334**	,564*	,426
Tyrkia	,801**	1,276**	1,329**
Irak	1,026**	,873**	1,252**
Iran	,305	,974**	1,370**
Vietnam	,235	,288	,425
Somalia	,638*	1,051**	,872+
Chile	,529+	1,081**	1,108*
Sri Lanka	,883**	,703**	,489
Pakistan	1,651**	,402	,029
Eie/leieform (ref: selveier)			
Kommunal bolig	,955**	,708**	,948**
Ikke-kommunal leie	,603**	,799**	1,037**
Bor i større by	,567**	-,190	-,199
Konstant	-2,038	-1,511	-3,241
Nagelkerke pseudo R^2	,286	,106	,142

+ Signifikant på 10%-nivå
* Signifikant på 5%-nivå
** Signifikant på 1%-nivå

Tabell 4.4 viser tre logistiske regresjonsanalyser, med utfallsvariablene trangboddhet etter den objektive definisjonen, altså det å ha færre beboelsesrom enn personer i husholdningen; det å ha minst ett av boligproblemene trekk, råte/mugg/sopp eller støy, og det å ha minst to av disse problemene. Kolonne to og tre i tabell 4.4 inkluderer altså ikke trangboddhet, slik at antallet boligproblemer varierer mellom null og tre. Kolonne to skiller mellom de som ikke har noe å utsette på boligene sine, og de som har minst ett problem, mens kolonne tre skiller mellom de som bor i boliger med maksimalt ett problem, og de som bor i boliger med en opphoping av minst to av de tre aktuelle problemene (i tillegg til eventuell trangboddhet). Fordelen med regresjonsanalyser er at ulike bakgrunnsfaktorer kan kontrolleres mot hverandre, slik at vi kan få en idé om «nettoeffekten» av de ulike faktorene.

Når det gjelder trangboddhet, er antall barn en sentral faktor. Jo flere barn familien har, jo større er risikoen for å oppleve trangboddhet. I sammenligningen av personer med ulik landbakgrunn, er innvandrere fra Bosnia-Hercegovina valgt som referansekategori, fordi de bivariate analysene viste at dette er en gruppe som klarer seg rimelig godt på det norske boligmarkedet. Koeffisientene for de andre innvandrergruppene sier dermed noe om i hvilken grad de skiller seg fra innvandrerne fra Bosnia-Hercegovina i risiko for å oppleve ulike boligproblemer. Landgruppene som opplever størst risiko for å bo trangt, kontrollert for andre variabler, er innvandrere fra Pakistan og fra Serbia og Montenegro. Det å bo i kommunal bolig øker risikoen for å bo trangt relativt klart, sammenlignet med det å bo i selveierbolig, det samme – om enn i noe mindre grad – gjør det å bo i en ikke-kommunal leiebolig. De som bor i større byer (definert som byer med mer enn 20 000 innbyggere) har større risiko for å bo trangt enn de som bor på mindre steder.

Risikoen for å oppleve andre boligproblemer enn trangboddhet følger et lignende mønster, men barnetallet har mindre effekt på boligproblemene når trangboddheten holdes utenfor. Yngste barns alder har ingen signifikant betydning, og – kanskje mer overraskende – effekten av botid er svak og bare så vidt signifikant. De gruppene som løper størst risiko for å oppleve andre boligproblemer enn trangboddhet, er tyrkere, irakere, iranere og chilenere. Effekten for somaliere er relativt sett mindre, noe som kan virke overraskende, gitt det vi vet om somaliernes økonomiske situasjon. Forklaringen på dette later til å være at regresjonsanalysene skiller ut de som opplever minst ett, eller minst to, boligproblemer. Somalierne skilte seg ut gjennom oftere enn andre å oppleve tre eller fire problemer, noe som ikke kommer fram i regresjonsanalysen.[8] Regresjonsanalysene er dessuten kontrollert for eie/leieform, og disse variablene har relativt stor betydning. Særlig når vi ser på risikoen for å ha to eller flere boligproblemer, altså det alvorligste boligproblemmålet, finner vi at det å bo i leiebolig har stor

[8] En lineær regresjonsanalyse med de samme uavhengige variablene og antall boligproblemer som en kontinuerlig utfallsvariabel, viste en vesentlig sterkere effekt av å ha landbakgrunn fra Somalia.

betydning. Der ser vi også at det å leie av en ikke-kommunal utleier, øker risikoen for å oppleve to eller flere boligproblemer mer enn det å leie av kommunen. Dette bekrefter funnet fra de bivariate analysene, at kommunen faktisk framstår som en bedre utleier for innvandrerfamilier enn det ikke-kommunale utleiere – hvorav en klar majoritet er private – gjør. Kontrollert for alle disse faktorene, er det ingen effekt av å bo i en by eller utenfor bysentra på risikoen for å oppleve boligproblemer.

Oppsummert kan det altså sies at de innvandrerbarna som har størst risiko for å vokse opp i trangbodde husholdninger, er barn som bor i leieboliger i større byer, som har mange søsken og familier med kort botid. Landbakgrunn fra Serbia og Montenegro, Irak og Pakistan øker denne risikoen ytterligere, når andre faktorer er kontrollert for. De som har størst risiko for å bo i en bolig med ett eller flere boligproblemer, er barn som bor i leieboliger, og barn med bakgrunn fra Somalia, Chile og Tyrkia. Det å bo i leiebolig øker også klart risikoen for å ha en bolig med to eller flere problemer, altså det som må kunne omtales som dårlige boforhold. Det gjør også det å ha mange søsken, og å ha bakgrunn fra Tyrkia, Iran eller Irak.

Oppsummering

Dette kapitlet har gjennomgått innvandrerfamiliers boligforhold. Hovedfunnene kan oppsummeres på følgende måte:

- Innvandrere eier sjeldnere enn andre boligen de bor i. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn eier likevel bolig noe oftere enn innvandrere uten barn.
- Blant leietakerne bor innvandrere, og særlig innvandrerfamilier med barn, langt oftere i kommunale boliger enn personer uten innvandringsbakgrunn.
- Det er flest innvandrere som eier sin egen bolig i de etablerte innvandrergruppene: de med bakgrunn fra Sri Lanka, Pakistan og Tyrkia. I tillegg er det mange fra Bosnia-Hercegovina som eier bolig.
- Færrest selveiere er det i de nye flyktninggruppene, altså personer fra Irak og Somalia. Denne forskjellen holder ved kontroll for botid, og skyldes altså ikke (bare) at disse gruppene har bodd kort tid i Norge.
- Mange innvandrere bor trangt, og trangboddheten øker med økende familiestørrelse. Andelen som opplever at de bor trangt, nesten dobles fra firebarnsfamilier til familier som har fem eller flere barn.
- Andelen som bor trangt, synker jo eldre barna i huset er. Dette kan tyde på at mange familier klarer å øke sin boligstandard over tid, og/eller at romsligere bolig

prioriteres når barna blir eldre og stiller nye krav til privatliv. Men dette kan også være en sammensettingseffekt, i og med at de nyankomne flyktninggruppene også har de yngste barna.

- Barnefamilier med innvandringsbakgrunn er generelt mer utsatt for ulike boligproblemer enn andre (trangboddhet, trekk, råte/mugg/fukt, trafikkstøy). Særlig mange opplever trangboddhet, men disse familiene opplever også oftere enn andre råte, mugg og fukt i boligen.
- Boligproblemene hoper seg særlig opp på de største familiene. Dette skyldes ikke bare at de største familiene ofte bor trangt, de mest barnerike familiene er også mer utsatt for de andre boligproblemene Levekårsundersøkelsen måler. Denne sammenhengen holder når vi kontrollerer for andre faktorer, som landbakgrunn og det å bo i en leid bolig.
- Det er også en klar opphoping av boligproblemer i leieboliger. Det å bo i leiebolig framstår som den viktigste determinanten for å oppleve boligproblemer. I den multivariate analysen framstår ikke-kommunale leieboliger som dårligere enn de kommunale boligene.
- Økende botid i Norge minsker risikoen for å oppleve trangboddhet, men har ingen effekt på risikoen for å oppleve de andre boligproblemene som er målt her.

Det at det ikke later til å være særlige forskjeller på boligkvaliteten i kommunale boliger og i leieboliger utenfor kommunal sektor, er et overraskende funn i denne gjennomgangen. I den grad det er forskjeller, framstår de ikke-kommunale leieboligene faktisk som dårligere enn de kommunale. I tidligere analyser av barnefamiliers levekår, der vekten var lagt på lavinntektsfamilier, skilte familiene i kommunale boliger seg sterkt ut med svært dårlig boligstandard (Skevik 2004; Stefansen & Skevik 2006). Forklaringen som er antydet her, er at innvandrere opplever en viss diskriminering på det private leiemarkedet, og at de dermed i større grad må ta til takke med de leilighetene de kan få. Dette støttes av at en påfallende høy andel av leietakerne i ikke-kommunal sektor, sa at de en eller flere ganger «helt sikkert» hadde opplevd å bli nektet å leie eller kjøpe bolig fordi de var innvandrere, og at dette i tre av fire tilfeller dreide seg om leiligheter de ønsket å leie.

Diskusjonen så langt har handlet om risikoen for å oppleve ulike boligproblemer. Det å bo i en dårlig bolig, er likevel bare ett aspekt ved barns oppvekstmiljø. Et annet viktig aspekt er kvaliteten på nabolaget: om det oppleves som trygt, og om man har naboer å omgås. Neste kapittel handler om hvordan innvandrerfamilier de opplever nabolagene de bor i.

5 Trekk ved nabolagene familiene bor i

Nabolaget og nærmiljøet er viktige arenaer for barns oppvekst. Særlig mindre barn har en begrenset aksjonsradius, og er som regel avhengige av å finne lekekamerater, og å ha steder å leke, i nærheten av hjemmet. Eldre barn har større muligheter til å ta seg fram til venner andre steder, men også deres hverdag preges av hvordan nærmiljøet ser ut og hvilke andre barn og unge som bor der. Foreldre kan bekymre seg over at nærmiljøet ikke er stimulerende for barna, eller at barna lett kan havne i «dårlig selskap» i et belastet bomiljø. For mange innvandrere kommer også bekymringen for om nabolaget har et tilstrekkelig stort innslag av barn uten minoritetsbakgrunn, slik at barna kan lære norsk og i størst mulig grad bli integrert i det norske samfunnet.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere inneholder bare få spørsmål om bomiljø, og disse er mindre detaljerte enn de om ble brukt i den generelle levekårsundersøkelsen i 2007 (Aarland 2010). Men informantene i spørreundersøkelsen har fått spørsmål som berører opplevelsen av trygghet i nærmiljøet, om de opplever at det bor for mange innvandrere i nærområdet med samme bakgrunn som dem selv, og om de omgås naboer med annen innvandringsbakgrunn enn dem selv. I de kommende avsnittene skal vi gjennomgå disse dimensjonene etter tur, for å få en idé om hvordan innvandrerfamiliers bomiljø er, og om disse er en faktor som hemmer eller fremmer integrering i det norske samfunnet.

Kriminalitet og utrygghet i nærmiljøet

De som deltok i LKI 2005/06 ble spurt: «Har du problemer med kriminalitet, vold eller hærverk i boområdet?» Deretter fikk de spørsmålet «Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ute alene på stedet der du bor? Vil du si svært urolig, noe urolig eller ikke urolig?» Sammenhengen mellom disse to målene på nabolagskvalitet er relativt liten:[9] Av de som er redde for vold i nabolaget, opplever 26 prosent at nabolaget har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, mens andelen blant de som ikke er urolige, er 5 prosent. Så mange som 74 prosent av de som er redde for vold eller trusler, mener altså at nabolaget generelt ikke har problemer

[9] Den bivariate korrelasjonen mellom de to målene er .258.

med kriminalitet. Av de drøyt 3000 personene som deltok i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 sier 104 personer *både* at de har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk i nabolaget, og at de selv er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene. Dette utgjør 3 prosent av alle deltakerne i undersøkelsen. Den relativt lave korrespondansen mellom utsatthet og uro påpekes også av Henriksen (2008a), som viser til at dette mønsteret gjenfinnes i levekårsundersøkelsen for befolkningen som helhet. Størst forskjell mellom risiko for å bli utsatt og frykt for vold og trusler finner man hos de eldste kvinnene: disse er sjelden utsatt, men ofte engstelige. Dette tyder på at de to spørsmålene måler ulike dimensjoner, og vi skal i første omgang diskutere dem hver for seg.

Vi ser først på andelen som er engstelige for å oppleve vold eller trusler i nabolaget. I hele utvalget er 12 prosent svært urolige eller noe urolige for dette. Henriksen (2008a) har vist at når befolkningen som helhet vektes, slik at de blir «lik» innvandrerne med hensyn til alder, kjønn og bosted, svarer 10 prosent at de er «svært» eller «noe» urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene på stedet der de bor. Andelen blant innvandrere er altså bare marginalt høyere. Figur 5.1 viser hvor høy andel av respondentene i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere som er noe eller svært urolige, etter kjønn og husholdningstype.

Figur 5.1 Andelen av personer med innvandringsbakgrunn som er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de beveger seg utendørs i nærmiljøet, etter kjønn og husholdningstype. Hele utvalget. N=3149.

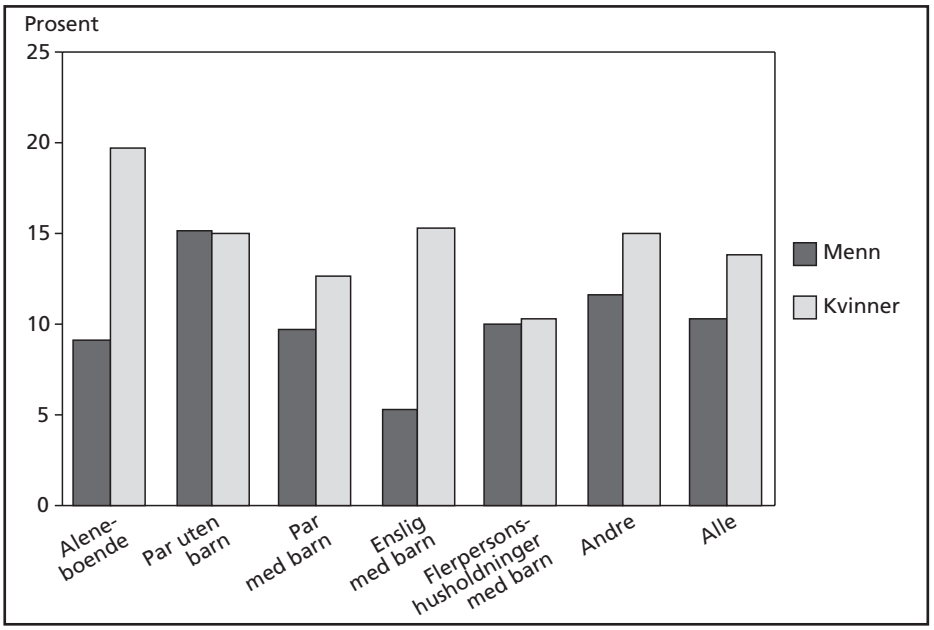

Kvinner er gjennomgående mer engstelige enn menn for å bli utsatt for vold og trusler, blant innvandrere som blant befolkningen som helhet. Kjønnsforskjellen er særlig stor blant de som bor uten andre voksne i husholdningen: aleneboende kvinner og enslige mødre er langt mer engstelige enn aleneboende menn og enslige fedre. Særlig aleneboende kvinner er engstelige, nesten 20 prosent i denne kategorien føler seg svært eller noe urolig. For øvrig later ikke husholdningstype til å spille særlig stor rolle for om den enkelte føler seg engstelig eller ikke. Par uten barn skiller seg riktignok noe ut, fordi menn i denne husholdningstypen føler seg mer engstelige enn andre menn. Dette ser ut til å være iallfall delvis en alderseffekt: par uten barn er ofte godt voksne mennesker med barn som har flyttet hjemmefra – dette er en husholdningstype med høyere innslag av eldre mennesker enn de andre, og eldre er oftere urolige enn yngre.

Kjønnsforskjellen i uro blant innvandrere, uavhengig av familieform, er relativt liten, bare 4 prosentpoeng. 14 prosent av kvinnene med innvandringsbakgrunn, og 10 prosent av mennene, er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler. I befolkningen som helhet er kjønnsforskjellen større: 18 prosent av kvinnene, mot bare 4 prosent av mennene, er «svært» eller «noe» urolige for å bli utsatt for vold eller trusler. Kvinner med innvandringsbakgrunner altså mindre urolige enn kvinner i majoritetsbefolkningen, mens menn med innvandringsbakgrunn er mer urolige enn menn i majoritetsbefolkningen. En mulig forklaring på dette kan være at innvandrerkvinner føler mindre frykt enn kvinner i majoritetsbefolkningen fordi de sjeldnere går ute alene, iallfall om kvelden og natta, mens innvandrermenn er mer engstelige enn menn i majoritetsbefolkningen fordi de frykter rasistisk motivert vold. Det ligger likevel utenfor rammene av denne rapporten å gå nærmere inn på dette.

Det virker rimelig å anta at det er visse sammenhenger mellom eierskap til boligen og boligkvalitet, og uro for å oppleve ubehagelige ting i nærmiljøet. For eksempel kan man tenke seg at de dårligste boligene, og leieboligene som er tilgjengelige for innvandrere, ofte ligger i belastede boligmiljøer. Analysene av dette materialet viser at det ikke er noen statistisk signifikante sammenhenger mellom eie/leieform til boligen, boligtype, eller om respondentene bor i større byer eller i mer spredtbygde strøk, når vi ser på barnefamiliene spesielt. Risikoen for å føle uro når man beveger seg utendørs der man bor, er i utgangspunktet like stor for innvandrere med barn i huset, enten de bor i selveide eneboliger eller i leide blokkleiligheter. Derimot er det en sammenheng mellom opplevd boligkvalitet og opplevelse av uro. Denne sammenhengen er vist i figur 5.2 (se neste side).

Jo flere boligproblemer den enkelte oppgir å ha, jo større er risikoen for at de er svært urolige eller noe urolige for å oppleve vold eller trusler når de beveger seg utendørs i området der de bor. Andelen varierer fra 8 prosent blant de som ikke oppgir noen boligproblemer, til 20 prosent blant de som oppgir tre eller flere boligproblemer. Det å bo i en dårlig bolig, uavhengig av eieforhold, boligtype og grad av urbanisering (som målt her), øker altså risikoen for å oppleve uro i nabolaget.

Figur 5.2 Andel som er svært eller noe urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene på stedet der de bor, etter antall boligproblemer. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1960.

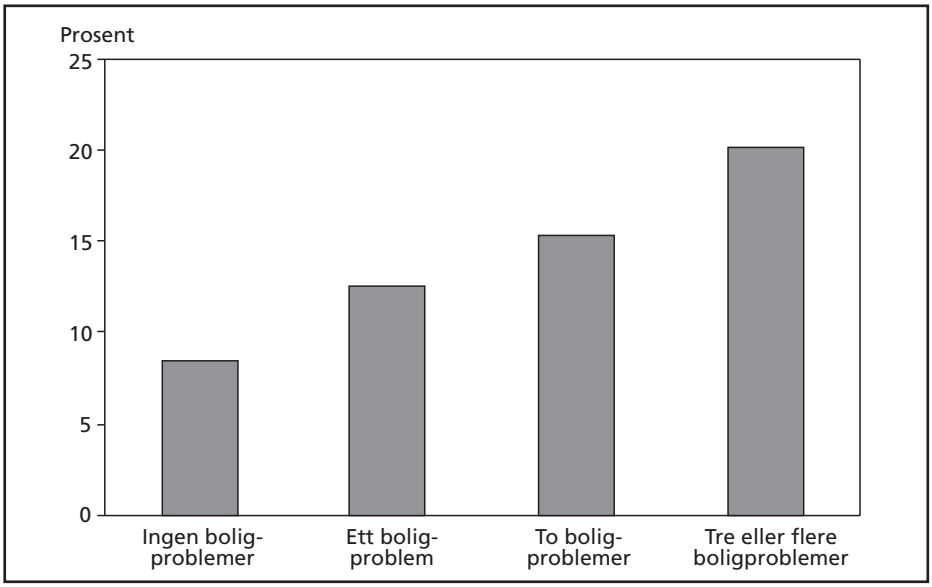

Som nevnt innledningsvis i denne seksjonen, er det ikke nødvendigvis de respondentene som føler at kriminalitet, vold eller hærverk er et problem i boområdet deres, som er urolige for å oppleve ubehageligheter når de går ute alene. Figur 5.3 viser andelen som sier at kriminalitet, vold eller hærverk er et problem i deres boområde, etter kjønn og familiefase. Her skiller kvinner som bor alene med barn seg klart ut, med en påfallende høy andel som opplever at kriminalitet etc. er et problem i boområdet deres. Andelen er vesentlig høyere blant kvinner enn blant menn – men det er svært få menn med innvandringsbakgrunn i denne situasjonen, slik at resultatet for akkurat denne gruppen må tolkes med særlig stor forsiktighet. For menn er det ingen statistisk signifikant sammenheng mellom ulike familiefaser, mens denne sammenhengen er signifikant for kvinner ($P<.05$). I hele utvalget sier 7,8 prosent av mennene, og 8,1 prosent av kvinnene, at kriminalitet etc. er et problem i deres bomiljø. Denne forskjellen er svært liten, og ikke statistisk signifikant, i motsetning til det som var tilfelle for spørsmålet om egen uro. Dette kan tyde på at spørsmålet om egen uro har plukket opp kvinners generelt høyere bekymring for å bli utsatt for ubehageligheter på offentlige steder, på en måte spørsmålet om opplevde problemer i bomiljøet ikke har gjort. Denne tolkningen styrkes av at det ikke er kjønnsforskjeller blant aleneboende for spørsmålet om opplevde problemer, mens denne var svært tydelig for spørsmålet om uro.

For spørsmålet om uro når man beveger seg ute, fant vi bare svake sammenhenger med trekk ved boligen. Disse sammenhengene er sterkere for spørsmålet om hvorvidt kriminalitet, vold eller hærverk er problemer i bomiljøet. For eksempel er det en viss

Figur 5.3 Opplevelse av at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, etter kjønn og familiefase. Hele utvalget. N=3158.

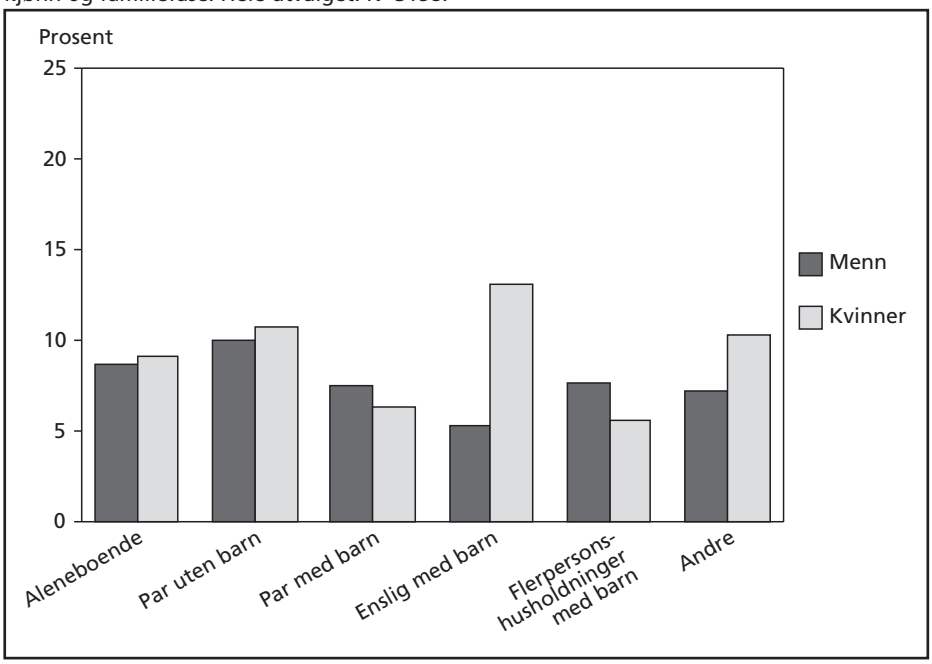

tendens til at respondenter som bor i kommunale boliger, opplever slike problemer i større grad enn andre. 11 prosent av de som bor i kommunale leieboliger, oppgir at dette er et problem, mot 6–7 prosent av de som bor i selveierboliger eller leieboliger utenfor kommunal sektor (P<.10). Her skiller altså leietakere i kommunale boliger seg klart fra leietakere i boliger som eies av andre enn kommunen. Dette kan ha sammenheng med at kommunale boliger ofte er samlet i enkelte blokker eller deler av kommunen, og at beboere i kommunale leiligheter ofte har rus- eller psykiatriproblemer. Innvandrerfamilier som bor i kommunale boliger, bor dermed ofte i nabolag som preges av ustabile eller rusede naboer, noe som vil skape utrygghet (Woll 2008; Hansen & Lescher-Nuland 2011). Det er også verdt å merke seg at opplevelsen av slike problemer er mer utbredt i de større byene: 8 prosent av respondentene i byer med mer enn 20 000 innbyggere, mot 3 prosent av respondentene på mindre steder, opplevde slike problemer (P<.01). Endelig er det en relativt klar sammenheng med antallet boligproblemer, slik det også viste seg å være for spørsmålet om uro. Denne sammenhengen er vist i figur 5.4 (på neste side).

5 prosent av de som ikke opplever noen boligproblemer, opplever kriminalitet, vold eller hærverk som problemer i bomiljøet. Andelen stiger til 15 prosent for de som opplever to boligproblemer, mens 14 prosent av de som opplever tre eller flere boligproblemer, sier at de også opplever kriminalitet, vold eller hærverk i bomiljøet.

Figur 5.4 Opplevelse av at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, etter antall boligproblemer. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1958.

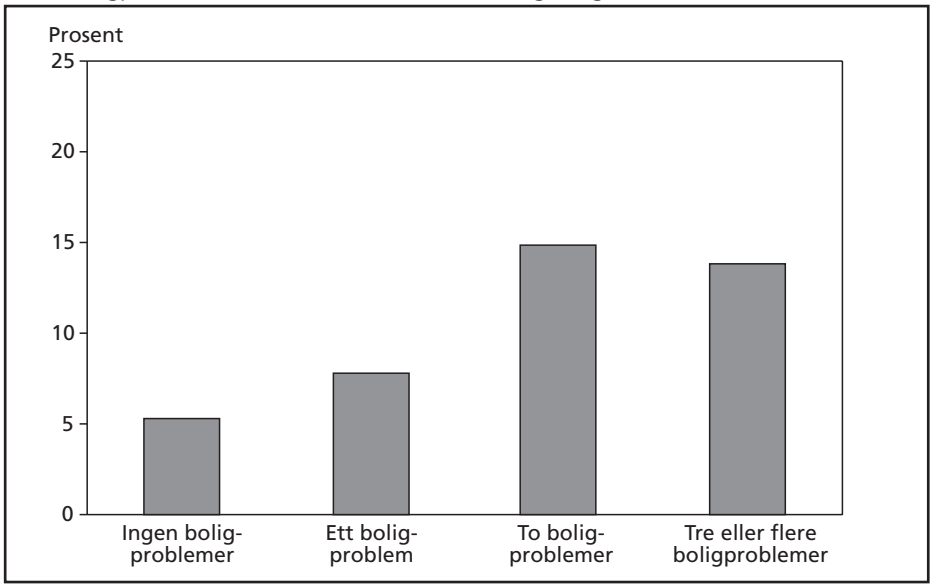

Figur 5.5 Andel som opplever at boområdet har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, og andel som er urolige for bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene, etter landbakgrunn. Hele utvalget. N=3158.

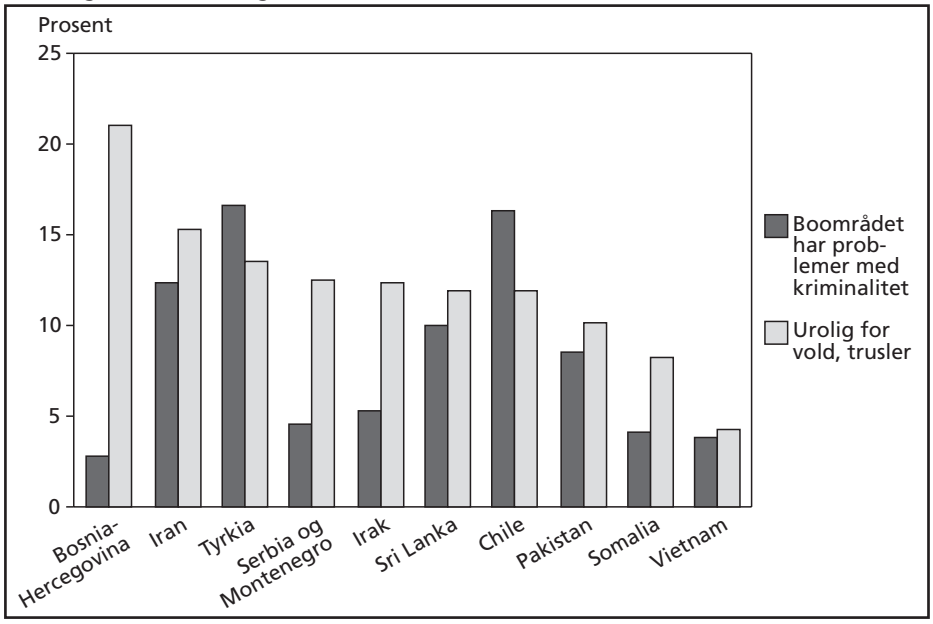

Det er betydelige forskjeller etter landbakgrunn i andelen som er urolige når de går alene utendørs, og andelen som sier at boområdet har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk (figur 5.5).

Den høyeste andelen som er engstelige, finnes blant innvandrere fra Bosnia-Hercegovina (21 prosent), etterfulgt av iranere (15 prosent). De klart minst urolige er vietnameserne, der bare 4 prosent sier at de er svært eller noe urolige for å bli utsatt for vold eller trusler. Vietnameserne opplever også sjelden at boområdet deres har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk. De som oftest opplever at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, er tyrkere og chilenere (16 prosent). Dette er også de eneste to gruppene der andelen som opplever boområdet som kriminelt belastet, overstiger andelen som er engstelige for å oppleve vold og trusler når de går ute alene. Overraskende nok, gitt det vi vet om økonomi og boligforhold, er somalierne lite engstelige for å bli utsatt for ubehageligheter i nabolaget, og opplever også relativt sjelden at boligmiljøene deres har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk.

Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina skiller seg ut i denne sammenstillingen: andelen som er urolige for vold og trusler når de går ute alene der de bor, er svært høy, mens andelen som opplever boområdet som kriminelt belastet, er svært lav. Henriksen (2008a) påpeker også dette paradokset, og legger til at innvandrere fra Bosnia-Hercegovina sjeldnere enn innvandrergruppen som helhet faktisk er utsatt for alvorlige trusler, vold eller tyveri (Henriksen 2008a). Lignende mønstre, om enn med mindre ekstreme utslag, finnes for innvandrere fra Serbia/Montenegro og Irak. Dette kan tyde på at disse innvandrergruppene, når de opplever uro for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene, opplever en mer udefinerbar trussel, som ikke er knyttet til forhold i nabolaget, men til dem selv og deres situasjon i Norge. En annen mulighet er at disse respondentene, hvorav relativt mange kom på 1990-tallet og i 2000-årene som flyktninger fra blodige kriger, formidler en uro for å bevege seg alene utendørs som «sitter i» fra perioden de levde med krigshandlinger tett innpå seg. I så fall handler det om traumer den enkelte bærer med seg, og i mindre grad om trekk ved bomiljøene deres i Norge. Svarmønsteret blant somaliere indikerer imidlertid at erfaringer fra krigsherjede områder kan slå begge veier: ingen boligområder i Oslo framstår som belastet med vold eller kriminalitet hvis sammenligningsgrunnlaget er Mogadishu.

Flere av forklaringene som er antydet her, plasserer årsakene til de observerte forskjellene i den enkeltes psyke, i opplevelsen av et trusselbilde og/eller tidligere traumatisering. Dette indikerer at psykisk helse kan ha betydning for opplevelsen av trygghet i nabolaget. En enkel test viser at dette er tilfellet: LKI spør respondentene om de i løpet av de siste 14 dagene har vært plaget av nervøsitet og indre uro, stadig å være redd og engstelig, følelse av håpløshet med tanke på framtiden, å være nedtrykt og tungsindig, å være bekymret eller urolig.[10] Vi har lagt disse sammen til et samlemål,

[10] Disse fem spørsmålene utgjør en internasjonalt anerkjent målestokk for psykisk helse, kjent som Hopkins Symptoms Checklist-5/HSCL-5.

som varierer mellom 0 (ingen plager) til 5 (alle nevnte plager). I gjennomsnitt finner vi at de som opplever uro når de beveger seg utendørs i nabolaget, skårer 2,8 på denne skalaen, mens de som ikke opplever uro, skårer 1,7 (forskjellen er statistisk signifikant, one-way anova<.01). Det å være urolig for vold i nabolaget, henger altså klart sammen med opplevelse av uro, angst og bekymring mer generelt, samt med opplevelse av nedtrykthet og håpløshet. Irakerne skårer relativt høyt på denne skalaen, sammenlignet med andre innvandrergrupper, men innvandrere fra Bosnia-Hercegovina eller Serbia/Montenegro gjør det ikke. Det må derfor være andre tilleggsfaktorer som forklarer det uventede svarmønsteret for innvandrerne fra Balkan på disse to spørsmålene om nabolagsfaktorer.

Både kjønn, landbakgrunn, psykisk helse og boligproblemer innvirker altså på opplevelsen av uro for vold i nabolaget, og på opplevelsen av at nabolaget har problemer med kriminalitet. Hvordan ser dette ut hvis vi kontrollerer for alle disse faktorene i samme analyse? Tabell 5.1 viser to logistiske regresjonsanalyser, med utfallsvariablene «har ofte eller av og til vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når de går alene

Tabell 5.1 Logistiske regresjoner, avhengige variabler: uro for vold eller trusler, problemer med kriminalitet i nabolaget. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1825.

	Uro for vold eller trusler	Problemer med kriminalitet
Mann	-,301*	-,061
Botid	-,007	-,002
Bor i by	-,209	,786*
Landbakgrunn (ref. Bosnia)		
Serbia	-,016	-,554
Tyrkia	,230	1,223**
Irak	-,263	-,266
Iran	,008	,908**
Vietnam	-1,008**	-,545
Somalia	-,017	-,472
Sri Lanka	,202	,919**
Chile	-,006	1,390**
Boligproblemer (0–4)	,233**	,336**
Psykisk helse (0–5)	,277**	,170**
Bor i kommunal bolig	,021	,511*
Konstant	-2,401	-4,197
Nagelkerke R^2	,096	,133

+ Signifikant på 10%-nivå
* Signifikant på 5%-nivå
** Signifikant på 1%-nivå

ute på stedet der de bor» og «mener det er problemer med kriminalitet, vold eller hærverk i boområdet». Regresjonene omfatter bare innvandrere med barn i huset.

Regresjonene viser at menn er mindre urolige for å bli utsatt for vold eller trusler enn kvinner, mens det ikke er kjønnsforskjeller i opplevelsen av at nabolaget har problemer med kriminalitet. Botid har ingen betydning. Det å bo i by (med 20 000 innbyggere eller mer) øker sjansen for at man opplever at nabolaget har problemer med kriminalitet, men har ikke betydning for opplevelsen av uro. Vietnamesere er den eneste gruppen som skiller seg ut med å være svært lite urolige for å bevege seg utendørs, for øvrig er det ingen forskjeller etter landbakgrunn på denne dimensjonen. Tyrkere, iranere, srilankere og chilenere skiller seg derimot ut gjennom at de oftere enn andre opplever problemer med kriminalitet i nabolaget, også når andre faktorer kontrolleres for. Psykisk helse har relativt stor betydning for begge utfallsmål: de som opplever psykiske vansker, sier oftere enn andre at de er urolige for å bevege seg utendørs, og også at nabolaget har problemer med kriminalitet. Det mest interessante er likevel betydningen av det å oppleve boligproblemer, og betydningen av å bo i kommunal bolig: de som har en bolig med mange problemer, som trangboddhet, råte/sopp, trekk og/eller støy, sier signifikant oftere enn andre at de er urolige når de beveger seg utendørs alene, og at nabolaget deres har problemer med kriminalitet. Det å bo i kommunal bolig påvirker ikke risikoen for å oppleve uro for vold eller trusler i nabolaget, men de som bor i kommunale leieboliger, sier signifikant oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet. Dette viser at problembelastede boliger, og kommunale boliger, oftere enn andre boliger ligger i problembelastede nabolag, og at denne sammenhengen holder også når vi kontrollerer for andre relevante faktorer.

Oppsummeringsvis i denne seksjonen kan det sies at barn har størst risiko for å ha foreldre som er urolige når de beveger seg utendørs alene hvis de bor i problembelastede boliger, og hvis familiene deres har bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina. For øvrig er det små systematiske forskjeller mellom barnefamilier på dette området. De som opplever mest uro, er – som vist i den bivariate figuren – aleneboende kvinner. De som oftest har foreldre som opplever at kriminalitet, vold eller hærverk er problemer i bomiljøet deres, er barn som bor med enslige mødre, barn som bor i større byer, barn som bor i kommunale leieboliger og i problembelastede boliger.

Nabokontakt og opplevelse av segregering

En bekymring som i økende grad går igjen i diskusjoner om innvandrere og integrering, er tendensen til at innvandrere bor i bestemte, avgrensede boligområder. I disse områdene får de begrenset kontakt med personer uten innvandringsbakgrunn, og skoler og barnehager kan komme til å domineres av barn som ofte snakker dårlig norsk og ikke

forholder seg til norske tradisjoner. I verste fall vil familier uten innvandringsbakgrunn «flykte» fra slike områder, fordi foreldrene frykter for kvaliteten på barnas skolegang hvis barnet er det eneste i klassen som har norsk som førstespråk. Levekårsundersøkelsen for innvandrere har ikke svært gode data på grad av boligsegregering, blant annet er de dataene som foreligger, ikke koblet til grunnkretser eller andre enheter som kunne si noe om sammensetting eller kontekst (Blom 2006). Undersøkelsen stiller et lite utvalg av spørsmål som kan kobles til grad av segregering, for eksempel «Hvor mange familier/husstander i nabolaget kjenner du så godt at dere besøker hverandre av og til?» Svaralternativene her var: ingen, 1,2, 3–4, 5 eller flere. Dette spørsmålet ble fulgt av spørsmålet «Har disse familiene/husstandene samme innvandringsbakgrunn som deg?» Svaralternativene var: ja, både-og, nei, og vet ikke. Tabell 5.2 viser svarfordelingen på disse to spørsmålene.

Tabell 5.2 Kontakt med naboene, etter om det er barn i husholdningen eller ikke. Innvandrere. Prosent. N=3157.

Hvor mange familier/ husstander i nabolaget kjenner du så godt at dere besøker hverandre av og til? (P<.01)	Husholdninger uten barn	Husholdninger med barn	Alle
Ingen	36	25	29
1	12	14	13
2	15	19	17
3-4	21	24	23
5 eller flere	15	19	17
Har disse familiene/ husstandene samme innvandringsbakgrunn som deg selv? (P<.05)			
Ja	56	62	60
Både-og	27	22	24
Nei	17	16	17

Husholdninger med barn omgås naboer i noe større grad enn husholdninger uten barn. 75 prosent av barnefamiliene, og 64 prosent av husholdningene uten barn, har minst én familie i nabolaget de kjenner godt nok til å besøke av og til. Relativt mange har utstrakt nabokontakt: 43 prosent av barnefamiliene har besøkskontakt med tre eller flere andre familier i samme nabolag. Det samme har 36 prosent av innvandrerhusholdningene uten barn.

Når respondenter i husholdninger uten barn først har naboer de kan besøke, har imidlertid disse naboene noe mer variert bakgrunn enn det barnefamilienes omgangsvenner i nabolaget har. 62 prosent av respondentene i husholdninger med barn sier at alle naboene de omgås, har samme bakgrunn som dem selv, mot 56 prosent av respondentene i husholdninger uten barn. I begge gruppene har likevel halvparten så å

si utelukkende kontakt med naboer med samme bakgrunn som dem selv, hvis de altså omgås naboene gjennom å besøke hverandre i det hele tatt.

Disse to sammenknyttede spørsmålene «hvor mange familier kjenner du...» og «har disse familiene samme innvandringsbakgrunn som deg selv» er slått sammen til én variabel med tre verdier: «omgås ikke naboer», «omgås naboer med samme bakgrunn», «omgås naboer med variert bakgrunn». Figur 5.6 viser andelen i de tre situasjonene etter om husholdningen har barn eller ikke. Figuren er en forenkling av tabell 5.2, og viser det samme: husholdninger med barn har oftere enn andre naboer de besøker eller får besøk av, og disse naboene har som regel samme nasjonsbakgrunn som familien selv har.

Figur 5.6 Nabokontakt, etter om husholdningen har barn eller ikke. N=3119.

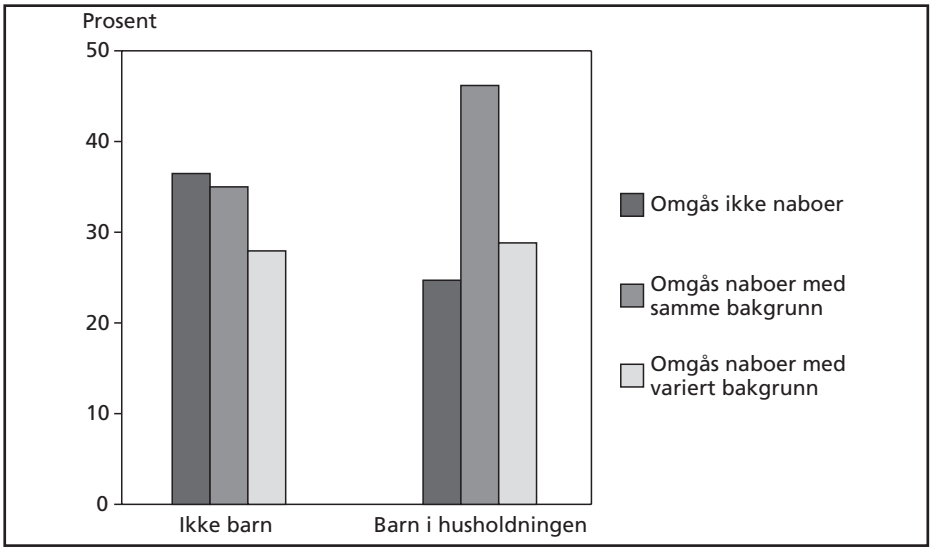

En av de faktorene som slår sterkest ut med hensyn til nabokontakt, er om respondenten bor i tettbygde eller spredtbygde strøk. 42 prosent av respondentene som bor i spredtbygde strøk, har naboer med variert bakgrunn som de kjenner godt nok til å besøke jevnlig, mot 26 prosent av de som bor i byer med mer enn 20 000 innbyggere. Omvendt sier 44 prosent av de som bor i byene, at de bare har besøkskontakt med naboer med samme bakgrunn som dem selv, mens 30 prosent av de som bor i spredtbygde strøk, sier det samme. Kvinner har oftere kontakt med naboene enn det menn har, men, når menn først har besøkskontakt med naboene, har disse naboene oftere variert bakgrunn. Kvinner omgås i større grad naboer med samme bakgrunn som dem selv. Ser vi på landbakgrunn, viser det seg at innvandrere fra Bosnia-Hercegovina er de som oftest omgås naboer med variert bakgrunn (44 prosent). 37 prosent av somalierne og 31 prosent av innvandrerne fra Serbia og Montenegro sier det samme. Andelen som

ikke har noen naboer de kjenner godt nok til å besøke, er høyest blant innvandrere fra Chile (52 prosent), Iran (46 prosent) og Irak (39 prosent), mens andelen som har besøkskontakt, men bare med naboer fra samme land som dem selv, er høyest blant innvandrere fra Pakistan (58 prosent), Sri Lanka (56 prosent) og Tyrkia (51 prosent). Videre er det forskjeller etter disponeringsform til boligen, der selveiere sjeldnere ikke omgås naboer i det hele tatt (26 prosent), og oftere omgås naboer med variert bakgrunn (31 prosent). 25 prosent av leietakerne omgås naboer med variert bakgrunn, mens 35 prosent av dem ikke omgås naboer i det hele tatt. Tilsvarende ser vi en svak, men statistisk signifikant, sammenheng med antallet boligproblemer: 31 prosent av de som ikke opplever noen boligproblemer, omgås naboer med variert bakgrunn, mot 24 prosent av de som opplever fire eller flere problemer med boligen de disponerer. Andelene som omgås naboer med samme landbakgrunn som dem selv, er henholdsvis 45 og 59. Svært sjablongmessig framstilt er altså sannsynligheten for å omgås naboer med annen bakgrunn enn en selv, størst for innvandrere fra regioner i det tidligere Jugoslavia, som bor i selveid bolig utenfor de større byene, og som ikke opplever noen boligproblemer. Sjansen for å ikke omgås naboer i det hele tatt, er størst for innvandrere fra Chile, Iran og Irak, som leier bolig i bysentra, og som ikke har barn. De som oftest omgås naboer, men bare naboer med samme bakgrunn som dem selv, har bakgrunn fra Pakistan, Sri Lanka og Tyrkia, bor i byer, har barn, og opplever flere boligproblemer.

Den andre dimensjonen ved nabolagene er målt ved spørsmålene «Hvor mange innvandrere med bakgrunn fra samme land som deg selv synes du ville være det ideelle i ditt boområde?», og oppfølgingsspørsmålet «Mener du at det burde være flere, færre eller omtrent som i dag?» Det første spørsmålet måler respondentenes ønske om segregering, altså i hvilken grad de ønsker å bo sammen med andre fra samme nasjon, mens det andre måler i hvilken grad de faktisk opplever seg som segregerte. Spørsmålet er naturligvis ikke et optimalt mål på segregering, fordi det måler respondentenes preferanser og oppfatninger mer enn faktisk antall personer med samme landbakgrunn i nabolaget. En person som er omgitt av familier med samme landbakgrunn, og som trives med å være omgitt av landsmenn, vil svare «omtrent som i dag» på dette spørsmålet, samtidig som hun etter objektive mål bor helt segregert. Ikke alle vil oppleve segregering som noe negativt. De som svarer «færre» på dette spørsmålet, vil tilsvarende være personer som av en eller annen grunn opplever det som negativt å ha svært mange med samme landbakgrunn rundt seg. Dette behøver ikke å bety at de bor i monoetniske enklaver – hva man opplever som «for mange», vil være sterkt subjektivt. Fordelingen på de to spørsmålene er vist i tabell 5.3.

For disse to spørsmålene er det ingen forskjeller mellom barnefamilier og husholdninger uten barn. I begge gruppene er det vanligste svaret at «andelen er uten betydning for meg». Det er også relativt høye andeler, sammenlignet med andre spørsmål i denne undersøkelsen, som svarer «vet ikke» eller nekter å svare. Rundt halve utvalget avviser med andre ord at de har en mening om hvor mange med samme landbakgrunn

Tabell 5.3 Svar på spørsmål om hvor mange innvandrere fra samme land man ønsker i boområdet, og hva man synes om antallet i boområdet nå, etter om husholdningen har barn eller ikke. Prosent. N=3157.

Hvor mange innvandrere med bakgrunn fra samme land som deg selv synes du ville være det ideelle i ditt boområde?	Husholdninger uten barn	Husholdninger med barn	Alle
Noen få	27	28	28
Under halvparten	8	9	9
Om lag halvparten	6	7	7
Over halvparten	8	8	8
Andelen er uten betydning for meg	41	40	40
Vet ikke/ vil ikke svare	10	8	8
Mener du at det burde være flere, færre eller omtrent som i dag?			
Flere	19	20	20
Færre	12	10	11
Omtrent som i dag	29	28	28
Andelen er uten betydning for meg	33	35	34
Vet ikke/ vil ikke svare	7	7	7

Forskjellene mellom husholdninger med og uten barn er ikke statistisk signifikante.

de ønsker i bomiljøet sitt, og nesten like mange ønsker ikke å ha en mening om antallet som bor der i dag. Respondentene formidler et inntrykk av at det er andre ting enn landbakgrunn som bestemmer om en person eller familie er velkommen i bomiljøet deres. Av de som har gitt et substansielt svar, har de fleste – 28 prosent av hele utvalget – svart at de ønsker «noen få» med samme landbakgrunn i bomiljøet. Bare 8 prosent sier de ønsker at andelen med samme landbakgrunn i bomiljøet burde være «mer enn halvparten».

Det kan være interessant å se på sammenhengen mellom de to spørsmålene om antall med samme landbakgrunn i samme bomiljø. Som påpekt ovenfor, vil svaret på spørsmålet om det burde vært flere, færre eller omtrent samme andel som i dag, avhenge ikke bare av hvor mange med samme landbakgrunn som faktisk bor i nærmiljøet, men også av hvor mange man ønsker. De to spørsmålene er holdt mot hverandre i tabell 5.4 (på neste side).

Mer enn hver fjerde respondent i denne undersøkelsen har svart av andelen med samme landbakgrunn er uten betydning på begge disse to spørsmålene. Legger vi til de som har svart at andelen er uten betydning på minst ett spørsmål, og «vet ikke» eller nektet å svare på det andre spørsmålet, fanger vi opp 34 prosent av utvalget. Hver tredje respondent avviser dermed langt på vei disse spørsmålene: de interesserer seg ikke for om naboene har samme landbakgrunn som dem selv. Den nest største gruppen sier at det ideelle ville være om det var «noen få» med samme landbakgrunn i bomiljøet, og

Tabell 5.4 Sammenhenger mellom svarene på hvor mange med samme landbakgrunn man mener er ideelt, og om man ønsker at det var flere, færre eller omtrent like mange som det er i dag. Innvandrere. Prosent. N=3151.

	Noen få	Under halvparten	Om lag halvparten	Over halvparten	Andelen uten betydning	Vet ikke/ vil ikke svare
Flere	6	2	3	5	3	3
Færre	5	3	1	1	2	2
Omtrent som i dag	12	3	2	2	7	1
Andelen uten betydning	4	1	1	1	26	2
Vet ikke/ vil ikke svare	1	0	0	0	2	4

at antallet burde være «omtrent som i dag». Disse ønsker seg sammensatte nabolag, og opplever også at de bor i slike miljøer. Denne gruppen utgjør 12 prosent av utvalget. 6 prosent svarer at de ønsker at bomiljøet inneholdt noen få med deres landbakgrunn, og at det burde være flere enn i dag. Disse formidler at de bor i nabolag uten noen landsmenn, og at de skulle ønske det var en og annen. 5 prosent av utvalget ønsker at «over halvparten» av familiene i bomiljøet hadde samme landbakgrunn som dem selv, og at det var flere i bomiljøet med samme landbakgrunn enn det som er tilfelle i dag. Disse kan sies å lengte etter en bokonsentrasjon som de per i dag opplever at de ikke har. 2 prosent sier at andelen bør være «over halvparten», og at dette er omtrent som i dag. Disse 2 prosentene opplever at de bor i boområder dominert av personer fra samme landbakgrunn, og at dette er en god ting. Alt i alt formidler respondentene at de er lite opptatte av naboenes landbakgrunn, og i den grad de har en oppfatning, ønsker de aller fleste å leve i sammensatte nabolag – hvilket de fleste også opplever at de gjør.

Hvem er det så som opplever at bomiljøene deres er for segregerte, og som ønsker at det bodde færre med samme landbakgrunn som dem selv i området? Tabell 5.3 viste at andelen som ga dette svaret, var noe lavere blant barnefamilier enn andre: 10 prosent av barnefamiliene, og 12 prosent av husholdningene uten barn, ønsker at det var færre med samme landbakgrunn rundt dem. Det må understrekes at dette ikke er et svært godt mål på segregering, all den tid dette ikke sier noe om hvor mange som faktisk bor i boområdet. De som har svart at de ønsker det var færre uttrykker, ikke bare at det bor relativt mange med samme bakgrunn i nærheten av dem, men også at de opplever dette som problematisk. Likevel, LKI gir ikke informasjon om hvordan bomiljøene faktisk er satt sammen, og disse spørsmålene er de beste inntakene undersøkelsen gir til å undersøke graden av segregering i bomiljøer og nabolag.

Opplevelsen av at det bor «for mange» med samme bakgrunn som en selv i nærmiljøet, er mer utbredt i byene enn i mer spredtbygde strøk. 12 prosent av alle som bor i byer med mer enn 20 000 innbyggere, sier at de synes det er for mange med

samme bakgrunn som dem selv i nærmiljøet, mot 6 prosent i mer spredtbygde strøk. Innvandrere fra Pakistan (19 prosent), Sri Lanka (18 prosent) og Tyrkia (15 prosent) sier oftest at de synes det bor for mange fra samme land i nærheten, noe som er i overensstemmelse med at flest fra disse landene sier at de bare omgås naboer med samme bakgrunn som dem selv. Det er også en klar tendens til at respondenter som selv er født i Norge av foreldre med innvandringsbakgrunn, mener at det er for mange med samme landbakgrunn som dem selv i bolaget. 18 prosent av de norskfødte gir dette svaret, mot 10 prosent av de som selv har innvandret. Særlig blant tyrkere og pakistanere er det en klar tendens til at de som er født i Norge, oftere enn andre synes at nabolaget er for dominert av folk fra samme land som foreldrene deres. Samtidig sier 18 prosent av de som selv har innvandret fra Pakistan, at det bor for mange pakistanere i nabolaget deres, så forskjellen etter landbakgrunn handler ikke bare om at det er flere norskfødte blant pakistanerne enn blant innvandrere fra andre land (se også Blom & Henriksen 2008). De som bor i kommunale boliger, opplever ikke oftere enn andre at det bor for mange med samme bakgrunn i nabolaget. Det tyder på at bosetting i kommunale boliger ikke bidrar til segregering, iallfall ikke i den forstand at for mange med samme landbakgrunn blir boende på samme sted. Det kan likevel hende at beboere i kommunale boliger har mange naboer med innvandringsbakgrunn fra *andre* land enn dem selv, og ønsker at det bodde flere fra majoriteten i nabolaget. Dette fanges i så fall ikke opp av dette spørsmålet. Heller ikke forekomsten av boligproblemer samvarierer med opplevelsen av at det bor for mange med samme bakgrunn i nabolaget. Derimot er det interessant å merke seg at det er en sammenheng mellom det å føle at det bor for mange med samme bakgrunn i nærmiljøet, og det å føle at nabolaget har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk. 20 prosent av de som opplever at de er plaget av kriminalitet, vold eller hærverk, sier at det bor for mange med samme bakgrunn som dem selv i nabolaget, mot 10 prosent av de som ikke plages av slike onder i nærmiljøet.

Det er en statistisk signifikant, men ikke svært sterk, sammenheng mellom hvem som har besøkskontakt med naboene, og hvem som mener at det bor for mange med samme innvandringsbakgrunn som dem selv i nærmiljøet. 13 prosent av de som omgås naboene, men bare naboer med samme bakgrunn som dem selv, synes det bor for mange med samme bakgrunn som dem i nærmiljøet. Andelen både blant de som ikke omgås naboer, og de som omgås naboer med variert bakgrunn, er 9 prosent. Det kan se ut som at det å kun omgås naboer med samme bakgrunn som en selv, ikke alltid er en ønsket tilpasning for de som gjør dette, at flere som bare omgås naboer som er lik dem selv, ønsker at de hadde flere naboer med annen bakgrunn.

Etter dette er det på sin plass å påpeke at det at mange med samme landbakgrunn bor på samme område, bare er en variant av segregering. Mange av respondentene, uansett hvordan de har svart på spørsmålet om de ønsket flere eller færre naboer med samme landbakgrunn, kan bo i områder der det bor svært mange med innvandringsbakgrunn, og tilsvarende få fra majoritetsbefolkningen. Dette kan også oppleves som

problematisk, og kanskje mer problematisk enn det å bo nært mange fra samme land. Med mange innvandrere fra ulike land mangler man et felles språk, kommunikasjonen blir vanskelig, og barna går glipp av den treningen i norsk språk som daglig omgang med norske lekekamerater ville gi (Hansen & Lescher-Nuland 2011:67). Denne dimensjonen av segregering fanges ikke opp i Levekårsundersøkelsen, så vi har ikke data til å gå videre med dette.

Oppsummering

Dette kapitlet har gjennomgått de indikatorene på nabolagsforhold som finnes i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006. Dimensjonene som er diskutert, er uro for å bli utsatt for vold eller trusler når man beveger seg utendørs i nærmiljøet, opplevelsen av at nabolaget har problemer med vold eller kriminalitet, kontakt med naboer med ulik landbakgrunn, og oppfatninger knyttet til segregering i nabolaget. Segregering er målt som svar på spørsmål om man skulle ønske det bodde flere eller færre med samme landbakgrunn i bomiljøet. Som diskutert ovenfor, er dette et problematisk segregeringsmål: det kan hende det måler ønske om kontakt utenfor egen landgruppe mer enn faktisk sammensetting av bomiljøet, og det fanger ikke opp segregering i betydningen at innvandrerandelen er svært høy, og andelen uten innvandringsbakgrunn svært lav, men innvandrerne har bakgrunn fra mange ulike land. Denne formen for segregering kan også oppleves som utfordrende.

Funnene fra denne gjennomgangen er oppsummert tematisk nedenfor.

Opplevelse av utrygghet og kriminalitet

- Kvinner er oftere urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ute alene på stedet der de bor. Kjønnsforskjellen er særlig stor for personer som bor uten andre voksne i husholdningen (aleneboende og enslige forsørgere).
- Kjønnsforskjellen er mindre for opplevelsen av at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold og hærverk. Enslige mødre opplever påfallende ofte at de bor i miljøer der dette er et problem, mens aleneboende kvinner uten barn ikke skiller seg ut på samme måte.
- Psykisk helse virker inn både på opplevelsen av at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold og hærverk, og på uroen for å bli utsatt for vold eller trusler når man beveger seg utendørs. Effekten er særlig sterk for uro når man går ute alene.

- Landbakgrunn har betydning for opplevelsen av uro, og for opplevelsen av at bomiljøet har problemer med kriminalitet. Innvandrere fra Bosnia-Hercegovina, Serbia/Montenegro og Irak skiller seg ut gjennom at mange opplever uro når de går ute alene, mens få sier at bomiljøet har problemer med kriminalitet. Vietnamesere og somaliere som lever i barnefamilier, opplever lite uro, og sier også sjelden at nabolaget deres har problemer med kriminalitet. Mest hyppig opplevelse av at nabolaget har problemer med kriminalitet finnes blant tyrkere og chilenere.
- De som har mange boligproblemer, opplever oftere uro når de går ute alene i bomiljøet, og sier også oftere at bomiljøet har problemer med kriminalitet, vold og hærverk. Dette tyder på at dårlige boliger oftere ligger i utrygge nabolag. Respondenter som bor i kommunale boliger, sier klart oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet.

Nabokontakt

- 75 prosent av innvandrerne i barnefamilier har kontakt med naboene. Dette er en høyere andel enn blant innvandrere uten barn. Av de som omgås naboer, sier to av tre at de bare omgås naboer med samme landbakgrunn som dem selv. 34 prosent omgås naboer med annen landbakgrunn, eller både naboer med samme og ulik landbakgrunn som dem selv.
- Kvinner omgås naboer i større grad enn menn, men de omgås stort sett naboer med samme landbakgrunn som dem selv.
- Innvandrere med barn som bor i spredtbygde strøk, omgås oftere naboer med variert bakgrunn enn innvandrere som bor i byer.
- Innvandrere om eier bolig, omgås oftere naboer med variert bakgrunn enn leietakere.
- Innvandrere i etablerte innvandrergrupper – srilankere, pakistanere og tyrkere – omgås oftere naboer med samme landbakgrunn enn andre. Somaliere og innvandrere fra det tidligere Jugoslavia omgås i størst grad naboer med variert bakgrunn.

Opplevelse av segregering i nabolaget

- Mer enn en tredjedel av utvalget formidler at antallet i nabolaget som har samme bakgrunn som dem selv, er uten betydning for dem. De fleste formidler at de lever i sammensatte nabolag, og at dette er slik de ønsker å ha det.

- De som formidler at de skulle ønske det bodde færre mennesker med samme landbakgrunn som dem selv i nabolaget, bor oftest i byer, og tilhører ofte etablerte innvandrergrupper.
- Særlig norskfødte med innvandrerforeldre sier ofte at de skulle ønske det var færre med samme landbakgrunn i nabolaget der de bor.

Diskusjonen i dette kapitlet har fått fram en del interessante forskjeller mellom grupper av innvandrere. Gjennomgående er det et optimistisk bilde som presenteres: De fleste opplever nærmiljøene sine som gode og trygge, de har kontakt med naboer, og formidler sjelden at de opplever segregering som et problem. Som i diskusjonen av boligstandard, har vi imidlertid funnet tendenser til opphoping av problemer, der det mest alvorlige kanskje er at boligproblemer og nabolagsproblemer later til å følges ad: de som formidler mange problematiske sider ved huset eller leiligheten de bor i, formidler også oftere at nabolaget oppleves som utrygt, eller at de har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk. Særlig det å bo i en kommunal bolig øker risikoen for at man også opplever boligmiljøet sitt som utsatt for kriminalitet, vold eller hærverk.

Forholdet mellom bolig, nabolag og integrering i Norge er komplekse, og er et tema vi i utgangspunktet har relativt liten kunnskap om. Neste kapittel vil vise noen sammenhenger mellom de boligindikatorene som er gjennomgått i dette kapitlet, og indikatorer på integrering i Norge.

6 Barnefamiliers integrering: boforhold og nabolag

Så langt har rapporten sett på innvandrerfamilienes boligforhold og relasjoner i nabolaget. I dette siste analysekapitlet skal vi forsøke å knytte bolig- og nabolagsforhold til indikatorer på integrering i Norge: deltakelse i norske organisasjoner, språkbeherskelse, barnas kontakt med norske venner, og bruken av barnetilsynsordninger.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 gir oss data om situasjonen på et bestemt tidspunkt. Dermed kan vi vanskelig si noe om utvikling over tid, og vi kan si lite om årsakssammenhenger. I forsøkene på å knytte bolig- og nabolagsforhold til inkludering, vil vi stadig støte på «høna og egget»-problemet: hva kom først? Snakker personer som eier sin egen bolig godt norsk fordi selveierboliger ligger i stabile nabolag der man får kontakt med norsktalende naboer, eller er det heller slik at de som snakker godt norsk i utgangspunktet er bedre integrert og derfor har bedre mulighet til å kjøpe bolig? Eller er det en bakenforliggende variabel som skaper både «høne» og «egg» – kanskje er det deltakelse i norsk arbeidsliv som stimulerer språkkunnskapene og samtidig gir en inntekt som gjør det mulig å kjøpe bolig? Tilsvarende refleksjoner gjør seg gjeldende for de tre andre temaene som diskuteres, som vi vil komme tilbake til underveis. Det eneste vi kan gjøre i denne diskusjonen er å påvise samvariasjon mellom ulike fenomener, vi har ikke data til å etablere årsakssammenhenger.

Deltakelse i organisasjoner i Norge

Deltakelse i frivillige organisasjoner, og da særlig organisasjoner der både majoritetsbefolkningen og ulike minoriteter er aktive sammen, kan ha en viktig integrerende funksjon. Organisasjonsdeltakelse er en måte å treffe folk på, en anledning til å praktisere norsk språk – gitt at iallfall noen andre organisasjonsdeltakere foretrekker å snakke norsk – og i mange tilfeller en inngangsport til å forstå mer av hvordan det norske samfunnet fungerer. Dette siste gjelder særlig om man engasjerer seg i organisasjoner som søker å ha en politisk funksjon, som organisasjoner i yrkeslivet, interesseorganisasjoner, og norske politiske partier.

Innvandreres organisasjonsdeltakelse er analysert av Enjolras og Wollebæk (2010), delvis med utgangspunkt i det samme datamaterialet som brukes her. Enjolras og Wollebæk finner en betydelig stabilitet i innvandrernes organisasjonsdeltakelse mellom 1996 og 2006, og også en relativt klar variasjon mellom innvandrere med ulik landbakgrunn. For 2006 finner denne studien følgende tall:

- 49 prosent av hele befolkningen, og 30 prosent av innvandrerne, er medlemmer i en fagforening eller yrkesorganisasjon. Andelene varierer fra 15 prosent blant irakerne til 43 prosent av srilankerne.
- 8 prosent av hele befolkningen, og 3 prosent av innvandrerne, er medlemmer av norske politiske partier. Andelen varierer fra 0,3 prosent av vietnameserne til 7 prosent blant somalierne.
- 26 prosent av hele befolkningen, og 14 prosent av innvandrerne, er medlemmer i idrettslag. Andelen varierer fra 8 prosent av irakerne, til 24 prosent av srilankerne.
- 7 prosent av hele befolkningen er medlemmer av kristne/religiøse foreninger. 31 prosent av innvandrerne er medlemmer av menigheter/religiøse foreninger eller innvandrer-/flyktningorganisasjoner. Andelen varierer fra 13 prosent blant iranerne, til 55 prosent av pakistanerne.

Som det framgår av det siste kulepunktet, har Enjolras og Wollebæk (2010) slått sammen religiøse organisasjoner og innvandrerorganisasjoner.[11] De argumenterer for at mange innvandrere finner det vanskelig å skille klart mellom disse to organisasjonstypene, i og med at mange befinner seg i et grenseland. Tallet er dermed ikke sammenlignbart med de 7 prosentene av hele befolkningen som er medlemmer av religiøse foreninger.

Enjolras og Wollebæk (2010) forsøker å forklare hvilke individuelle kjennetegn som sterkest påvirker variasjoner i deltakelse i majoritetsorganisasjoner (fagforening, yrkesorganisasjon, idrettslag, partier). Ut fra en antakelse om at sammenhengene er ulike for kvinner og menn, er analysen gjort separat for hvert kjønn. Egenvurderte norskferdigheter framstår her som den aller sterkeste faktoren, og enda mer for kvinner enn for menn: jo bedre norsk personen snakker, jo større er sannsynligheten for at han eller hun er medlem i en majoritetsorganisasjon. Botid er også en viktig faktor, men for kvinner er denne avhengig av språkferdigheter: kvinner som har bodd lenge i Norge, men stadig snakker språket dårlig, har svært lav organisasjonsdeltakelse. Blant menn øker organisasjonsdeltakelsen over tid, uavhengig av språkferdigheter. Det å være uføretrygdet eller arbeidsledig reduserer organisasjonsdeltakelsen, og mer for menn enn for kvinner. For menn er dette den nest viktigste faktoren, etter språkbeherskelse.

[11] Helt konkret lød spørsmålene «Er du medlem av en menighet eller religiøs forening? Ta også med religiøs ungdoms- og kvinneorganisasjon?» og «Er du medlem av en innvandrer/flyktningforening?»

Økende alder og inntekt øker hver for seg organisasjonsdeltakelsen for begge kjønn. Personer som har innvandret på grunn av ekteskap/familiegjenforening, har lavere organisasjonsdeltakelse enn andre, og denne effekten er særlig synlig for kvinner.

Hensikten i denne rapporten er ikke å forklare variasjoner i organisasjonsdeltakelse, men snarere å kartlegge om det er noen sammenhenger mellom boligsituasjon, nabolag og deltakelse i ulike typer organisasjoner. Man kan tenke seg, for eksempel, at det å bo i svært belastede boliger og/eller nabolag kan spore til politisk deltakelse, eller at det å bo i et utrygt nabolag eller ha liten kontakt med naboene kompenseres gjennom aktivitet i organisasjoner. Tabell 6.1 gir en oversikt over noen av de mest sentrale bolig- og nabolagsvariablene som kan tenkes å påvirke innvandreres organisasjonsdeltakelse, og viser variasjonen i deltakelse i ulike organisasjoner etter disse dimensjonene.

Av alle respondentene som lever i barnefamilier, er 27 prosent medlemmer i en fag- eller yrkesorganisasjon. Andelen i hele befolkningen er 49 prosent (Enjolras og Wollebæk 201:12) Vi vet fra kapittel 3 at mange i utvalget ikke er i jobb i det hele tatt, og dermed neppe medlemmer av organisasjoner i yrkeslivet. Dette bekreftes av fordelingen på like husholdninger: de høyeste andelene finner vi blant par der en eller begge er i betalt arbeid. Andelen er høyere blant selveiere enn blant de som leier bolig, noe som sannsynligvis er en avledning av yrkesaktivitetsratene – de som er i arbeid har jevnt over bedre økonomi, og eier dermed oftere sin egen bolig. Andelen er også markant lavere blant de som bor i boliger med mange problemer, noe som antakelig gjenspeiler det samme fenomenet. De som føler seg trygge i nabolaget, og de som omgås naboer med variert landbakgrunn, er noe oftere medlemmer i fag-/yrkesorganisasjoner enn andre. Opplevelsen av at det bor for mange med samme landbakgrunn i nabolaget, og opplevelsen av at nabolaget har problemer med kriminalitet, ser ikke ut til å påvirke hvorvidt den enkelte velger (eller har anledning til) å være medlem i en fag- eller yrkesorganisasjon.

Medlemskap i et norsk politisk parti er svært uvanlig blant innvandrere: bare 3 prosent har valgt å være medlemmer i et norsk parti, mot 8 prosent i hele befolkningen (Enjolras & Wollebæk 2010). Svært få av de dimensjonene vi har vært opptatt av i denne studien, ser ut til å samvariere med partimedlemskap: andelene er små, og forskjellene minimale, uansett hvilke bakgrunnsfaktorer vi deler utvalget etter. Man kunne tenke seg at det å ha dårlige boforhold, eller bo i et belastet nabolag, kunne stimulere til politisk aktivitet, men dette later ikke til å være tilfellet – iallfall ikke for innvandrere med barn.

14 prosent av respondentene i barnefamilier er medlemmer i idrettslag. Enslige forsørgere er oftere enn personer som lever i parforhold medlemmer i idrettslag, noe som ikke er så lett å forklare, men kan ha sammenheng med landbakgrunn. Andelen enslige forsørgere er relativt høy blant innvandrere med bakgrunn fra Chile og Iran, og relativt mange fra disse landene er medlemmer i idrettslag (Enjolras & Wollebæk 2010). De som bor i selveierboliger, er noe oftere medlemmer i idrettslag enn andre, og særlig de som leier av andre utleiere enn kommunen, skiller seg ut som lite aktive. Antallet

Tabell 6.1 Andeler blant innvandrere som er medlemmer i ulike typer organisasjoner, etter demografiske kjennetegn, boligsituasjon og opplevelse av nabolag. Kun barnefamilier. Prosent. Minste N=1928.

	Medlem i fag/yrkes-organisasjon	Medlem i norsk politisk parti	Medlem i idrettslag	Medlem i religiøs forening/ innvandrerforening
Alle	27	3	14	34
Demografi				
Bor spredtbygd	28	3	13	30*
Bor tettbygd	28	3	14	36*
Enslig forsørger i jobb	19**	5	23**	28
Enslig forsørger uten jobb	6**	2	27**	34
Par, ingen i jobb	12**	2	5**	35
Par, én i jobb	27**	3	10**	38
Par, to i jobb	49**	3	14**	35
Boligforhold				
Selveier	33**	3	16**	37**
Leier, ikke kommunal	15**	3	8**	26**
Leier, kommunal	14**	3	11**	33**
Ingen boligproblemer	29*	3	15	35*
Ett boligproblem	28*	4	13	37*
2 boligproblemer	26*	2	10	37*
3 boligproblemer	13*	6	9	24*
Nabolagsforhold				
Mener ikke det bor for mange med samme land-bakgrunn i nabolaget	27	3+	15*	35
Mener det bor for mange med samme landbak-grunn i nabolaget	30	1+	9*	34
Omgås ikke naboer	24**	3	14**	31*
Omgås naboer med samme landbakgrunn	25**	3	11**	37*
Omgås naboer med variert bakgrunn	35**	5	18**	34*
Urolig for vold i nærmiljøet	22*	3	17	31
Ikke urolig for vold i nærmiljøet	28*	4	14	35
Problemer med kriminali-tet i nærmiljøet	28	2	19+	38
Ikke problemer med kriminalitet i nærmiljøet	28	3	14+	34

+ Signifikant på 10%-nivå
* Signifikant på 5%-nivå
** Signifikant på 1%-nivå

boligproblemer har likevel ingen betydning. Det er også en relativt klar sammenheng med nabokontakt: de som har kontakt med naboer med en variert bakgrunn, er oftere enn andre medlemmer i idrettslag. Det er også de som bor i nabolag der de ikke føler at det er for mange med samme landbakgrunn som dem selv.

Medlemskap i religiøse organisasjoner og innvandrer-/flyktningorganisasjoner følger et litt annet mønster enn medlemskap i de andre organisasjonene. For det første er det svært mange som er medlemmer i slike organisasjoner – hele 34 prosent. Andelen er høyere blant de som bor i byer, blant selveiere, og blant de som omgås naboer, men bare naboer med samme landbakgrunn som dem selv. Særlig dette siste er interessant, siden de som bare omgås naboer med samme landbakgrunn, har mindre sjanse enn andre for å være medlemmer i majoritetsorganisasjoner. Dette har sannsynligvis sammenheng med landbakgrunn, siden det er etablerte og tallrike innvandrergrupper som har størst mulighet til å tilpasse seg på denne måten. Tilpasningen behøver heller ikke å være et resultat av aktive og bevisste valg, men «ha blitt sånn» som en konsekvens av hvor man finner bolig, hvem i nabolaget det blir naturlig å snakke med, og hvordan man praktiserer sin religion eller hvilke interesser man har.

En av hypotesene som ble lansert ovenfor, var at personer som bor i utrygge nabolag, eller i nabolag der de stort sett treffer og omgås folk med samme landbakgrunn, vil kompensere gjennom å bruke norske organisasjoner som «broer» inn mot majoritetssamfunnet. Funnene i tabell 6.1 tyder på at forhold knyttet til nabolag har begrenset forklaringskraft når det gjelder å forstå variasjon i innvandreres organisasjonsdeltakelse. En sammenheng som slår ut både for yrkesorganisasjoner og idrettslag – begge «majoritetsorganisasjoner» – er at personer som har kontakt med naboer med variert landbakgrunn, deltar mer. For religiøse organisasjoner og innvandrerorganisasjoner er dette motsatt, her er de som omgås naboer med variert landbakgrunn *mindre* aktive enn de som omgås naboer fra samme land som dem selv. Dette er den motsatte sammenhengen av den som utgangshypotesen antyder: organisasjoner «erstatter» ikke nabokontakt, snarere er det en «pose-og-sekk-effekt»: de som omgås naboer med variert bakgrunn, deltar mest, mens de som omgås naboer med samme bakgrunn som dem selv, oftere enn andre deltar i minoritetsorganisasjoner. Her kan språkbeherskelse, som framheves av Enjolras og Wollebæk (2010), være en bakenforliggende faktor: et minstemål av språkbeherskelse er en forutsetning for både variert nabokontakt og deltakelse i norske organisasjoner, samtidig som språket forbedres når man bruker det aktivt i samhandling med, for eksempel, norsktalende naboer og samhandlingspartnere i organisasjoner.

Nabokontakt og språkbeherskelse

Har hvor man bor, og hvordan man bor, noen betydning for hvor godt man behersker norsk? Det å forklare variasjoner i språkbeherskelse er komplisert, i og med at svært mange faktorer spiller inn. Henriksen (2008c) viser at språkbeherskelse varierer med landbakgrunn, yrkesaktivitet og kjønn. Botid betyr mindre enn man kanskje skulle tro, ifølge denne analysen: median botid øker over tid, men andelen som føler at de behersker norsk dårlig, forblir relativt lik.

Problemstillingene i denne rapporten handler om boligen og bomiljøets betydning for integreringen av barn og unge med innvandringsbakgrunn. Det må antas at foreldrenes språkbeherskelse har relativt stor betydning for barnas mulighet til integrering, iallfall på kort sikt, så spørsmålet om språk er sentralt i denne sammenhengen. Spørsmålet blir da: hvilke samvariasjoner finner vi mellom boligforhold og nabolag på den ene siden, og foreldrenes språkbeherskelse på den andre?

Bivariate analyser viser en rekke sammenhenger mellom boligforhold, nabolagsforhold og språkbeherskelse. Disse blir imidlertid lite interessante i seg selv, gitt det vi nå vet om de mange bakenforliggende faktorene som påvirker både språkbeherskelse og bolig/nabolagsforhold. Vi lager derfor en regresjonsmodell, der vi kontrollerer for de viktigste bakenforliggende faktorene, og inkluderer nabolagsforhold som en egen bolk i modellen. Hvis vi finner signifikante effekter av nabolagsforhold etter at relevante bakgrunnsfaktorer er kontrollert for, kan vi anta at det er en selvstendig sammenheng mellom nabolagsforhold og språkbeherskelse som går ut over det som følger av bakgrunnskarakteristika ved respondenten. Regresjonsanalysen er vist i tabell 6.2.[12]

Modell 1 i tabell 6.2 viser at bakgrunnsfaktorer som botid og yrkesaktivitet har relativt stor forklaringskraft når det gjelder egenvurdert språkbeherskelse. Landbakgrunn forklarer også en del, men er mest interessant i denne sammenhengen som kontrollvariabler. Det å bo i by har mindre betydning, men viktigheten av denne faktoren øker når nabolagsfaktorer legges inn i analysen. Uavhengig av kontakten med de nærmeste naboene kan det å bo i by i seg selv altså øke sjansen for at man behersker norsk godt. Det å eie egen bolig samvarierer med det å snakke godt norsk, men det er neppe snakk om noen direkte årsakssammenheng: man blir ikke bedre i norsk av å eie bolig. Snarere er det sannsynligvis snakk om en tilsynelatende effekt, der bakenforliggende faktorer virker inn på både hvem som kan kjøpe bolig, og hvem som snakker norsk godt.

Den faktoren ved nabolaget som slår sterkest ut for norskkunnskapene, er i hvilken grad man omgås naboer, og om man omgås naboer med samme bakgrunn som seg selv eller naboer med variert bakgrunn. Det å omgås naboer med en variert bakgrunn,

[12] Statistisk sentralbyrå (Henriksen 2008c) har vist at språkbeherskelse i stor grad avhenger av kjønn, og at menn rapporter om bedre språkbeherskelse enn kvinner. Analysene er derfor, som en test, kjørt separat for kvinner og menn. Sammenhengene med bakgrunnsvariablene viste seg å være de samme, selv om de relative effektene varierte noe. Det er derfor forsvarlig å vise kun analysen for begge kjønn samlet.

Tabell 6.2 Logistiske regresjonsanalyser, avhengig variabel=behersker norsk svært godt eller godt. Barnefamilier med innvandringsbakgrunn. N=1841.

	Modell 1	Modell 2
Botid (år, kontinuerlig)	,093**	,094**
Bor i by	,134	,281+
Eier bolig	,346**	,283*
Er i jobb	,553**	,549**
Landbakgrunn (ref. Bosnia)		
Serbia	-,820**	-,779**
Tyrkia	-1,799**	-1,734**
Iran	-1,159**	-1,203**
Irak	-1,350**	-1,300
Vietnam	-2,901**	-2,899**
Somalia	-1,155**	-1,228**
Chile	-,583	-,621
Sri Lanka	-1,435**	-1,297**
Pakistan	-1,609**	-1,480**
Urolig for vold i nabolaget		-,361*
Kriminalitet i nabolag		-0,140
Naboer, samme bakgrunn		-,527**
Naboer, variabel bakgrunn		,476**
Nabolaget for segregert		,435*
Nagelkerke R^2	,229	,269

+ Signifikant på 10%-nivå
* Signifikant på 5%-nivå
** Signifikant på 1%-nivå

øker sjansene for at man behersker norsk godt, mens det å omgås naboer med samme landbakgrunn som en selv, later til å minske sjansene. Sammenligningskategorien her er de som ikke omgås naboer i det hele tatt: det å omgås kun naboer med samme landbakgrunn som en selv, er altså verre – med tanke på språkbeherskelse – enn å ikke omgås naboer overhodet.

Videre er det en sammenheng mellom det å si at man er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når man beveger seg utendørs i nærmiljøet, og det å beherske norsk dårlig. Vi har tidligere sett at det å frykte for å bli utsatt for vold eller trusler varierer sterkt med trekk ved personene, men later til å ha begrenset sammenheng med hvordan man bor. Det er mulig at både egenvurderte norskferdigheter og opplevelsen av uro i nærmiljøet henger sammen med bakenforliggende faktorer, slik at begge svarene springer ut av en mer generell mestringsopplevelse. For å kontrollere for dette, kjørte vi

analysen på nytt, men la inn psykisk helse som en kontrollvariabel. Ved denne kontrollen forsvant effekten av å være urolig for vold og trusler i nabolaget helt. Sannsynligvis er det ingen direkte effekt av det å være engstelig for vold og trusler i nærmiljøet, og hvor godt man behersker norsk – men det å ha mange psykiske plager påvirker både trygghetsopplevelsen og norskferdighetene negativt.

Det å oppleve nabolaget som «for segregert», altså å ha svart at man skulle ønske det bodde færre med samme landbakgrunn som en selv i nabolaget, henger positivt sammen med språkbeherskelse. Dette understreker at dette ikke er et særlig godt mål på faktisk segregering: de som ønsker at det bodde færre med samme landbakgrunn i nabolaget, er ikke nødvendigvis de som bor mest segregert. Derimot har disse en lav preferanse for segregering, noe som kan ha sammenheng med at de snakker norsk godt og er komfortable med å omgås majoritetsbefolkningen.

Det å snakke norsk godt og det å omgås naboer med annen landbakgrunn enn en selv, henger sammen, og sannsynligvis forsterker de to hverandre: det er lettere å snakke med naboene når man behersker språket, og språkbeherskelsen blir bedre av å snakke med naboene. Like fullt er det interessant å merke seg at det å omgås naboer med samme landbakgrunn, har sammenheng med dårligere språkbeherskelse. Dette vil også være en selvforsterkende prosess: dårlige norskkunnskaper innebærer at det er lettere og tryggere å snakke med naboer med samme landbakgrunn, og det å bare snakke med «sine egne», innebærer at norskkunnskapene heller ikke bedres. Dette tyder på at det å bo i et nabolag der man har mange naboer fra samme land, og der man kan velge å omgås bare disse, er negativt for språkbeherskelsen. Dette vil særlig få betydning for personer uten arbeidstilknytning, som heller ikke praktiserer norsk på arbeidsplassen.

Barns venneforhold

Det mest sentrale temaet i denne studien er integreringen av barn av innvandrere og flyktninger. Levekårsundersøkelsen blant innvandrere er rettet mot voksne, slik at barns levekår og tilpasninger bare kan studeres indirekte, gjennom foreldrene. Det er også svært få spørsmål i denne undersøkelsen som angår barna direkte, men det er ett unntak: foreldre med barn født i 1995 eller senere – barn som var 11–12 år eller yngre på undersøkelsestidspunktet – fikk spørsmålet «Har barnet/barna i husholdningen hovedsakelig norske venner eller venner med samme språk- og innvandringsbakgrunn som dem selv?» Svaralternativene var (1) norske venner, (2) venner med samme bakgrunn, (3) begge deler, (4) vet ikke, (5) vil ikke svare. Bare 16 personer har valgt (5) vil ikke svare, og disse er utelatt fra analysene. Fordelingen på de fire andre svaralternativene er vist i figur 6.1.

Figur 6.1 Barns venneforhold. N=1444.

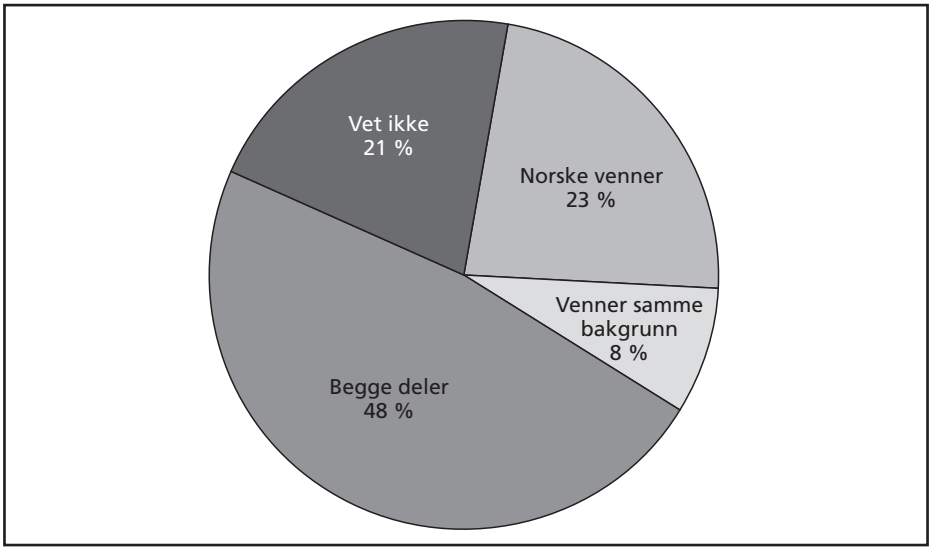

Den største gruppen, 48 prosent, svarer at barna har både norske venner og venner med samme bakgrunn. Den nest største gruppen, 23 prosent, sier at barnet har norske venner. Strengt tatt vet vi ikke hva foreldrene her har lagt i det at vennene er «norske», men sannsynligvis har de tenkt på barn med majoritetsbakgrunn. Så mange som 21 prosent sier at de ikke vet hvilken bakgrunn vennene til barna har. Det å svare «vet ikke» kan være en høflig måte å avvise spørsmålet på, men det kan godt hende at dette faktisk er reelt: at foreldrene ikke vet hvem barnas venner er, og langt mindre hvor foreldrene til disse vennene kommer fra. I så fall er den høye «vet ikke»-andelen noe bekymringsfull, fordi den antyder at mange foreldre har liten oversikt over barnas liv og sosiale fellesskap i Norge. Men «vet ikke» kan også være uttrykk for at man ikke finner det meningsfylt å skille mellom «norske» og andre. Endelig er det 8 prosent som sier at barna stort sett har venner med samme innvandringsbakgrunn som dem selv. Fra et integreringspolitisk ståsted er dette kanskje den mest problematiske tilpasningen, all den tid det å omgås venner med samme språk- og kulturbakgrunn, kan innebære at barna i mindre grad introduseres for norsk språk og kultur gjennom venner og venners familier. Dette kan gjøre det vanskeligere for dem å finne sin posisjon i det norske samfunnet.

Hvilke faktorer virker inn på hvem barnas venner er? Landbakgrunn og botid spiller en klar rolle. Andelen barn som hovedsakelig har venner med samme landbakgrunn som dem selv, er høyest blant innvandrere fra Tyrkia og Irak (11 prosent), og lavest blant innvandrere fra Vietnam (3 prosent) og Serbia og Montenegro (5 prosent). Andelen i familier som har bodd i Norge i ti år eller mer, er 6 prosent, mens den er 11–12 prosent blant familier som har bodd kortere tid i Norge. Det er også påfallende at så mange som 30 prosent av de som har bodd i Norge i 0–4 år, sier at de ikke vet hvem

barnas venner er, mens dette gjelder færre enn 20 prosent av de som har lengre botid i Norge. Dette funnet gir grunn til å anta at «vet ikke» i en del tilfeller er uttrykk for manglende oversikt. Om familien bor i en by eller mer spredtbygd, virker inn på hvem barnas venner er: 34 prosent av familiene som bor i spredtbygde områder, har barn som hovedsakelig har norske venner, mot 21 prosent av de som bor i en by med minst 20 000 innbyggere. Dette må forstås i lys av den til dels sterke konsentrasjonen av innvandrere i de større byene. Innvandrere som bor i byer med mange andre innvandrere, har langt større sjanse for å finne andre barn med samme bakgrunn å være sammen med, mens innvandrere som bor på mindre steder, ofte vil være de eneste med akkurat den landbakgrunnen.

Bolig- og nabolagsforhold later til å spille inn på sannsynligheten for at barna i familiene har norske venner eller venner med samme landbakgrunn, men sammenhengene er ikke så sterke som man kanskje skulle tro. Man kunne tenke seg at barna som hadde dårligst muligheter til integrering, er de som bor i problembelastede boliger, men her er det ingen sammenheng i dette materialet. Antallet boligproblemer har ingen betydning for hvem barnas venner er. Derimot er det en sammenheng med hustype og eieform til boligen. Andelen som hovedsakelig har norske venner, er høyest blant de som bor i frittliggende eneboliger, og lavest blant de som bor i blokker og bygårder. De som bor i blokk/bygård, har oftere enn andre hovedsakelig venner med samme landbakgrunn. Dette har sannsynligvis sammenheng med hvem som bor hvor – at de ressurssterke innvandrerne med lang botid oftest bor i eneboliger, mens de med kortere botid og kanskje større integreringsutfordringer oftere bor i blokkleiligheter. Tettheten av innvandrere, både med samme og ulik landbakgrunn, kan også være høyere i blokkområder, noe som gjør det lettere å finne venner med samme bakgrunn.

Hvis de sammenhengene som formidles i tilknytning til karakteristika ved boligen egentlig er nabolagseffekter, ville vi forvente å finne noen direkte sammenhenger mellom sentrale trekk ved nabolaget, og hvem barnas venner er. Her er det imidlertid få sammenhenger. Foreldrenes opplevelse av om nabolaget har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk, og om foreldrene er engstelige for å oppleve vold eller trusler når de beveger seg utendørs i nærmiljøet, har ingen betydning for hvem barna omgås. Indikatorene vi har på om foreldrene opplever at nabolaget er for segregert – altså hvor mange med samme landbakgrunn de mener ville vært ideelt, og om dette er flere eller færre enn det de har i dag – samvarierer heller overhodet ikke med hvem barnas venner er. Derimot er det en sammenheng, også her, med foreldrenes kontakt med naboene. Denne sammenhengen er vist i figur 6.2.

34 prosent av de som omgås naboer med en variert bakgrunn, sier at barna deres hovedsakelig har norske venner, mens 44 prosent av disse sier at barna har både norske venner og venner med samme landbakgrunn. Blant de som omgås bare naboer med samme landbakgrunn som dem selv, sier bare 13 prosent at barna hovedsakelig har norske venner, og nesten like mange – 12 prosent – sier at barna hovedsakelig har venner

Figur 6.2 Hvem barnas venner er, etter foreldrenes omgang med naboer. Kun barnefamilier. N=1441.

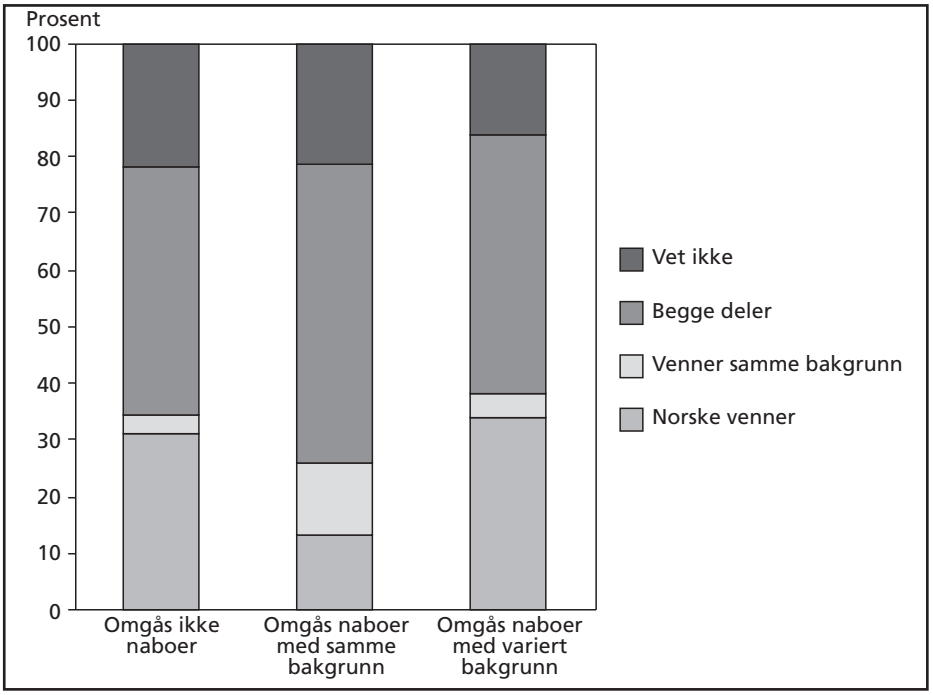

med samme landbakgrunn som dem selv. Også her er det likevel et klart flertall som sier at barna både har norske venner og venner med samme landbakgrunn.

Faktorer knyttet til bolig og nabolag later til å ha liten betydning for hvem barna er sammen med. Derimot er det en sammenheng mellom hvem foreldrene omgås i nabolaget, og hvem barnas venner er. Sammenhengen her kan være så enkel som at barn leker med barna i de familiene foreldrene deres omgås. Likevel avtegner det seg et bilde av at sammensettingen av nabolaget er av underordnet betydning, det som betyr noe, er hvordan foreldrene orienterer seg i det nabolaget de har. Om et nabolag består av 30 familier uten innvandringsbakgrunn og tre familier fra Tyrkia, er det fortsatt fullt mulig for de tre tyrkiske familiene å holde seg til hverandre og unngå kontakt med resten av nabolaget. Dette er individuelle valg og tilpasninger, som påvirkes av innvandrernes bakgrunn, verdier og språkferdigheter, men som ikke nødvendigvis har så sterk sammenheng med det relative antallet med samme landbakgrunn i nabolaget. Siden dette datamaterialet ikke inneholder informasjon om faktiske segregeringstendenser, kan vi ikke her gå nærmere inn på disse mekanismene.

Tilsynsordninger for barn

Det finnes ingen forskning i Norge om mulige sammenhenger mellom bolig- og nabolagsforhold og foreldrenes valg av tilsynsordninger for sine barn. Det er imidlertid plausibelt å tenke seg at slike sammenhenger kan finnes: hvis boligen er svært dårlig, er det rimelig å tenke seg at foreldrene ønsker å la barna oppholde seg et annet sted deler av dagen. Dette kan blant annet gjelde hvis boligen har problemer med fukt eller mugg, eller den er for liten til at barna kan leke der: da kan barnehager og skolefritid-fritidsordninger (SFO) framstå som mer attraktive tilbud enn de gjør for familier som har mer å tilby barna hjemme. Tilsvarende argumenter gjelder nabolagsforhold: hvis nabolaget mangler grøntområder og friarealer, kan barnehager og skolefritidsordninger være et godt supplement for barna.

I dette materialet er det knapt 1500 familier som har barn under 12 år i huset. I underkant av 400 av disse familiene, eller rundt 25 prosent, har sagt at de har minst ett barn i barnehage og/eller skolefritidsordning. I tillegg kommer en relativt høy andel som har svart at de ikke vet om barnet/barna går i barnehage/SFO eller ikke, om lag 11 prosent av hele utvalget (Henriksen 2008b:104). Henriksen (2008b) foreslår at dette kan skyldes at en del innvandrere har vært usikre på hva som ligger i uttrykket «passes regelmessig», og påpeker samtidig at det er noe flere menn enn kvinner som ikke vet hvordan barnas tilsynsordninger er. Samtidig viser Henriksen (op.cit.) til at det i den generelle befolkningen bare er 1 promille som svarer at de ikke vet hvordan barna deres passes; det er altså bare innvandrere som later til å ha hatt problemer med å forstå ordlyden i dette spørsmålet. Dette betyr uansett at antallet og fordelingene er usikre. I 2005/2006, da denne undersøkelsen ble gjennomført, gikk 54–57 prosent av alle minoritetsspråklige barn i alderen 0–5 år i barnehage (NOU 2010: 7, s. 95). Dette er svært mye høyere enn de 25 prosent som kommer fram i Levekårsundersøkelsen. Misforståelser omkring spørsmålet kan kanskje forklare noe av denne forskjellen, men hovedforklaringen ligger nok andre steder. For det første er «minoritetsspråklige» en relativt vid kategori, som omfatter langt flere enn innvandrere fra de ti landene som er omfattet av denne undersøkelsen. Videre kan det være forskjeller i alderssammensetningen til barna i innvandrerfamilier som deltar i denne undersøkelsen, og alle minoritetsspråklige. Den viktigste forklaringen er nok likevel at vi her inkluderer alle med barn opp til 12 år, mens tallene for minoritetsspråklige viser til barn i førskolealder. Deltakelsen i SFO avtar betydelig med årene, og er svært lav for 10–12-åringer. I disse dataene har vi likevel ikke anledning til å konstruere mer presise aldersinndelinger for barn. Gjennomsnittstallet blir dermed lavt, fordi vi inkluderer barn i aldersgrupper som i svært liten grad bruker offentlig tilsyn, og også barn som faktisk ikke har tilbud om dette. Informasjonen fra Levekårsundersøkelsen kan brukes til å diskutere forskjeller mellom grupper, men ikke til å si noe generelt om andelen barn med innvandringsbakgrunn som generelt bruker ulike tilsynsordninger.

Andelen som bruker formelle barnetilsynsordninger varierer relativt sterkt med landbakgrunn. Høyest er andelen blant srilankere, der 37 prosent av alle med barn under 12 år har minst ett barn i barnehage eller SFO. 35 prosent av innvandrerne med bakgrunn fra Tyrkia, og 31 prosent av de med bakgrunn fra Iran, sier det samme. Klart lavest er andelen blant innvandrere med bakgrunn fra Pakistan, der bare 11 prosent av alle med barn i denne aldersgruppen har barnet i formelle tilsynsordninger. Dette er vesentlig lavere enn den nest laveste andelen, de 23 prosent fra Irak som sier det samme. Dette må ses i sammenheng med funnet i kapittel 3, der vi så at pakistanerne er den eneste innvandrergruppen der et flertall har valgt den tradisjonelle familietilpasningen, med én yrkesaktiv forelder og én som er hjemme på heltid. Med en hjemmeværende forelder har man begrenset behov for barnetilsyn fra andre. Pakistanerne later dessuten til å ha en preferanse for barnetilsyn innen familien: av de 30 prosent fra Pakistan som sier at barnet regelmessig passes av noen andre enn foreldrene, sier 41 prosent at disse «andre» er ubetalte slektninger eller venner (Henriksen 20008b, tabell 15.1 og 15.2).

Utover landbakgrunn er det vanskelig å finne systematikk i hvem som bruker formelle barnetilsynsordninger for sine barn. Ingen av de undersøkte boligproblemene, heller ikke opplevelsen av trangboddhet, ser ut til å virke inn på viljen til å bruke barnehage eller SFO. Derimot er det en svak sammenheng mellom «objektiv» trangboddhet, altså det å ha mindre enn ett rom per person i husholdningen, og bruk av formelle barnetilsynsordninger, men denne går i motsatt retning av det vi antydet innledningsvis: familier som har mindre enn ett rom per person, er *mindre* tilbøyelige til å bruke barnehage og SFO enn familier som bor mer romslig. 23 prosent av de som bor trangt, og 30 prosent av de som ikke gjør det, har minst ett barn i barnehage eller SFO. Tolket som en direkte effekt, gir dette ingen mening: det er ikke meningsfylt å anta at det å ha god plass fører til ønske om barnehage/SFO. Derimot vil det være bakgrunnsfaktorer som kan påvirke både lysten, og muligheten, til å skaffe seg en romslig bolig, og lysten/muligheten til å bruke formelle barnetilsynsordninger. Yrkesaktivitet er den mest opplagte drivkraften: det er foreldre som er i arbeid eller utdanning som har behov for barnetilsyn, og det er disse som oftest vil være i stand til skaffe seg en tilstrekkelig romslig bolig. Slik må vi også forstå det funnet at familier som bor i selveide boliger, oftere enn leietakere har barna sine i formelle barnetilsynsordninger.

Nabolagsfaktorer ser ikke ut til å ha noen betydning for valg av barnetilsynsordning overhodet. Verken om man bor i by eller mer spredtbygd, frykten for å oppleve vold eller trusler, opplevelsen av at nabolaget har problemer med kriminalitet, opplevelsen av at det bor for mange med samme landbakgrunn i nabolaget, eller omgangen med naboer med samme eller variert bakgrunn, samvarierer med bruken av barnehage eller SFO. Vi finner imidlertid en sammenheng med barnets kontakt med venner: når vi trekker fra de som ikke vet hvem barnas venner er, finner vi at 11 prosent av barna som ikke går i barnehage/SFO, hovedsakelig har venner med samme landbakgrunn som dem selv. Andelen blant barn som går i barnehage/SFO, er 6 prosent. Dette tyder på

at de offentlige barnetilsynsordningene fungerer som inkluderende arenaer, der innvandrerbarn utvikler vennskap med barn i majoritetsbefolkningen.

Oppsummering

Hensikten med dette kapitlet har vært å belyse eventuelle sammenhenger mellom bolig- og nabolagsforhold og familienes integrering i Norge, med vekt på barnefamilienes situasjon. Dette er gjort innenfor de begrensningene som datamaterialet setter – Levekårsundersøkelsen er i utgangspunktet ikke designet for å gjøre denne typen analyser, og det er mange spørsmål som blir hengende i luften etter denne gjennomgangen. Særlig er det et savn at LKI inneholder få spørsmål om barnas situasjon.

Det gjennomgangen viser, kort oppsummert, er at verken bolig eller nabolag i seg selv later til å ha særlig stor betydning for innvandreres tilpasninger i Norge. Snarere ser vi konturene av et mønster der ressurssterke innvandrere skaffer seg gode boliger i gode boligområder, og med dette som utgangspunkt skaffer seg en omgangskrets med variert bakgrunn, deltar i norske organisasjoner, sender barna i barnehage og lærer seg språk. De mindre ressurssterke klarer i mindre grad å komme inn i slike gode spiraler. Det å bo i problembelastede boliger eller nabolag kan være en del av den generelle belastningen, men vi finner ikke grunnlag for å si at bolig/nabolagsproblemer i seg selv hemmer eller fremmer integrering i særlig stor grad.

Samtidig finner vi en del samvariasjon mellom bolig- og nabolagsforhold og indikatorer på inkludering som er verdt å kommentere.

- Enkelte trekk ved stedet man bor later til å samvariere med organisasjonsdeltakelse, men effektene er ulike for majoritetsorganisasjoner (yrkesorganisasjoner, idrettslag) og minoritetsorganisasjoner. Personer som bor i byer, deltar oftere i minoritetsorganisasjoner, mens dette ikke har noen betydning for deltakelse i majoritetsorganisasjoner. Det å omgås naboer kun med samme bakgrunn som en selv, kan knyttes til økt deltakelse i minoritetsorganisasjoner, og mindre deltakelse i majoritetsorganisasjoner.
- Dette tyder på at organisasjonsdeltakelse ikke kompenserer for manglende nabokontakt, men at sammenhengen har mer preg av «pose og sekk»: de som omgås naboer med variert bakgrunn, deltar også mer i majoritetsorganisasjoner enn andre.
- De som omgås naboer med variert bakgrunn, vurderer sine norskferdigheter som bedre enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt, mens de som omgås kun naboer med samme bakgrunn som dem selv, vurderer norskferdighetene sine som dårligere enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt.

- De som sier at de skulle ønske det bodde færre med samme landbakgrunn som dem selv i nabolaget, snakker norsk bedre enn de som ikke ønsker dette. Dette tyder på at spørsmålet om hvor mange med samme landbakgrunn man ønsker bodde i nabolaget, måler ønsket om, og evnen til, inkludering mer enn egentlig bosegregering.
- Når vi spør om hvem barnas venner er, finner vi flere som sier at barna hovedsakelig har venner med samme landbakgrunn som dem selv blant familier som har kort botid, bor i by, bor i blokk/bygård, og der foreldrene omgås naboer kun med samme landbakgrunn som dem selv.
- Omvendt finner vi flere som har norske venner blant barn som bor utenfor de større byene, som bor i enebolig, og der foreldrene omgås naboer med variert bakgrunn.
- Data om bruken av barnetilsyn er noe ufullstendige i dette materialet, men vi finner en klar tendens til at familier fra Pakistan bruker formelle barnetilsynsordninger i mindre grad enn innvandrere med annen landbakgrunn. Pakistanerne bruker heller uformelt barnetilsyn, som familie og venner.
- Det er ingen sammenhenger mellom bruk av tilsynsordninger for barn og trekk ved nabolaget, slik disse er målt her. Hypotesen om at barnetilsyn kan brukes til å kompensere for at nabolaget man bor i er utrygt, eller mangler egnede utearealer for barn, får ikke støtte i dette materialet.
- Barn som bruker formelle barnetilsynsordninger, har oftere norske venner enn barn som ikke bruker dette tilbudet.

Den nabolagsrelaterte faktoren som slår mest systematisk ut for de integreringsmålene vi har sett på her, er kontakten med naboene. Personer som omgås naboer med variert landbakgrunn, deltar mer enn andre i norske organisasjoner, de opplever sine egne norskferdigheter som bedre, og barna deres har oftere norske venner. De som hovedsakelig omgås naboer med samme landbakgrunn, deltar mindre enn andre i norske organisasjoner, men deltar oftere i minoritetsorganisasjoner. De opplever norskferdighetene sine som dårligere – ikke bare dårligere enn de som omgås naboer med variert bakgrunn, men også dårligere enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt. Barna deres har oftere venner med samme landbakgrunn, og sjeldnere norske venner. Som påpekt flere ganger, er det ikke tilfeldig hvem som velger å omgås hvem i nabolaget, og det er usikkert hvor mye denne faktoren egentlig forklarer i seg selv. Det er likevel verdt å merke seg at det å omgås kun naboer med samme bakgrunn, later til å svekke integreringen i Norge, og at dette også har konsekvenser for hvem barna er venner med. Naboer med samme landbakgrunn kan i liten grad tilby øvelse i norsk språk, siden man sannsynligvis kommuniserer på hjemlandets språk, og de fungerer i liten grad som broer inn til det norske samfunnet. Dermed oppmuntres ikke omgangs-

vennene til å delta i norske organisasjoner, og barna introduseres ikke for norske barn. På denne bakgrunnen virker det plausibelt å anta at sosial omgang i nabolaget har direkte betydning for integreringen.

7 Oppsummering og diskusjon

Barnefattigdommen i Norge er i stor, og økende, grad et innvandrerproblem (Epland & Kirkeberg 2009; Fløtten et al. 2011). Selv om det er store forskjeller mellom landgrupper, har barn med innvandringsbakgrunn vesentlig større risiko for å oppleve lavinntekt og dårlige levekår enn barn i majoritetsbefolkningen. Denne rapporten har vist at også risikoen for å bo i dårlige boliger og i belastede nabolag er relativt høy for barn med innvandringsbakgrunn. Dette avsluttende kapitlet oppsummerer hovedfunnene i undersøkelsen, diskuterer funnene opp mot innrettingen av den norske boligpolitikken og de tilgjengelige boligsosiale virkemidlene, og påpeker noen behov for videre forskning.

Hovedfunn fra undersøkelsen

Demografi og økonomi

Temaet i denne rapporten har vært barnefamilienes situasjon. De ulike innvandrergruppene i Norge befinner seg i ulike livsfaser, og husholdningssammensettingen og aldersfordelingen på barna gjenspeiler når de ulike gruppene typisk kom til landet.

Somalierne skiller seg sterkest ut ved å ha de største familiene: blant somalierne har mer enn hver tiende barnefamilie fem eller flere barn. De har også oftere enn noen annen innvandrergruppe svært små barn, med yngste barn yngre enn to år, og et langt større innslag av enslige mødre enn noen annen innvandrergruppe. 38 prosent av de somaliske barnefamiliene består av en enslig forsørger med barn. Disse mødrene er svært sjelden i betalt arbeid. Det er også påfallende forskjeller i hvordan de ulike innvandrergruppene har tilpasset seg det norske arbeidsmarkedet: mens flere enn halvparten av barnefamiliene fra Bosnia-Hercegovina og Sri Lanka består av to yrkesaktive foreldre, har bare 7 prosent av barnefamiliene fra Somalia tilpasset seg på denne måten. Pakistanere er den gruppen som i størst grad holder fast ved det som også i Norge var den tradisjonelle måten å organisere familielivet på: over halvparten av barnefamiliene fra Pakistan har to foreldre, hvor den ene er hjemmeværende og den andre er yrkesaktiv. Denne familieformen er utbredt også blant tyrkere og srilankere, men utgjør ikke et flertall i noen annen gruppe enn blant pakistanerne. Innvandrerne fra Irak skiller seg ut med en høy andel toforeldrefamilier der ingen av de voksne er i arbeid.

Levekårsundersøkelsen gir et inntrykk av betydelige økonomiske problemer blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn. Dette bekrefter det som er kjent fra andre studier med andre typer data: innvandrerbarn har en langt høyere risiko for å vokse opp i fattigdom enn barn uten innvandringsbakgrunn. Både andelen innvandrere som mottar sosialhjelp og bostøtte, og andelen som sier at de ikke får pengene til å strekke til, eller at de som regel ikke vil være i stand til å betale en uforutsett regning på 5000 kroner, er vesentlig høyere blant innvandrere enn i befolkningen for øvrig. Aller høyest er andelene blant somaliske og irakiske familier, som også er grupper der svært mange husholdninger helt mangler yrkestilknytning.

Boforhold

Gjennomgangen av innvandrerfamiliers boligforhold viste at det er mer vanlig å bo i en leiebolig blant innvandrere enn det er blant personer i befolkningen som helhet. Særlig er barnefamilier med innvandringsbakgrunn overrepresentert i kommunale boliger. Andelen selveiere varierer sterkt med landbakgrunn: andelen er høy blant innvandrere fra Sri Lanka, Pakistan, Vietnam og Bosnia-Hercegovina, mens den er lav blant innvandrere fra Irak og – særlig – Somalia.

Mange barnefamilier med innvandringsbakgrunn bor trangt, og andelen trangbodde øker med antall barn. Andelen trangbodde minsker etter hvert som barna blir eldre, noe som kan tyde på at boligsituasjonen bedrer seg over tid, og/eller at større hus prioriteres høyere når barna blir eldre og stiller større krav til privatliv.

Omfanget av ulike boligproblemer er relativt stort blant barnefamilier med innvandringsbakgrunn. 47 prosent av innvandrerfamiliene med barn opplever minst ett av de følgende boligproblemene: boligen er for liten (subjektivt), boligen har trekk, boligen har råte-, mugg- eller soppskade, boligen er utsatt for trafikkstøy. Mens relativt mange har minst ett av disse problemene, der det vanligste er trangboddhet, er det bare 6 prosent som opplever en opphoping med tre eller fire av disse boligproblemene. Opphopingen er størst i de største familiene – jo flere barn, jo dårligere bolig – og vesentlig større blant familier som bor i leide boliger.

I tidligere analyser av barnefamiliers levekår, der vekten var lagt på lavinntektsfamilier, skilte familiene i kommunale boliger seg sterkt ut med svært dårlig boligstandard. I denne studien er det selveiere som skiller seg positivt ut, mens leietakere jevnt over har dårligere boforhold, likegyldig om de leier av kommunene eller av en annen utleier. Forklaringen som er antydet her, er at innvandrere opplever en viss diskriminering på det private leiemarkedet, og at de dermed i større grad må ta til takke med de leilighetene de kan få. Diskrimineringsforklaringen støttes av at en påfallende høy andel av leietakerne i ikke-kommunal sektor, sa at de én eller flere ganger «helt sikkert» hadde opplevd å bli nektet å leie eller kjøpe bolig fordi de var innvandrere, og at dette i tre av fire tilfeller dreide seg om leiligheter de ønsket å leie.

Nabolag

Kvinner er gjennomgående mer engstelige enn menn for å bli utsatt for vold eller trusler når de beveger seg utendørs i nærmiljøet. Dette gjelder både blant innvandrere og i majoritetsbefolkningen, men kjønnsforskjellen er mindre blant innvandrere. De som opplever en opphoping av boligproblemer, opplever også oftere enn andre utrygghet i nabolaget. Disse formidler også oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk. Familier som bor i kommunale boliger, sier oftere enn andre at nabolaget deres har problemer med kriminalitet. Disse forskjellene består når vi kontrollerer for andre relevante faktorer, inkludert psykisk helse. Dette tyder på at de problembelastede boligene ofte ligger i problembelastede nabolag, altså nabolag med generelt store innslag av beboere med sammensatte sosiale problemer, og at de kommunale boligene er mest utsatt.

Barnefamilier med innvandringsbakgrunn har oftere kontakt med naboene enn innvandrere uten barn. Nabokontakten varierer betydelig etter om innvandrerne bor i tettbygde strøk eller mer spredtbygd: de som bor i spredtbygde strøk, har langt oftere kontakt med naboer med variert bakgrunn, enn de som bor i byer. Det å bo i en bolig man selv eier, øker også sjansen for at man omgås naboer med variert bakgrunn. Innvandrere fra de mest etablerte innvandrergruppene – Pakistan, Sri Lanka og Tyrkia – omgås oftest kun naboer med samme landbakgrunn som dem selv.

På spørsmålene om hvor mange personer med samme landbakgrunn som en selv den enkelte ønsker bodde i nabolaget, og om det burde være flere, færre eller omtrent like mange som i dag, svarer en tredjedel eller flere at antallet er uten betydning. De fleste av de andre formidler at de ønsker å leve i blandede nabolag, og de fleste opplever også at det er «passe mange» med samme landbakgrunn som dem selv i nabolaget de faktisk bor i. Innvandrere som bor i byer, og norskfødte med innvandrerforeldre generelt, sier oftere enn andre at de ønsker det var færre med samme landbakgrunn i nabolaget deres. Her er det viktig å understreke at Levekårsundersøkelsen ikke har stilt spørsmål om antallet naboer med innvandringsbakgrunn fra andre land enn respondenten selv. Eventuelle ønsker respondenten måtte ha om et større eller lavere antall innvandrere fra andre land i bomiljøet, fanges altså ikke opp.

Bolig, nabolag og inkludering

Kapittel 6 utforsker mulige sammenhenger mellom bolig/nabolagsforhold og relevante mål på inkludering. Gjennomgående er funnene i dette kapitlet svake: Verken bolig eller nabolag i seg selv later til å ha direkte betydning for innvandreres organisasjonsdeltakelse, språkbeherskelse, barns venneforhold og bruk av tilsynsordninger for barn. Det å bo i problembelastede boliger eller nabolag kan være en belastning, men vi finner ikke grunnlag i disse analysene for å si at bolig/nabolagsproblemer i seg selv hemmer eller fremmer integrering i særlig stor grad på kort sikt.

Deltakelse i norske organisasjoner kompenserer ikke for kontakt med naboer med variert bakgrunn, men følger snarere et «pose-og-sekk»-mønster: de som omgås naboer med annen bakgrunn enn dem selv, deltar mer enn andre i majoritetsorganisasjoner. De som omgås naboer kun med samme bakgrunn som dem selv, deltar mindre i majoritetsorganisasjoner og mer i minoritetsorganisasjoner. De som omgås naboer med variert bakgrunn, vurderer sine norskferdigheter som bedre enn de som ikke omgås naboer overhodet, mens de som omgås kun naboer med samme bakgrunn som dem selv, vurderer norskferdighetene sine som dårligere enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt. Variert nabokontakt framstår dermed som en særlig viktig inkluderende faktor, som later til å lette integreringen også på andre områder.

Når vi spør om hvem barnas venner er, finner vi flere som sier at barna hovedsakelig har venner med samme landbakgrunn som dem selv blant familier som har kort botid, bor i by, bor i blokk/bygård, og der foreldrene omgås naboer kun med samme landbakgrunn som dem selv. Omvendt finner vi flere som har norske venner blant barn som bor utenfor de større byene, som bor i enebolig, og der foreldrene omgås naboer med variert bakgrunn. Foreldrenes valg av bosted og omgang med mennesker utenfor sin egen gruppe har altså direkte betydning for barnas inkludering.

Det er ingen sammenhenger mellom bruk av tilsynsordninger for barn og trekk ved nabolaget, slik disse er målt her. Vi hadde en hypotese om at familier som bor i utrygge nabolag, eller i nabolag som mangler egnede utearealer for barn, i større grad enn andre ville bruke formelle barnetilsynsordninger, fordi barnehager og SFO er trygge og egnede steder for barna å være. Denne hypotesen får ikke støtte i dette materialet. Imidlertid ser vi at barn som bruker formelle barnetilsynsordninger, oftere har norske venner enn barn som ikke bruker dette tilbudet. Barnetilsynsordningene later dermed til å ha en integrerende effekt for barn, slik de også er ment å ha.

Den nabolagsfaktoren som gjennomgående slår sterkest ut, er i hvilken grad respondenten omgås naboer, og om han/hun i så fall omgås naboer med samme landbakgrunn eller med variert landbakgrunn. Personer som omgås naboer med variert landbakgrunn, deltar mer enn andre i norske organisasjoner, de opplever sine egne norskferdigheter som bedre, og barna deres har oftere norske venner. De som hovedsakelig omgås naboer med samme landbakgrunn, deltar mindre enn andre i norske organisasjoner, men deltar oftere i minoritetsorganisasjoner. De opplever norskferdighetene sine som dårligere – ikke bare dårligere enn de som omgås naboer med variert bakgrunn, men også dårligere enn de som ikke omgås naboer i det hele tatt. Barna deres har oftere venner med samme landbakgrunn, og sjeldnere norske venner.

Innvandrere i den norske boligmodellen

Analysene i denne rapporten formidler et sammensatt bilde. Det er viktig å slå fast at de fleste barnefamilier med innvandringsbakgrunn bor godt: mange eier sin egen bolig, få opplever en opphoping av boligproblemer, og de fleste opplever nabolagene sine som trygge og lite kriminelt belastede. For disse gruppene fungerer den norske boligmodellen, med sin sterke vekt på eierskap, godt. Men rapporten har også vist at det er et mindretall av innvandrere som bor til dels svært dårlig: de bor i leieboliger, disse boligene er ofte av dårlig standard, og ligger oftere enn andre boliger i utrygge nabolag. Vi finner tydelige tendenser til opphoping av problemer, der det mest alvorlige kanskje er at boligproblemer og nabolagsproblemer later til å følges ad: de som formidler mange problematiske sider ved huset eller leiligheten de bor i, formidler også oftere at nabolaget oppleves som utrygt, eller at de har problemer med kriminalitet, vold eller hærverk.

Sammensettingen av innvandringen til Norge har endret seg over tid. De seneste innvandringsbølgene, fra slutten av 1990-årene, har vært preget av flyktninger fra regioner som har opplevd langvarig krig og mangel på stabilitet. De dominerende gruppene er irakere og somaliere. Disse har problemer på mange områder i det norske samfunnet, som blant annet oppsummeringen i kapittel 2 viser: som grupper har de svak arbeidstilknytning, svært mange har vedvarende lavinntekt, og det er også tegn til at de opplever diskriminering på en del områder i Norge (Tronstad 2008). Blant somaliere er det dessuten et stort innslag av kvinner som er alene med barn. Disse alenemødrene har ofte mange barn, ofte svært små barn, og de er sjelden i betalt arbeid. Gjennomgangen i denne rapporten har vist at barnefamilier fra Somalia og Irak også er de gruppene som oftest sliter på boligmarkedet: de eier sjeldnere enn noen annen innvandrergrupper boligene de bor i, og bor ofte i leieboliger som preges av en til dels svært lav standard. Med andre ord sliter de med å få en trygg og god bolig i Norge. Hva kan gjøres for å hjelpe disse gruppene til en bedre boligstandard?

Prinsipielt er det to spor som kan følges: hjelp til å kjøpe bolig, og dermed komme seg «innenfor» i den norske eierskapsmodellen, og tiltak for å bedre forholdene for leietakere.

Boligutvalget (NOU 2011: 15) fikk gjort beregninger som viste at det er stort potensial for overgang til eierskap blant personer som i dag leier bolig. Eierskap er sterkt subsidiert i Norge gjennom skattereglene – det lønner seg, både på kort sikt og over livsløpet, å eie sin egen bolig i Norge. Det kan argumenteres for at dette er et gode som flere burde få del i. Det å eie boligen gir dessuten en mer stabil boligsituasjon, og kan gi økt tilhørighet til nabolaget. Analysene i denne rapporten viser at personer som eier sin egen bolig, sjeldnere enn leietakere helt mangler kontakt med naboene, og oftere har kontakt med naboer med variert bakgrunn. Dette kan tolkes som en illustrasjon på at boligeierskap faktisk fremmer inkludering.

Det er allerede etablert en rekke tiltak for å hjelpe vanskeligstilte grupper inn på boligmarkedet. Blant de viktigste er startlån og boligtilskudd, som begge administreres av Husbanken. Startlån kan gis til personer som har problemer med å skaffe egenkapital til å etablere seg på boligmarkedet, mens tilskudd til etablering er et behovsprøvd tilskudd som tildeles for kjøp av bolig. I tillegg er bostøtten en viktig ordning. Bostøtten kan gis til både leietakere og boligeiere, og gis til husstander med lave inntekter og høye boligutgifter (Nordvik et al. 2011). Disse virkemidlene, både enkeltvis og i samspill, har hjulpet mange vanskeligstilte til å kjøpe bolig. De treffer likevel ikke alle. Kommunene bruker startlån og tilskudd til etablering i svært ulik grad: enkelte kommuner bruker dem aktivt og har mange tildelinger, andre er langt mer tilbakeholdne. En del personer og familier faller mellom to stoler, i den forstand at de har for høy inntekt til å få bostøtte, men for lav inntekt til å få startlån. Man kan få startlån uten å ha egenkapital, men man må ha en inntekt som er tilstrekkelig til å betjene lånet. De svakest stilte innvandrerne har ikke denne muligheten, heller ikke om de også innvilges bostøtte. Kommunene har anledning til å gi startlån med fastrente, men de færreste kommunene later til å benytte seg av denne muligheten (NOU 2011: 15, s. 60).

Et problem med de boligsosiale virkemidlene, slik de brukes i dag, er at de i liten grad ses i sammenheng. Riksrevisjonen påpekte dette i en gjennomgang av tilbudet til vanskeligstilte på boligmarkedet (Dokument nr. 3:8 (2007-2008)). Færre enn 15 prosent av startlånsmottakerene får også tilskudd til etablering, og færre enn 10 prosent får både tilskudd til etablering og bostøtte. De aller fleste mottakerne av startlån kjøper dermed bolig uten verken bostøtte eller etableringstilskudd. Spørsmålet er om flere kunne blitt satt i stand til å kjøpe sin egen bolig om de hadde fått en «tiltakspakke», der alle de tilgjengelige virkemidlene ble sett i sammenheng. Det i større grad å utvikle slike skreddersydde pakker, og samtidig gi bedre veiledning til brukerne om hvilke muligheter som finnes, ville kunne hjelpe flere svakstilte innvandrerfamilier til å kjøpe bolig.

For svært svakstilte grupper, som mange av de nye innvandrergruppene sannsynligvis må sies å være, er de eksisterende virkemidlene for hjelp til boligkjøp utilstrekkelige. Et tiltak som kunne hjelpe noen av disse, og bidra til å dempe risikoen, ville være at flere kommuner tilbød startlån med fastrente. Dette ville dempe risikoen for låntakerne, og bedre forutsigbarheten i økonomien. Enda større betydning kan det ha å øke maksimalperioden for løpetid på startlånet, for eksempel fra 30 (som er maksimalgrense i dag) til 50 år, og gi mulighet for perioder med avdragsfrihet. Kombinasjonen av fastrente, lengre løpetid og avdragsfrie perioder ville sette langt flere i stand til å betjene et boliglån, og dermed muliggjøre eierskap. En videre forbedring av de eksisterende virkemidlene vil være å omdefinere boligtilskudd til etablering fra å være et tilskudd, til å bli et rente- og avdragsfritt lån. Dette ville øke fleksibiliteten både for brukerne og kommunene (se NOU 2011: 15 for en videre diskusjon av dette).

Det er likevel ikke realistisk å tenke at alle vil ha ønske om, eller mulighet til, å eie sin egen bolig. Personer som har et kortsiktig perspektiv på oppholdet der de bor, vil ikke ønske å kjøpe bolig. Transaksjonskostnadene ved boligkjøp og salg er betydelige, og kjøp innebærer også en viss risiko, særlig hvis man vet at man må selge om kort tid. En del leietakere har dessuten så dårlig økonomi over tid at de ikke klarer å betjene boliglån, selv om de fikk bedre betingelser enn de som er mulige per i dag. Det er derfor nødvendig å supplere tiltak for økt eierskap med tiltak som kan forbedre situasjonen for leietakere.

Somalierne er en av de gruppene som har det aller vanskeligst på det norske boligmarkedet. Dette er den gruppen som har den aller høyeste andelen leietakere, og også den klart høyeste andelen som bor i kommunale boliger (jf. kapittel 3). Somaliere i Norge har et høyt innslag av enslige mødre med store barneflokker, og de har ofte svært lave inntekter over tid (jf. kapittel 2). I mange tilfeller vil det være nær umulig for disse familiene å få lån på ordinære vilkår, og tall fra Statistisk sentralbyrå (Ellingsen 2011) viser at somaliere skiller seg ut med svært høye andeler med liten eller ingen gjeld. Nærmere 90 prosent av somalierne i denne undersøkelsen har ingen gjeld, eller gjeld som er lavere enn årsinntekten. Dette er en svært mye høyere andel enn blant innvandrere fra noen av de andre landene som gjennomgås. Det at somaliere oppfattes som en gruppe med lav kredittverdighet, fordi de har lav sysselsetting og ofte bare én forsørger, er sannsynligvis viktige forklaringer på dette mønsteret. Søholt (2010) påpeker i tillegg en annen mulig delforklaring: somaliere tar det muslimske forbudet mot å betale renter alvorlig, og kan dermed i prinsippet ikke ta opp lån i norske banker. Uansett hva norsk-somaliernes spesielle forhold til lån skyldes; hvis man ikke kan eller vil ta opp boliglån, er det neppe mulig å kjøpe bolig i Norge. Det å tilby rentefrie lån, som skissert ovenfor (se også NOU 2011: 15), kan være en måte å imøtekomme dette på. Men det religiøse aspektet understreker at det å eie bolig ikke er et oppnåelig mål for alle, og i et stadig mer mangfoldig samfunn, er det behov for å legge til rette for reell valgfrihet også på dette området. Dette er et argument for økt innsats i leiesektoren – også disse familiene har behov for stabile boforhold i gode bomiljøer.

De aller fleste leietakere i Norge leier av private utleiere. Innvandrerfamiliene er, som vist i kapittel 3, jevnere fordelt på private utleiere og kommunale boliger. For å bedre boligsituasjonen for barnefamilier med innvandringsbakgrunn, er det nødvendig å tenke tiltak rettet både mot kommunal og privat leiesektor.

Kommunale boliger eies og administrereres allerede av kommunene, og det er lett å si at løsningen ligger i at kommunene må forvalte dette ansvaret bedre. Kommunale boliger er et viktig tilbud til svært vanskeligstilte innvandrerfamilier: for mange er det å få tilbud om en kommunal bolig den eneste muligheten de har til å få en noenlunde stabil bosituasjon (Hansen & Lescher-Nuland 2011). Ønsket om stabilitet innebærer også at mange foreldre med innvandringsbakgrunn vil ønske å bli boende i boligen de har fått tildelt over tid. Dette krever en ny tilnærming til den kommunale boligpolitik-

ken, med mulighet for mer langsiktige avtaler, og ambisjoner om boligstandard som gjenspeiler at barn faktisk vokser opp i disse boligene. En slik tilnærming vil sannsynligvis innebære en omprioritering av offentlige ressurser: de kommunale boligene må vedlikeholdes bedre, oppgraderes til en bedre standard, og de må i større grad spres til ulike bomiljøer.

Det private leiemarkedet er lite regulert i Norge, og private leieforhold er i all hovedsak et kontraktsforhold mellom utleier og leietaker. Det er også vanskelig å tenke seg at dette skulle kunne være annerledes med tanke på småskalautleiere, som ofte leier ut en enkelt leilighet eller sokkeletasjen i sitt eget hus. Profesjonelle utleiere kan i prinsippet reguleres bedre, men i det norske systemet er det små muligheter til å gjøre dette. Per i dag har vi også lite kunnskap om hvordan det private leiemarkedet fungerer overfor innvandrere med ulik landbakgrunn, og overfor personer i majoritetsbefolkningen. Funnene i denne rapporten, kombinert med kunnskap fra andre kilder (Søholt & Astrup 2009; Larsen & Sommervoll 2011), tyder på at det private leiemarkedet er segmentert, og at innvandrere faktisk møter et annet leiemarked enn personer i majoritetsbefolkningen. Relativt mange innvandrere sier at de opplever diskriminering på boligmarkedet, og analyser av nivået på husleiene – der innvandrere betaler mer for boliger av samme standard – bygger opp under dette inntrykket. Det er behov for mer kunnskap om omfanget av uegnede leieobjekter, useriøse utleiere og diskriminering på det private leiemarkedet.

Funnene i denne rapporten tyder på at det er behov for bedre tiltak for familier som blir leieboere over tid. En sosial modell for utleie kunne imøtekomme noen av disse behovene. Norge har en svak tradisjon for sosial boligutleie. Frivillige organisasjoner driver sosialt arbeid på mange fronter, men er i liten grad inne i boligsektoren. Tiltak som kunne tilrettelegge for, og stimulere til, økt sosial boligutleie, ville kunne bidra til å løse noen av problemene til personer som ønsker, eller er nødt til, å inngå langsiktige leiekontrakter. Boligutleie innebærer imidlertid en viss risiko, og denne risikoen kan sies å øke når man leier ut til vanskeligstilte. En eller annen for form offentlig tilskudd for å avhjelpe denne risikoen, vil dermed være nødvendig. Dette kan være problematisk under EØS-regelverket, som forbyr konkurransevridende offentlige tilskudd. Eventuelle tiltak må utredes med hensyn til både praktiske og juridiske forhold.

Denne rapporten tar ikke opp situasjonen til arbeidsinnvandrerne fra EØS-området på det norske boligmarkedet. Dette skyldes mangel på data: disse gruppene omfattes ikke av Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006. Omfanget av denne migrasjonen har økt markant siden utvidelsen av EU i 2004, særlig har innvandringen vært betydelig fra Polen, de baltiske landene og Sverige. Foreløpig finnes det lite kunnskap om hvordan EØS-innvandringen påvirker ulike sider ved det norske samfunnet.[13]

[13] Fafo har imidlertid hatt en rekke forskningsprosjekter om arbeidsmigrasjon fra EU-land i Øst- og Sentral-Europa. De relevante publikasjonene fra denne satsingen finnes på http://www.fafo.no/Oestforum/index.html. En ny rapport under temaområdet tar opp spørsmål om levekår i tillegg til temaene

Dette gjelder også boligmarkedet. Mange EØS-innvandrere blir boende i Norge, men en betydelig andel har også et kortsiktig perspektiv på arbeidsoppholdet i Norge. De som tenker at de bare skal jobbe i Norge i noen måneder eller et år, vil være lite interessert i å kjøpe bolig i Norge, og de er heller ikke i målgruppen for kommunale boliger. Disse arbeidsinnvandrerne finner dermed i all hovedsak boliger på det private leiemarkedet. Det finnes lite kunnskap om hvordan disse boligene formidles, eller hvilken standard de har. Det har vært flere medieoppslag om ekstrem trangboddhet og utrygge forhold i boliger som bebos av arbeidsinnvandrere, og det er mulig at det finnes betydelige udekkede boligbehov i denne gruppen. Per i dag har vi likevel ikke presis kunnskap om dette. Det må likevel antas at den kraftige veksten i antallet personer med kortsiktig behov for bolig i Norge, har påvirket balansen i det private leiemarkedet gjennom en massiv etterspørselsøkning, og at dette kan ha påvirket mulighetene i leiemarkedet for andre vanskeligstilte grupper. En plausibel hypotese er at private utleiere foretrekker arbeidsinnvandrere fra Sverige og Polen framfor flyktningfamilier fra Irak og Somalia, og at de allerede svakest stilte på det norske boligmarkedet dermed får enda større vansker med å skaffe seg en egnet bolig. Dette kan være et argument for å diskutere om den sterke vekten på eierskap i den norske boligmodellen er hensiktsmessig i en tid med mye migrasjon og returmigrasjon over landegrensene.

Analysene i denne rapporten viser at innvandrere som omgås naboer med variert landbakgrunn – altså ikke bare naboer fra samme land som dem selv – oftere enn andre snakker godt norsk, deltar i norske organisasjoner, og har barn som har norske venner. Selv gitt alt som er sagt om usikre årsaks- og virkningsforhold, er det ikke usannsynlig at det å omgås naboer med variert bakgrunn faktisk har en selvstendig effekt på muligheten til å bli godt integrert i Norge. Det er naturligvis ikke mulig å vedta hvem enkeltpersoner og familier skal gå på besøk til, men kommunene kan legge til rette for at bomiljøene blir sammensatte, og motarbeide tendenser til segregering. Videre kan det være en oppgave for kommuner og frivillige organisasjoner å skape møteplasser i lokalmiljøene, slik at naboer med ulik bakgrunn får anledning til å omgås.

Generelt er det i Norge liten tradisjon for å arbeide mot boligmiljøer og hele nabolag. Tiltak settes inn overfor personer og husholdninger, sjelden for hele områder. Denne rapporten har avdekket at når vi ser på innvandrere og innvandrerfamilier, er det sammenhenger mellom det å ha en dårlig bolig og det å ha et dårlig bomiljø. Dette er en sammenheng som bør tas på alvor, og som taler for å sette inn tiltak overfor hele boligområder. I en del lokale settinger vil det være mye å hente på samtidig å tenke boligkvalitet, tiltak mot segregering (både økonomisk og etter etniske skillelinjer), og tiltak for å gjøre nærområdene trygge for både barn og voksne. Groruddalssatsingen, og tilsvarende satsinger i andre innvandrertette områder, er eksempler på slike satsinger

arbeid og mobilitet (Friberg & Eldring 2011). For tiden har Fafo i samarbeid med NIBR et prosjekt om boligsituasjonen til innvandrere til Norge fra denne regionen. Prosjektet forventes å ferdigstilles våren 2012.

som omfatter hele bomiljøer, og er en tilnærmingsmåte som bør kunne vurderes også i andre settinger.

Det er generelt behov for en sterkere tenking om boligforhold som del av generelle inkluderingsprosesser. Boligforhold og segregering kan ha betydning for muligheten til å komme ut av fattigdom, og for risikoen for at fattigdom og marginalisering går i arv fra en generasjon til den neste. Gode bomiljøer kan i noen grad kompensere for en lav ressurssituasjon i familiene. Det å vokse opp med foreldre som snakker dårlig norsk, som har liten eller ingen tilknytning til det norske arbeidsmarkedet, og som har svært dårlig økonomi, kan være lettere å håndtere hvis man har naboer som er yrkesaktive, norske venner å leke med, og naboers og venners foreldre som har ressurser og overskudd til å støtte barnet og familien. Motsatt vil en lav ressurssituasjon i familien kunne forsterkes hvis bomiljøet preges av andre familier som er like ressurssvake, og har like få kontaktpunkter inn i majoritetssamfunnet.

Hva undersøkelsen ikke sier noe om/ forskningsbehov

Hensikten med denne studien har vært å belyse eventuelle sammenhenger mellom bolig- og nabolagsforhold og familienes integrering i Norge, med vekt på barnefamilienes situasjon. Dette er gjort innenfor de begrensningene som datamaterialet setter – Levekårsundersøkelsen er i utgangspunktet ikke designet for å gjøre denne typen analyser, og det er flere spørsmål som blir hengende i luften etter denne gjennomgangen.

Undersøkelsen er særlig opptatt av barns situasjon, men spørreskjemaet inneholder få spørsmål som faktisk dreier seg om hvordan barna tilpasser seg. Faktisk har vi bare data om hvilke omsorgsløsninger foreldrene velger for barna, og om barna har norske venner eller ikke. Det første spørsmålet burde foreldrene være godt kvalifiserte til å svare på, men andelen blant innvandrere som svarer «vet ikke», er påfallende høy. Grunnen til dette er vanskelig å fastslå, slik Statistisk sentralbyrå også påpeker (Henriksen 2008b). Om barna har norske venner eller ikke, er også noe mange synes er vanskelig å svare på, og det er ikke gitt at foreldre har full oversikt over hvem barna til enhver tid omgås. Dette kan særlig gjelde de som har eldre barn. Ønsker man å oppnå kunnskap om barnas situasjon gjennom foreldre, er det mange spørsmål som kan stilles som foreldrene kan antas å kunne svare på, for eksempel, har barnet eget soverom? Tar barna med venner hjem ofte, av og til, sjelden eller aldri? Har barnet problemer med astma, allergi, eksem, andre helseplager? Alt dette er informasjon foreldrene kan antas å ha rimelig god oversikt over, og som – kanskje – er relatert til familiens boligsituasjon.

Det er altså mulig å innhente informasjon om barn, og barns tilpasning i ulike boliger, gjennom å spørre foreldrene. Ideelt sett vil vi likevel, når vi er opptatt av barns situasjon, ønske å spørre barna selv. Barna vet selv hvem vennene deres er, hva de gjør i fritiden,

hvordan de synes det er å bo der de bor, om de har egnede steder å være i nærmiljøet på kvelder og i helger, om det er noe i nærmiljøet de er redde for eller synes er ubehagelig. Det foreligger ingen slik undersøkelse som ser spesielt på barns opplevelse av bomiljøet i Norge. Dette er derfor et klart udekket forskningsbehov, som framstår som viktig i lys av den debatten om segregering i nabolag og skolekretser som har oppstått i de senere årene. Hvordan merker barn segregering, og hvordan påvirker det dem å leve i segregerte nabolag? Oppleves dette annerledes etter om de bor i en god eller mindre god bolig? Er det segregering langs etniske linjer, eller andre faktorer ved nabolaget, som betyr mest for barna, og på hvilke måter preges i så fall barnas hverdag av nabolagsfaktorer? Per i dag mangler vi data til å si noe utfyllende om dette.

I Norge finnes det rimelig gode data om befolkningssammensetning i grunnkretser (Blom 2006). Disse dataene er ikke koblet til Levekårsundersøkelsen, slik den foreligger, men det burde være praktisk mulig å koble sammen disse dataene. Dette ville gjøre det mulig å si noe mer presist om forholdet mellom faktisk segregering i bomiljøet – både langs etniske linjer og etter andre dimensjoner, som inntekt og utdanning – og utfall for familiene, som norskbeherskelse og vennekontakt. Det målet på segregering som finnes i Levekårsundersøkelsen, spørsmålene «Hvor mange med samme bakgrunn som deg selv synes du ville være det ideelle i ditt boområde/synes du det burde være flere, færre eller omtrent som i dag» fungerer dårlig som segregeringsmål, som diskutert i kapittel 5. De måler respondentenes ønske om mangfold i nabolaget mer enn opplevelsen av at nabolaget er mangfoldig per i dag. Et spørsmål som kunne inkluderes i en levekårsundersøkelse, er et faktaspørsmål langs samme linjer som de som i dag stilles: «Hvor mange innvandrere med samme bakgrunn tror du at det bor i ditt boområde? Noen få, under halvparten, om lag halvparten, eller over halvparten?» Dette ville gitt noe bedre innsikt i hvordan bomiljøet faktisk ser ut, selv om slike subjektive vurderinger aldri kan erstatte registerbaserte opplysninger.

Segregering dreier seg ikke bare om å bo i nabolag som domineres av personer med samme landbakgrunn som en selv, det kan også innebære å bo i nabolag som domineres av innvandrere generelt, og der majoritetsbefolkningen er svært dårlig representert. Dette gir Levekårsundersøkelsen ingen informasjon om. Det å bo sammen med innvandrere fra mange forskjellige land, vil by på andre utfordringer enn det å bo sammen med mange fra samme land, eller det å være en av få innvandrere i bomiljøer dominert av majoritetsbefolkningen. Bomiljøer der innvandrere fra mange ulike land bor sammen, vil sannsynligvis ha betydelige språk- og kommunikasjonsproblemer, som naturligvis forsterkes hvis mange av beboerne snakker dårlig norsk. Kanalene inn til majoritetssamfunnet kan også være få, på samme måte som når mange med samme landbakgrunn bor i samme område. Vi mangler kunnskap om de sosiale konsekvensene av ulike former for bokonsentrasjon, og særlig om hva disse betyr for barn og unge.

I kapittel 6 kom vi gjennomgående tilbake til spørsmålet om kausalforklaringer, eller hva som er årsaker og virkninger. Lærer man bedre norsk av å snakke med nabo-

ene, eller er det slik at de som behersker norsk godt snakker mest med naboene? Når innvandrere som eier egen bolig har mer kontakt med naboene enn innvandrere som leier, er det fordi de mest integrerte kjøper bolig, eller er det noe med stabiliteten som eierskap gir, og nabolagene selveide boliger ligger i, som skaper dette mønsteret? For å kunne si noe om dette, ønsker vi ideelt å følge personer over tid. Med flere observasjonstidspunkter hadde det vært mulig å si noe om hva som kom først i tid (språkkunnskapene eller nabokontakten? Boligkjøpet eller integreringsiveren?). Det å samle inn data, og særlig intervjudata, over tid, er både dyrt og krevende. Det gir likevel tilgang til informasjon det ikke er mulig å få gjennom observasjoner på ett tidspunkt. Hvis vi ønsker å si noe om prosesser, og om hva som leder mennesker inn i gode eller dårlige spiraler, trenger vi data over tid.

Et tema som ikke er behandlet i denne rapporten i det hele tatt, er flytting og flyttemønstre. Dette er diskutert i Grødem (2008c) og Nordvik (2010). Begge bidragene påpeker at flytting innebærer omkostninger, både økonomiske og sosiale, men at det samtidig er den mest effektive måten å forbedre boforholdene sine på. Studiene tyder på at de fleste barnefamilier, også lavinntektsfamilier, oppnår bedre boligforhold som følge av flytting. Hansen og Lescher-Nuland (2011), som har intervjuet barnefamilier i kommunale boliger, viser imidlertid at enkelte svært marginaliserte familier flytter ofte – ikke fordi de ser utsikter til bedre boliger, men fordi leiekontraktene deres går ut, eller useriøse utleiere presser dem ut. Det å flytte ofte, fra én dårlig bolig til en annen som kanskje er like dårlig, er åpenbart en levekårsbelastning. Det er behov for nærmere studier av barnefamiliers flyttemønstre og av hva flytting betyr for barns velferd. Ikke minst trenger vi nærmere studier av de mest utsatte på boligmarkedet: hvem flytter mye, hva flytter de fra og hva flytter de til, hvorfor flytter de, og hvordan påvirker den ustabile boligsituasjonen familielivet?

Innvandringen til Norge har endret seg betydelig siden åpningen av EUs indre marked – som Norge er en del av gjennom EØS-avtalen – i 2004 (jf. NOU 2011: 7). Siden 2004 har innvandrere fra Sentral- og Øst-Europa, og særlig fra Polen, økt markant. Levekårene til disse innvandrergruppene, inkludert boligforholdene deres, vet vi per i dag lite om. Det er behov for å utvide perspektivet i senere studier av innvandring, og innarbeide det nye bildet av migrasjonsstrømmer, returmigrasjon, etc. Som diskutert ovenfor, gjelder dette også spørsmål om hva den store tilstrømmingen av arbeidsmigranter, ofte med et midlertidig perspektiv på oppholdet i Norge, gjør med det norske boligmarkedet.

Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 er en sentral datakilde, og helt klart den viktigste som foreligger når vi søker kunnskap om innvandrerfamiliers situasjon. Som alle andre datakilder har imidlertid også denne sine svake sider: den gir begrenset informasjon om barns situasjon, den mangler gode data om nabolagsforhold og om flyttemønstre, gir data fra bare ett tidspunkt, og er konsentrert om kun et utvalg innvandrergrupper i Norge. Dermed er det en del relevante spørsmål som fortsatt blir stående igjen etter en gjennomgang av informasjonen i Levekårsundersøkelsen.

Blir barn av flyktninger og innvandrere morgendagens fattige?

Hovedspørsmålet som ble stilt innledningsvis i denne rapporten, er om barn av flyktninger og innvandrere vil bli morgendagens fattige, og hvilke rolle bolig- og nabolagsforhold eventuelt spiller i en slik sosial arv. Dette er et stort spørsmål, og det er prinsipielt umulig å svare på: vi vet ikke hvordan morgendagens Norge vil se ut – hvordan fattigdommen vil arte seg i framtidssamfunnet, eller hvilken rolle personer med minoritetsbakgrunn vil finne i dette samfunnet.

Når spørsmålet i det hele tatt stilles, er det fordi vi antar at trekk ved samfunnet i dag legger føringer for framtiden, og at bolig- og nabolagsforhold er en del av dette store bildet. Denne rapporten har dessuten vist at selv om de fleste barn i innvandrer- og flyktningfamilier bor godt, er det en ikke ubetydelig minoritet som ikke gjør det. Barn i store familier, barn med bakgrunn fra Irak og Somalia, barn som bor i leieboliger – enten disse er eid av kommunen eller noen andre – og barn med foreldre som ikke er i betalt arbeid, er mest utsatt for dårlige bolig- og nabolagsforhold. Men betyr dette at disse barna står i fare for å bli morgendagens fattige? Dette prosjektet kan ikke si noe om det, men det finnes en rekke tidligere studier som forsøker å finne ut av hvorvidt, og i så fall hvordan, sosiale problemer går i arv.

De færreste av disse studiene har lagt vekt på boligforhold. Den eneste norske studien som gjør dette (Nielsen 2011), viser at barn som vokser opp i leiebolig, også har større sjanse for selv å bli leieboere som voksne. De har dessuten større risiko for å motta sosialhjelp og uførepensjon. Denne sammenhengen forsvinner ikke når det kontrolleres for foreldres utdanning og inntekt, noe som tyder på at det kan være en selvstendig effekt av det å bo i leiebolig for barns livssjanser. Nielsen (2011) påpeker at disse sammenhengene ikke gjelder for barn med innvandringsbakgrunn, men at grunnen til at han ikke finner sammenhenger her, kan være at utvalget av barn med innvandringsbakgrunn er for lite. Hvis det viser seg at sammenhengene er de samme for innvandrere som for andre, er det sannsynlig at de innvandrerbarna som i dag tilbringer barndommen sin i leieboliger, vil vokse opp til å bli framtidens leieboere, sosialhjelpsmottakere og uføre. Om disse sammenhengene faktisk er de samme for innvandrere som for andre, er imidlertid fortsatt et åpent spørsmål. Flere forskningsbidrag, sitert i kapittel 2, tyder på at mange sammenhenger mellom forhold i oppveksten og hvordan det går med personene som voksne, faktisk er annerledes for innvandrere enn for personer i majoritetsbefolkningen.

Andre studier av barns boligforhold og utfall på andre områder gir mer sammensatte resultater. Turner (2011) har gått systematisk igjennom data om barns levekår med vekt på boligforhold, og finner at barn som bor i problembelastede boliger sjeldnere enn andre har eget rom, og at de sjeldnere tar med venner hjem (se også Grødem 2008a og c). Derimot finner hun ingen sammenhenger mellom boligforhold og skoleprestasjoner.

Selv barn som bor i sterkt problembelastede boliger gjør det like godt på skolen som andre barn. Utdanning er en vei til sosial mobilitet, og hvis dårlige boforhold ikke hindrer barns skoleprestasjoner og senere utdanning, svekkes sammenhengen mellom dårlige boforhold i dag og dårlige levekår i morgen.

Selv om man kan finne sammenhenger mellom uheldige forhold i oppveksten og det å oppleve en del problemer som voksen, er ikke utfall på noen måte determinert. Samtidig som flere studier har vist at barn og unge som vokser opp med lave inntekter har større risiko for en rekke uheldige utfall som voksne (for eksempel Wiborg & Nordli Hansen 2009), viser disse studiene også at de aller fleste barn i lavinntektsfamilier *ikke* blir tenåringsmødre, sosialhjelpsmottakere eller unge uførepensjonister. Sammenhengene er uhyre komplekse. Mye psykologisk forskning (en del bidrag er oppsummert hos Bache-Hansen 2004) legger vekt på resiliens, eller motstandskraft – altså at de ressursene barn og unge kan ha tilgang til, gjør dem i stand til å leve gode liv til tross for ulike former for motgang i barne- og ungdomsårene. De påkjenningene barn og unge opplever som konsekvenser av lav inntekt og dårlige boforhold, kan langt på vei oppveies av det å ha gode relasjoner i familien, oppmerksomme lærere, gode nabolag, tilgang til fritidsaktiviteter der de får oppfølging og mulighet til å utvikle seg, eller andre former for sosiale ressurser. De fleste barn opplever både påkjenninger og beskyttende faktorer i løpet av oppveksten, og det er ingen automatikk i at påkjenningene ensidig skal prege livet deres.

Barn – og voksne – som lever med lav inntekt og dårlige boliger, er ikke nødvendigvis uten tilgang på viktige ressurser. Dette er likevel ingen sovepute. Denne undersøkelsen har vist at en del barn med innvandringsbakgrunn bor relativt dårlig, og at dårlige boforhold har en tendens til å følges av dårlige og utrygge nabolagsforhold. Det er sannsynliggjort at dårlige boforhold i barndommen, som lavinntekt og dårlige levekår på andre områder, øker risikoen for dårlige levekår senere i livsløpet. Selv om det er en rekke faktorer som kan bidra til å bryte denne sosiale arven, er risikoen tydelig. Vel så viktig er det likevel at dårlige boforhold og utrygge nabolag er et onde i seg selv, her og nå. I barndomssosiologien er det vanlig å skille mellom barn som «human beings» og «human becomings» (Quortrup 1994) – mellom barn her og nå, og barn som framtidens voksne. Dette prosjektet har framhevet hensynet til morgendagens voksne, men barna i datamaterialet vi har diskutert, lever i Norge i dag. De er både samtid og framtid. Det er mange usikkerhetsmomenter knyttet til spådommer for framtiden, men det burde være lett å bli enige om at barnefamilier i dag så langt som mulig bør ha gode boliger og trygge omgivelser.

Litteratur

Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet. *Nordisk sosialt arbeid* 24(1):19–33.

Atkinson, A., Cantillon, B., Marlier, E. & Nolan, B. (2002). *Social indicators. The EU and social inclusion*. Oxford: Oxford University Press.

Bache-Hansen, E. (2004). *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom*. Oslo: NOVA Rapport 12/04.

Bhuller, M. & Aaberge, R. (2010). *Vedvarende økonomisk fattigdom blant innvandrere. En empirisk analyse for perioden 1993–2007*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, rapport 2010/32.

Blom, S. (2006). *Innvandreres bo- og flyttemønstre i Oslo rundt årtusenskiftet*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2006/33.

Blom, S. (2008a). *Innvandreres helse 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/35.

Blom, S. (2008b). Bolig. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Blom, S. (2008c). Inntekter og utgifter. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Blom, S. & Henriksen, K. (red.) (2008). *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Bratsberg, B., Raaum, O., Røed, K. & Gjefsen, H. (2010). *Utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne: hvor havner ungdom som slutter skolen i ung alder?* Frischsenteret, rapport 3/2010.

Brekke, I. & Rogstad. J. (2011). Godt gift? Betydningen av ektefellens landbakgrunn for kvinnelige etterkommeres arbeidsdeltakelse. *Søkelys på arbeidslivet, 28*(1–2), 107–123.

Bråthen, M., Djuve, A. B., Dølvik, T., Hagen, K., Hernes, G. & Nielsen, R. A. (2007). *Levekår på vandring. Velstand og marginalisering i Oslo*. Oslo: Fafo-rapport 2007:05.

Dzamarija, M. (2010). *Barn og unge med innvandrerforeldre – demografi, utdanning, inntekt og arbeidsmarked*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2010/12.

Ellingsen, D. (2011). Innvandrere og deres norskfødte barn på leiemarkedet: Mange låner mye. *Samfunnsspeilet, 4.*

Enes, A. W. & Nordmann, T. M. (2010). Sosiale indikatorer – en oversikt. I A. W. Enes (red.), *Inntekt og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2009*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 3/2010.

Enjolras, B. & Wollebæk, D. (2010). *Frivillige organisasjoner, sosial utjevning og inkludering.* Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, rapport 2010:2

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2009). Barn i lavinntektsfamilier – omfang og utvikling. I T. Fløtten (red.), *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2010). Inntektsmobilitet mellom generasjoner. Går økonomiske levekår i arv? *Samfunnsspeilet, 3*.

Falch, T. & Nyhus, O. (2010). *Videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne innvandrere.* Senter for økonomisk forskning AS, SØF-rapport 4/10.

Fløtten, T., Hansen, I. L. S., Grødem, A. S., Grønningsæter, A. B. & Nielsen, R. A. (2011). *Kunnskap om fattigdom i Norge. En oppsummering*. Oslo: Fafo-rapport 2011:21.

Friberg, J. H. & Eldring, L. (2011). *Polonia i Oslo 2010. Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden.* Oslo: Fafo-rapport 2011:27.

Grødem, A. S. (2008a). Household Poverty and Deprivation Among Children: How strong are the links? *Childhood, 15* (1), 107–125.

Grødem, A. S. (2008b). Familie, yrkestilknytning og inntekter. I M. Sandbæk (red.), (2008). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid.* Oslo: NOVA Rapport 7/08.

Grødem, A. S. (2008c). Flytting, boligforhold og boligproblemer. I M. Sandbæk (red.), (2008). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid.* Oslo: NOVA Rapport 7/08.

Grønningsæter, A. B. & Nielsen, R. A. (2011). *Bolig, helse og sosial ulikhet*. Publikasjonsnummer IS-1857. Helsedirektoratet.

Gulbrandsen, L. & Nordvik, V. (2007). *Tilbudet av leide boliger*. Oslo: NOVA Skriftserie 6/07.

Gulløy, E. (2008). *Levekår blant innvandrere 2006/2006. Dokumentasjonsrapport*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, notat nr. 5.

Hansen, I. L. S. & Lescher-Nuland, B. R. (2011). *Bolig og oppvekst. Konsekvenser av å vokse opp under vanskelige forhold.* Oslo: Fafo-rapport 2011:16.

Hansen, M. N. & Vibe, U. (2005). Behov for sosialhjelp og uføretrygd: individuell ulykke eller sosial arv? *Søkelys på arbeidsmarkedet, 22,* 149–157.

Helgeland, I. M. (2008). «Det handler ikke bare om penger». Barnevernsbarn og fattigdom. I I. Harsløf & S. Seim (red.), *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet.* Oslo: Universitetsforlaget.

Henriksen, K. (2008a). Vold og trusler. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Henriksen, K. (2008b). Barnepass. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Henriksen, K. (2008c). Norskkunnskaper. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Henriksen, K. (2010). *Levekår og kjønnsforskjeller blant innvandrere fra ti land*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2010/6.

Larsen, E. R. & Sommervoll, D. E. (2011). Prisdannelsen i det norske leiemarkedet: en teoretisk og empirisk analyse av hovedmekanismer generelt og utsatte grupper spesielt. Utrykt vedlegg til NOU 2011: 15. Tilgjengelig på http://www.regjeringen.no/pages/16756780/PDFS/Prisdannelsenidetnorskeleiemarkedet.pdf

Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv? Innvandrerungdom i norsk skole*. Rapport nr. 6. Oslo: Ungforsk.

Lorentzen, T. & Nielsen, R. A. (2008). *Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp.* Oslo: Fafo-rapport 2008:14.

Lorentzen, T. & Nielsen, R. A. (2009). Går fattigdom i arv? I T. Fløtten (red.), *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Modood, T. (2004). Capitals, Ethnic Identity and Educational Qualifications. *Cultural Trends, 13*(2), 87–105.

Moshuus, G., Bache-Hansen, E., Kristiansen, I.-H. & Suseg, H. (2010). *Verdighetsforvaltning i liv på grensen. En kvalitativ studie av barn og foreldre i familier med vedvarende lavinntekt*. Oslo: NOVA Rapport 16/10.

Nafstad, P., Øie, L. Mehl, R., Gaarder, P. I., Lødrup-Carlsen, K. C., Botten, G., Magnus, P. & Jaakkola, J. J. K. (1998). Residential Dampness Problems and Symptoms and Signs of Bronchial Obstruction in Young Norwegian Children. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine,* 157, 410–414.

Nielsen, R. A. (2011). *Langsiktige konsekvenser av å vokse opp i leiebolig*. Oslo: Fafo-notat 2011:20.

Nordvik, V. (2010). Bolig og boforhold. I M. Sandbæk & A. W. Pedersen (red.), *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000–2009*. Oslo: NOVA Rapport 10/10.

Nordvik, V., Hansen, I. L. S., Koren, C. & Lescher-Nuland, B. (2011). *Den norske bostøtten. Effekter av en reform*. Oslo: NOVA Rapport 2/11.

NOU 2009: 10. Fordelingsutvalget.

NOU 2010: 7, Mangfold og mestring. Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet.

NOU 2011: 7, Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid.

NOU 2011: 14, Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak.

NOU 2011: 15, Rom for alle. En boligsosial politikk for framtiden.

Næss, Ø., Claussen, B. & Smith, G. D. (2007). Housing conditions in childhood and cause-specific adult mortality: The effect of sanitary conditions and economic deprivation on 55,761 men in Oslo. *Scandinavian Journal of Public Health, 35*(6), 570–576.

Olsen, B. (2010). *Unge med innvandrerbakgrunn i arbeid og utdanning*. Statistisk sentralbyrå, rapport 9/2010.

Qvortrup, J. (1994). Introduction. I J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta & H. Wintersberger (red.), *Childhood matters. Social Theory, Practice and Politics.* Aldershot: Avebury.

Riksrevisjonen (2007-2008), Dokument nr. 3:8, Riksrevisjonens undersøkelse av tilbudet til de vanskeligstilte på boligmarkedet.

Sandbæk, M. (red.) (2004). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04.

Sandbæk, M. (red.) (2008). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid.* Oslo: NOVA Rapport 7/08.

Sandbæk, M. & Grødem, A. S. (2009). Barnefattigdom i et rettighetsperspektiv. I T. Fløtten (red.), *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000–2009.* Oslo: NOVA Rapport 10/10.

Sandlie, H. C. (2010). Leiemarkedet. I H. C. Sandlie (red.), *Bolig og levekår i Norge 2007. En artikkelsamling*. Oslo: NOVA Rapport 2/10.

Sandlie, H. C. (red.) (2010). *Bolig og levekår i Norge 2007. En artikkelsamling*. Oslo: NOVA Rapport 2/10.

Skevik, A. (2004). Lavinntekt og levekårsproblemer – to sider av samme sak? I M. Sandbæk (red.), *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04.

Statistisk sentralbyrå (2000). Barn og unge med innvandrerbakgrunn. Aktuell statistikk. Tilgjengelig på http://www.ssb.no/barnogunge/del3/barn_og_unge_del3.pdf

Stefansen, K. & Skevik, A. (2006). Barnefamilier i kommunale boliger. *Nordisk Sosialt Arbeid, 26*(3), 241–252

Stjernø, S. (1985). *Den moderne fattigdommen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Støren, L. (2005). Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en framtidig suksesshistorie? I *Utdanning 2005*. Statistiske analyser 74. Statistisk sentralbyrå

Søholt, S. (2010). *Etniske minoriteter og boligmarkedet. Integrert, marginalisert, segregert.* Temanotat. Oslo: Norges forskningsråd.

Søholt, S. & Astrup, K. C. (2009). *Etniske minoriteter og forskjellsbehandling i leiemarkedet.* Oslo: NIBR-rapport 2009:02.

Tronstad, K. R. (2008). Opplevd diskriminering. I S. Blom. & K. Henriksen (red.), *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport 2008/5.

Turner, L. M. (2011). Barn i familjer med låga inkomster och deras boendeförhållanden. Notat til Boligutvalget

UNICEF (2005). *Child poverty in Rich Countries 2005*. Report card no. 6. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Van der Hoek, T. (2005). *Through Children's Eyes. An initial study of children's personal experiences and coping strategies growing up poor in an affluent Netherlands*. UNICEF Innocenti Research Centre.

WHO (2006). Report on the WHO *technical meeting on quantifying disease from inadequate housing*. WHO-Europe.

Wiborg, Ø. & Hansen, M. N. (2009). Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *European Sociological Review*, *25*(3), 379–394.

Woll, K. M. (2008). *Folk skal ikke bare ha et sted å bo – de skal trives der også. Enslige forsørgeres boligstrategier og erfaringer med kommunal bolig i Oslo*. Masteroppgave i sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo.

Aarland, K. (2010). Boligstandard og tilgjengelighet. I H. C. Sandlie (red.), *Bolig og levekår i Norge 2007. En artikkelsamling*. Oslo: NOVA Rapport 2/10.

Innvandrerbarn og bolig

Barnefamilier med innvandringsbakgrunn er overrepresentert blant familier med inntekt under fattigdomsgrensen i Norge, og de lave inntektene kan ha konsekvenser for hvordan familiene klarer seg på det norske boligmarkedet. Denne rapporten ser på en rekke forhold knyttet til deres bolig og bomiljø, blant annet hvor mange som er selveiere, som opplever ulike boligproblemer og/eller problemer i nabolaget. I neste omgang stilles spørsmålet om det er sammenhenger mellom opplevelsen av boligproblemer, nabolagsproblemer og inkluderingen i det norske samfunnet. Som indikatorer på inkludering brukes blant annet deltakelse i organisasjoner, språkbeherskelse og om barna har norske venner.

Fafo
Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2011:32
ISBN 978-82-7422-841-2
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20223